

DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE
van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en
Penningkunde
en van de Vereniging voor Penningkunst

REDACTIE
M. Maaskant-Kleibrink, Dr. H. H. Zwager, J. Vinkenborg

REDACTIE-SECRETARIAAT
J. Schulman, Keizersgracht 448, Amsterdam-C.

ABONNEMENTSPRIJS
voor niet-leden van een der beide verenigingen
f 4.- per jaar

ADVERTENTIES
½ pagina f 75.- per jaar

POSTREKENING 260629 t.n.v.
De Geuzenpenning, Amsterdam

DE GEUZEN PENNING

MUNT- EN PENNINGKUNDIG NIEUWS

19e JAARGANG

NO. 1

JAN. 1969

ZIJN PENNINGKUNST

V.P.S. ESSER

geboren: Baarn 1914.

opleiding: op aanraden van Lambertus Zijl
aan de Rijksacademie van Beeldende Kun-
sten onder J. Bronner,
te Zagreb onder Mestrovic en Kosinic.

werkzaam: sedert 1947 als opvolger van
Bronner hoogleraar aan de Rijksacademie.
In 1956 ontving hij de prijs van de Stich-
ting Kunstenaarsverzet voor zijn penning-
kunst.

monumenten: o.a. Troelstra monument Den
Haag 1953

fontein provinciehuis Arnhem 1954

Watersnood monument, tuin museum Boy-
mans van Beuningen

schaatsenrijder Utrecht

Christophoros Den Bosch

honkballers Haarlem

Brederode monument Amsterdam 1968

portretten o.a.: Carasso, Ro Mogendorff, Jan
Buys, Else Mauhs, Albert van Dalsum.

penningen o.a.: Jan Bronner 1952, Suzanna
Esser 1954, Daniël Esser 1954, Else Mauhs
1956, Ruth Brouwer 1956, Rembrandt sinds
1956, Marthe Mevius 1958-59, P. C. Hooft
1959, Jan Buys 1961, Shakespeare 1964,
Brederode 1968.

Rembrandt, 26ste staat, 1956, 48 x 54 mm., brons

De ontwikkeling van de beeldhouwer V. P. S. Esser is de logische ontplooiing van een groot talent, dat zichzelf beperkingen oplegt, maar in de verandering en uitwerking van de ingeving een grote vrijheid behoudt. Dit geldt voor zijn hele werkzaamheid, en in bijzondere mate voor zijn penningkunst.

Toen hij in 1947 de beeldhouwafdeling van de Rijksacademie van zijn leermeester Jan Bronner overnam, begon, ook voor de penningkunst, een nieuwe periode. Niet alleen kon hij zijn leerlingen enthousiast maken voor penningen uit voorbije perioden, als grote voorbeelden die een niveau bepaalden, vooral van zijn werkzaamheid ging duidelijk een stimulerende werking uit. Zijn kinderportretten bezitten in hun ongedwongenheid, de eenvoud van de weergave en de overgave in de benadering tegelijk een spontaan karakter en een grote verfijning. Zij bezitten schilderachtige kwaliteiten, maar zijn duidelijk vanuit plastische waarden geconcipeerd.

Esser gaat ervan uit dat het vormgevoel, de authenticiteit en de menselijke kwaliteit de waarde van een kunstwerk uitmaken, niet het materiaal, waarmee het gemaakt is. Maar ieder gekozen materiaal benut hij geheel en al. Bij portretten is de waarneming van belang naast de verbeelding, bij een gaaf kunstwerk kunnen deze niet gescheiden worden. Het gevaar voor naturalisme in ongunstige zin ligt voor de hand, de portrettist zoekt het op. De artistieke waarheid gaat schuil in nuances. Alleen de creatieve kracht van de kunstenaar kan deze te voorschijn halen. Daarom is bij het bekijken van een penning de versozijde van zo groot belang. Uit de manier van het gebruik van alleen maar lettertekens, de vorm die Esser ervoor vond in een aantal van zijn mooiste penningen (Else Mauhs, Rembrandt, Shakespeare), blijkt zijn kracht.

Uit zijn benadering spreekt eerbied voor het gegeven naast een kritisch ontleden van de vorm. Iedereen, die met een kunstwerk geconfronteerd wordt, heeft, volgens Panofsky, rekening te houden met drie samenhangende elementen: de gerealiseerde vorm, het idee,

dat hieraan ten grondslag ligt, en de inhoud. De eenheid van deze drie elementen wordt waar gemaakt in de esthetische ervaring en alle drie spelen ze een rol in de waardering van het kunstwerk.

De penning uit 1952 met het portret van BRONNER valt op door de treffende gelijkens en de karakteristieke houding. Door de fraaie randtekst ontstaat een sterk gebonden eenheid, zoals wij die van de voorbeelden uit de Renaissance kennen.

Een hoogtepunt bereikte Esser in 1956 in de portretpenning van ELSE MAUHS. De noblesse van de bejaarde actrice en, ook hier, het prachtige samenspel van tekst en portret, de schitterende behandeling van de huid evenals de versozijde met de calligrafische oplossing voor het vermelden van haar belangrijkste rollen, maken deze penning tot een gaaf kunstwerk.

Else Mauhs 1956

81 mm., brons

Rembrandt, late staat, 48 x 54 mm., brons

Voor de regeringsopdracht, die hij in 1956 ontving: een REMBRANDT-penning te ontwerpen, vond hij een overtuigende oplossing. Hij maakte een sprekend profielportret naar rechts met een sterk sculpturale werking. In deze opvatting kon hij geen randschrift meer gebruiken. Het uitgangspunt was de ouder wordende schilder, de eenling. In een grote reeks verschillende staten, maar steeds van het profielportret uitgaande, benaderde hij zijn model in steeds andere stemmingen. Eenzaam, peinzend, cynisch maar ook sceptisch, hoopvol en fier. Hoewel de behandeling van de details ruig lijkt is de weergave van de stemming en het evenwicht tussen deze weergave en de plastische vormgeving subtiel. Voor de versozijde ontwierp hij een monumentale geschreven kapitaal R, afgeleid van Rembrandt's signatuur, tevens sterk als abstracte vlakvulling.

De opgave heeft de medailleur zo gegrepen dat hij, lang nadat hij zijn opdracht met glans had vervuld, voortging met het maken van nieuwe varianten. De reeks werd niet gebroken maar continu voortgezet. Men zou alleen kunnen opmerken dat de latere versies aan helderheid en het afwegen der waarden nog gewonnen hebben. In een steeds verder gaande versobering en een stiller oppervlak is de meesterlijke karakterisering van Rembrandt nog helderder geworden.

In de penning met het portret van de architect JAN BUYS uit 1961 bereikt hij een nieuw hoogtepunt. Zoals bij de Else Mauhs-penning is er ook in dit geval een directe samenhang van de penning met een geboetseerd portret. Maar nu lijkt het of de mogelijkheden van de kunstenaar nog meer verfijnd zijn, een nog subtielere weergave mogelijk maken. Het eigenlijke motief is het wegebbende leven, de onttakeling door de machteloos makende ouderdom. De penning bezit deze sensibeleit even sterk als het beeld. Nergens raakt het gezicht de rand van de penning om zo het ineenschrompelen te accentueren. De contour is een tastende, bevende lijn geworden; het doorschijnende van de huid is meesterlijk weergegeven.

Jan Buys 1961

64 mm., brons

In 1964 ontwierp Esser voor de Vereniging van Penningkunst een SHAKESPEARE-penning. In tegenstelling tot Rembrandt's zijn de gegevens over Shakespeare's uiterlijk mager en onbetrouwbaar. Als meest authentiek portret geldt de houtsnede van Martin Droeshout, die voorkomt in de uitgave uit 1623, de First Folio. Deze houtsnede gaat haast zeker terug op een tekening, want het is hoogst onwaarschijnlijk dat Droeshout Shakespeare gekend heeft, bij diens overlijden was de graveur pas 15 jaar. Esser is van dit portret uitgegaan en tot een boeiende herschepping gekomen, die zelf een groot kunstwerk is geworden. Door een virtuoos gebruik te maken van vorm en plastische waarden geeft hij de primitieve houtsnede leven en wat een mistekening bij Droeshout is: het hoge, ei-vormige voorhoofd, hanteert Esser knap als een aanduiding van Shakespeare's geest. De scherpte van neus en mond zijn plastische omzettingen van zijn puntigheid. De expressie is bespiegeland.

Shakespeare 1964 35 mm., brons

Esser's meest recente penning heeft aan de voorzijde het portret van de dichter BREDE-RODE. Voor een monument voor de stad Amsterdam heeft hij zich in zijn persoon verdiept. Ook nu is een levend kunstwerk ontstaan. In een zorgvuldige en verfijnde vormgeving heeft hij naast het portret van een individu tevens de idealisering van een type gegeven. Men kan stellen dat het kunstwerk steunt op de spanning en de balans tussen gegeven en abstractie.

Zijn leerlingen wijst hij op de waarde van de grote voorbeelden en tevens op de noodzaak vrij tegenover ieder probleem te staan. Zelf buit hij de mogelijkheden uit voor een verdere vervolmaking van wat nu reeds een indrukwekkend oeuvre is. Ook in zijn penningen levert V. P. S. Esser een belangrijke bijdrage tot onze beeldhouwkunst van deze tijd.

J. N. van Wessem.

Het is van groot belang dat Esser in zijn werken, ook in de strenge discipline van de penning, dit bewustzijn levend houdt tegen de inflatie, die alle normen aantast, in. Esser's penningen bezitten de verworvenheden van zijn fantasie, zijn intelligentie en zijn beeldende vermogen. Zijn penningen zijn gave dingen, die, ongeveer zoals Netsuke's, vragen in de hand genomen te worden. Kenmerkend is zijn zin voor doorwerking, vervolmaking, van een onmiddellijk en krachtig grijpen naar de juiste vorm naast de lust tot voortdurend veranderen, improviseren en niet loslaten van het bereikte. Uit alle details bouwt hij zijn geheel op. Hij neemt het fond in de massa op en verwerkt beide tot een nieuwe eenheid.

Door de ingehouden lyriek, die typisch is voor de Hollander, staat ook in zijn penningen de menselijke ontmoeting centraal, ook met figuren uit een levend verleden. Aan de andere kant gebruikt hij de hieruit verworven vrijheid ook voor zijn portretten van levenden. Dat zijn voorkeur behalve naar zijn kinderen, vooral naar kunstenaars uitgaat is kenmerkend voor zijn opvatting over het portret. Men zou hieruit kunnen concluderen dat vertrouwdsheid en gelijkgestemdheid voorwaarden voor zijn portretten zijn. Aan elk portret ligt een emotioneel uitgangspunt ten grondslag, zijn intelligentie en zijn vakmanschap zorgen ervoor dat de technische uitvoering volmaakt is.

*Bredero, 1968
brons*

De foto's bij dit artikel zijn van Barbara Esser.

EEN CASTILIAANS GOUDSTUK

Een van de grootste middeleeuwse munten in de collecties van het Kon. Penningkabinet is een gouden 10 doblas-stuk van Koning Pedro I van Castilië, geslagen in 1362.¹⁾ Op de vz. prijkt het borstbeeld van de 28-jarige koning, de kz. wordt ingenomen door het wapen Castilië-Leon met het inschrift „De Heer is mijn helper en ik kan mijn vijanden minachten”, gevolgd door de datering ERA MIL CCCC, d.w.z. „in het jaar 1400 van de (Spaanse) jaartelling”. Deze in de middeleeuwen nog veel gebruikte aera begint met de inrichting van de Romeinse provincie in 38 v. C., zodat 1400 overeenkomt met 1363.

Dergelijke goudstukken zijn in Castilië niet ongebruikelijk geweest. Stukken van 10 doblas moeten het eerst uitgegeven zijn door koning Fernando IV (1295-1312), later onder Juan II (1406-1454) en Enrique IV (1454-1474) zijn zelfs munten van 50 doblas (228 g) geslagen. In hoeverre zij in een behoefte van het geldverkeer voorzagen ofwel voornamelijk representatieve betekenis hadden, is niet duidelijk. Wel moet in het oog gehouden worden dat het gebruik van gouden munten op het Iberisch schiereiland — in tegenstelling met het overige West-Europa — nauwelijks onderbroken geweest is. De Mohammedaanse vorsten, die tot de 13e eeuw het grootste deel van het land beheersten, gaven voortdurend grote hoeveelheden dinars uit, daartoe vooral in staat gesteld doordat zij tevens Marokko beheersten, waar de karavaanwegen uit de Soedan, de voornaamste leverancier van goud in de late Middeleeuwen, uitkwamen. Naarmate de Reconquista vorderde, sloten de Christelijke heersers zich bij deze traditie aan. Aanvankelijk sloegen zij goudstukken van Arabisch type en met Arabische omschriften, later werden beeld en tekst West-Europees, maar de muntvoet bleef die van de fel bestreden ongelovigen: de Castiliaanse dobla is niet anders dan de dubbele dinar van de Almohaden ca. 1150 bepaald op 4,60 g.²⁾ Op Arabische traditie gaat ook terug het gebruik van een jaartal, een vaste gewoonte op de

Mohammedaanse munten, maar in West-Europa in de 14e en 15e eeuw — het eerst te Aken in 1373 — uitermate ongewoon.³⁾

In het kader van deze overvloedige goud-aanmunting, die nog rijker was toen na 1492 het Amerikaanse goud dat van de Soedan ging vervangen, behoren ook de grote goudstukken van Pedro I. Zij zijn geslagen in de betrekkelijk rustige middenperiode van zijn regering (1350-1369) toen hij met harde hand regeerde — vandaar de bijnaam El Cruel — nadat hij een opstand van een deel van de adel onder leiding van zijn halfbroer Enrique de Trastamare had onderdrukt. Toen deze echter later Franse hulp kreeg onder de beroemde Bertrand Duguesclin, werd hij ondanks de Engelse steun van de zwarte Prins, gevangen genomen en vermoord; Enrique III beklom de troon.

De niet talrijke bekende exemplaren van het 10 doblas-stuk dragen het jaartal 1398, wat overeenkomt met 1360. Ook de veelvuldige vervalsingen dragen dat jaartal.⁴⁾ Het Haagse stuk is echter twee jaar later geslagen en is een kostbare getuigenis voor de voortzetting van de emissie. Aan de echtheid van dit exemplaar kan nl. nauwelijks getwijfeld worden. Niet alleen sluit het stylistisch geheel bij de echte exemplaren van 1360 aan en vormt het ongebruikelijke jaartal een goede waarborg, maar ook de pedigree is vertrouwenwekkend. Het stuk kwam in het Kabinet met de beroemde in de 2e helft van de 18e eeuw gevormde verzameling van de Haagse boekhandelaar en amateur Pieter van Damme, aan wiens ijver en kundigheid het Kabinet zovele andere stukken van grote betekenis te danken heeft.

H.E.v.G.

BOTDRAGERS MET KLOPPEN

Reeds in de 19e eeuw waren enkele exemplaren bekend van botdragers of dubbele groten van Eduard, hertog van Gelre, hertog Willem V, graaf van Holland en van Jan van Vernenburg, bisschop van Utrecht, waarop verschillende letters zijn ingeslagen. Door latere vondsten is de reeks letters sterk uitgebreid. Gesignaleerd zijn tot nu toe de letters E, F, G, H, I, L en O, waarvan E en G in vrij veel exemplaren, de overige veel minder voorkomen. De onderling sterk gelijkende vorm van de poinçonnen bewijst dat de gehele reeks bijeenhoort en van dezelfde oorsprong is.¹⁾ De datering van deze instempeling kan vrij nauwkeurig bepaald worden. Het staat vast, dat de aanmunting van de Gelderse, Hollandse en Utrechtse botdragers, waarop zij voorkomt, begonnen is in 1366 of 1367. Anderzijds kunnen de vondsten Arnhem, Dalfsen en Hardenberg, waarbij zij o.a. voorkwamen gedateerd worden op uiterlijk 1375, zodat de stempeling wel voor dat jaar moet zijn aangebracht. Het voorkomen speciaal in Gelderse en Overijsselse vondsten schijnt op een herkomst van de kloppen uit dit gebied te wijzen. Vlaamse botdragers met ingeslagen letters komen niet voor.

Een kostbare aanwijzing voor de betekenis van deze kloppen bevatten de rekeningen van de bisschoppelijke rentmeester aan deze zijde van de IJssel (d.w.z. de ontvanger voor het Nedersticht) van 1377/78 en van 1378/79. Daarin is enkele malen sprake van „gheteykende plakken”, die 1¼ gewone plak waard blijken te zijn.²⁾ Aangezien deze vermelding betrekking heeft op een gebied niet ver van de vindplaatsen en valt in een periode die onmiddellijk bij de uit de vondsten afgeleide datering aansluit, mag worden aangenomen, dat met getekende plakken de bekend geworden botdragers met ingeslagen letters worden bedoeld.

Hoewel hiermee de vraag door welke autoriteit de stempeling is uitgevoerd niet wordt beantwoord, wordt wel de bedoeling ervan duidelijk. In 1365 werden in Vlaanderen voor

¹⁾ Cat. tentoonstelling „150 jaar Kon. Kabinet van Schilderijen, Kon. Bibliotheek, Kon. Penningkabinet”, 's-Gravenhage 1966, no. 252.

²⁾ O. Gil Farrès, *Historia de la Moñeda Española*, Madrid 1959, blz. 202 e.v.

³⁾ A. R. Frey, *The dated European Coinage prior to 1501*, New York, 1914, blz. 5.

⁴⁾ F. Mateu y Llopis, in *Numisma* 2 (1952), blz. 43.

het eerst munten van 2 groot geslagen van het bekende type met zittende leeuw, dat weldra algemeen als botdrager bekend stond. Zeer spoedig werden deze munten in Holland, Utrecht en Gelderland nagevolgd, evenals in enkele andere omliggende gebieden. Deze imitaties waren van belangrijk minder gehalte en gewicht dan de originelen, zodat zij zoals uit diverse vondsten blijkt in onze streken de Vlaamse stukken geheel uit de omloop verdreven. Daar de groot — met de nieuwe dubbele groot — de basis van het muntenstelsel was, betekende dit een aanzienlijke vermindering van de waarde van het geld en vermindering van de reële waarde van allerlei in groten vastgestelde vaste betalingen.

Hiertegen werden verschillende maatregelen genomen, zowel particulier als officieel. Vele administraties ontweken de moeilijkheid door in goede munt vastgestelde bedragen in nieuwe gedevalueerde munt om te rekenen en bijv. 13 plakken = 20 nieuwe groten te eisen voor 16 oude groten.³⁾ Elders traden regeringen meer systematisch op. Zo verlaagde de graaf van Holland de waarde van alle plakken — d.w.z. van de in de omloop voorkomende minderwaardige plakken — in 1373 tot $1\frac{1}{2}$ groot.⁴⁾ De stad Deventer bereikte hetzelfde op een andere wijze: daar werd in 1372 de waarde van het rekenpond, waarin de rekeningen werden gesteld, gewijzigd door voortaan 1 pond te stellen op 10 plakken, i.p.v. 8 plakken, waarbij ervan werd uitgegaan dat 10 nieuwe plakken evenveel zilver bevatten als 8 oude van voor de waardevermindering; in ponden vastgestelde betalingen behielden hierdoor hun oude intrinsieke waarde.

Een dergelijke betekenis moet ook het stemmen van de botdragers hebben gehad. De nog niet geïdentificeerde regering, die deze stempeling deed uitvoeren, trachtte ofwel een onderscheid te maken tussen nieuwe minderwaardige exemplaren en betere oude exemplaren, die $1\frac{1}{4}$ nieuwe plak mochten gelden, ofwel verbood de omloop van ongestempelde exemplaren, in de hoop toekomstige nog slechtere emissies te weren; in dat geval heeft het in het Nedersticht geconstateerde waardeonderscheid

zich achteraf ontwikkeld. Voorlopig lijkt de tweede verklaring het meest waarschijnlijk, vooral omdat niet in te zien is op welke wijze men een onderscheid heeft kunnen maken tussen goede en slechte exemplaren van de, voorzover wij thans zien, uiterlijk volkomen gelijke botdragers.

H.E.v.G.

1) Laatste samenvatting: G. van der Meer in JMP 1959, blz. 4.

2) K. Heeringa, Rekeningen van het bisdom Utrecht 1378-1573, deel I, Utrecht 1926 (WHG no. 50), blz. 21.

3) Als boven, blz. 1-28 (te vergelijken met voorgaande rekening).

4) H. Enno van Gelder, in JMP 1952, blz. 7.

5) A. Sassen, in TMP 1904, blz. 52.

Dr. P. SCHLEMPER †

29 december 1902—7 oktober 1968

Op 7 oktober overleed te Vught dr. P. Schlemper, voorzitter van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde. In 1955 lid geworden, nam hij in 1959 het voorzitterschap van mr. Frederiks over. Negen jaar heeft hij ons Genootschap met vaste hand geleid. In hem verliezen wij iemand met een warmvoelend hart, een door en door oprecht mens.

Dr. Schlemper, geboren te Dordrecht, studeerde aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, en promoveerde op gezag van prof. dr. W. de Graaff op een proefschrift: *Allotrope van bacteriën*. Nadat hij enige tijd in Giessen (Duitsland) en Parijs had gewerkt, werd hij te Utrecht assistent voor de vakken bacteriologische en pathologische chemie. Na het overlijden van prof. De Graaf is dr. Schlemper benoemd tot privaatchoort in de farmaceutische microbiologie en belast met onderwijsopdrachten voor de vakken: toegepaste microbiologie en pathologische chemie. Met ingang van 1 januari 1948 kreeg hij zijn be-

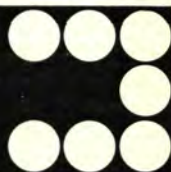
noeming tot hoofd van het laboratorium van het Grootziekgasthuis te 's-Hertogenbosch. Daar heeft hij op 29 december 1967 afscheid genomen. Van 1935 af was dr. Schlemper lid van de commissie belast met het afnemen van examens voor klinisch-analisten.

Naast zijn werk had het culturele leven in 's-Hertogenbosch zijn belangstelling. Zo was dr. Schlemper lid van het bestuur van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, voorzitter van de Numismatische Kring, en een steunpilaar van het Brabants Orkest. Tevens was hij lid van het hoofdbestuur van Nederland-Frankrijk en oprichter, eerste voorzitter van het Genootschap Nederland-Frankrijk in 's-Hertogenbosch. Frankrijk had zijn liefde. Na zijn pensionering had dr. Schlemper nog vele plannen, maar de dood heeft plotseling een einde gemaakt aan dit welbestede leven. Dankbaar denkt ons Genootschap aan alles wat dr. Schlemper voor ons heeft gedaan, ons medeleven gaat uit naar zijn vrouw en kinderen.

A. J. Bemolt van Loghum Slaterus

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

De najaarsvergadering 1968 vond plaats te Rotterdam op 2 november. Na een ontvangst namens de Gemeente Rotterdam in het Historisch Museum werden de leden rondgeleid door de conservator, de heer R. H. R. Bangert. Hij had enige vitrines ingericht met familiepenningen en moderne penningen die betrekking hadden op de economie van Rotterdam. Deze laatste waren beschikbaar gesteld door de Stichting Economisch Penningkabinet. Verder bevonden zich in alle zalen vitrines met permanent tentoongestelde Rotterdamse penningen uit het bezit van het Museum.

Aan de lunch in de sociëteit van de Koninklijke Roei- en Zeilvereniging „De Maas” werd deelgenomen door een kleine 60 leden en introducés. Daarna begaf men zich naar het Museum voor Land- en Volkenkunde waar de leden ontvangen werden door de conservator, de heer L. Kamper. Het middagprogramma begon met de huishoudelijke vergadering.

De vice-voorzitter herdacht de overleden leden Regensburg, Flohil en Forrer en, uitvoeriger, de voorzitter die op 7 oktober plotseling overleden was. De notulen werden na een kleine verduidelijking goedgekeurd. Tot nieuwe leden werden benoemd: R. Meyer te Turnhout, Ir. F. A. Nelemans te Wassenaar, J. H. Schilderman te Maastricht en H. Sluis te Den Haag. In haar jaarverslag wees de secretaresse op de vele internationale contacten in het afgelopen verslagjaar, op de oprichting van twee nieuwe numismatische kringen en op de technische moeilijkheden die de verschijning van het 2e deel van het dubbelnummer 1965/66 van het Jaarboek vertraagd hadden. Het aantal gewone leden bedroeg 272, het aantal ereleden 8. De Geuzenpenning had een oplage van 1200 exemplaren.

Vervolgens gaf de penningmeester een toelichting op zijn jaarverslagen over 1966 en

1967. Kascontrôle had plaatsgevonden over 1967 en, met het oog op zijn aftreden, over het verstrekt gedeelte van 1968. Eén lid werd geroyeerd wegens wanbetaling. Namens de Kascommissie bracht de heer Eysenck verslag uit. De vergadering ging accoord met zijn voorstel tot décharge van de penningmeester en van de heer Zwager, penningmeester van De Geuzenpenning.

In zijn toelichting op de begroting voor 1968 deelde de penningmeester mede dat al het beschikbare geld, met aftrek van een bepaald bedrag aan onkosten, voor het Jaarboek gebruikt kon worden, maar de kosten hiervoor waren nog niet bekend. Hij somde de te verwachten inkomsten op en gaf als zijn mening dat de uitgaven waarschijnlijk ongeveer daaraan gelijk zouden zijn. Aangezien het weinig zin had om een kascommissie te benoemen alleen voor de enkele resterende maanden van 1968 werd besloten om deze commissie ook voor het boekjaar 1969 in functie te laten. Als leden van de kascommissie 1968/69 werden aangewezen de heren Rueb en P. C. de Vries, die hun benoeming aanvaardden.

Hierna kwam het voorstel van het bestuur tot wijziging van de statuten en het huishoudelijk reglement aan de orde. Art. 8 van de statuten werd na enige discussie in die zin gewijzigd, dat bestuursleden voortaan voor 3 jaar gekozen worden en bij hun aftreden éénmaal herkiesbaar zijn. Art. 17 werd aangevuld met een bepaling omtrent de bestemming van de bezittingen van het Genootschap bij een eventuele ontbinding. De belangrijkste wijziging van het huishoudelijk reglement hield in dat personen die tot het gezin van een der leden behoren de ledenvergaderingen van het Genootschap met inbegrip van het huishoudelijke gedeelte als toehoorder bij kunnen wonen. Alle wijzigingen werden met algemene stemmen aangenomen.

In de vacatures ontstaan door het overlijden van de voorzitter en het aftreden van Dr. D. A. Wittop Koning benoemde de vergadering bij acclamatie als voorzitter Dr. H. J. van der Wiel en als bestuurslid Drs. J. W. van der Dussen. De laatste was voorbestemd om de

penningmeester op te volgen.

Het volgende agendapunt was een voorstel van het bestuur om de scheidende penningmeester tot erelid van het Genootschap te benoemen. Met applaus hechtte de vergadering zijn goedkeuring aan deze benoeming.

Als plaats van bijeenkomst voor de voorjaarsvergadering 1969 werd Leiden voorgesteld. De vice-voorzitter deelde mede dat mevrouw Drs. O. N. Keuzenkamp-Roovers had bedankt als lid van de Commissie van Redactie van het Jaarboek, en Dr. J. P. Guépin als redacteur van De Geuzenpenning. Hij werd opgevolgd door mevrouw Drs. M. Maaskant-Kleibrink.

In de theepauze die op de sluiting van de huishoudelijke vergadering volgde konden de leden een selectie bezichtigen uit de verzameling Oosterse munten van het Museum, afkomstig uit de collectie Van Rede, die de heer Kamper speciaal voor deze gelegenheid tentoongesteld had.

Daarna hield Dr. Van Gelder een voordracht met lichtbeelden over „Kloppen op Nederlandse munten”. Hij besprak drie reeksen Nederlandse instempelingen die van meer dan lokale betekenis waren. In de eerste plaats behandelde hij de reeks letters op botdragers van goed gehalte die ca. 1375 ergens in het Oosten van het land ingestempeld werden, waarover meer elders in dit nummer. In de tweede plaats de kloppen die de provincies Holland en Zeeland in de beginjaren van de Opstand op munten aanbrachten als een soort belasting op het gemunte geld.

De derde reeks werd gevormd door de kloppen die tussen 1692 en 1694 aangebracht werden op florijnen en schellingen, eerst door de provincie Holland, al spoedig ook door de andere provincies, behalve Gelderland, Zeeland en de Generaliteitslanden. Ongestempelde florijnen werden in de provincies die deze maatregel genomen hadden ongeldig verklaard, ongestempelde schellingen waren een halve stuiver minder waard. Dit interessante betoog werd gevolgd door enige discussie, waarna men de middag besloot in restaurant Bellevue.

KONINKLIJK PENNINGKABINET

Vanaf 19 december 1968 is in het Penningkabinet de tentoonstelling HAAGSE VERZAMELINGEN; UIT DE COLLECTIES VAN LEDEN VAN DE HAAGSE NUMISMATISCHE KRING te bezichtigen. Ieder lid van de kring, die voor het tentoonstellen voelde, heeft in principe een vitrine gekregen om een onderdeel van zijn numismatische collectie te laten zien. De lay-out en de teksten in de vitrine zijn van de verzamelaar. Hieronder volgt een overzicht van het verrassende resultaat, waarvoor vast vele leden van de overige numismatische kringen in ons land belangstelling zullen hebben.

Vitr. I. ca. 50 Griekse munten vanaf de 5de eeuw v. Chr.. De verzamelaar toont meestal de keerzijde, die hem meer belang inboezemt dan de voorzijde.

Vitr. IIa. Een overzicht van de Romeinse portretten op Republikeinse denarii tot en met de Burgeroorlog.

Vitr. IIb. Keizerportretten op Romeinse munten tot Elagabalus (218-222).

Vitr. III. Keizerportretten op munten van de Severi tot Probus. Bijzonder is de tentoongestelde serie van de iconografie van één keizerportret; dat van Caracalla. Verder een serie munten van de Tetrarchie, die een goed overzicht geeft van de ontwikkeling van de follis. *Vitr. IV.* Muntportretten uit de Laat-Romeinse tijd, o.a. van de zonen en familieleden van keizer Constantijn. Solidi met portretten van Byzantijnse keizers.

Vitr. V. Selectie uit strandvondsten uit de jaren 1958-1968, waarbij totaal 500 munten (o.a. twee schatvondsten) en pijpkraabbers, een fibula, loden kogels, horloge sleutels etc. gevonden werden. De oudste munt is een halve zilveren groot Vlaanderen 1489/90, verder zilveren 18de eeuwse munten uit het Oostzegebied, 5 gouden dukaten en zeer veel duiten.

Vitr. VI. Beeld-verzameling van Rooms-Katholieke heiligen op munten, penningen, zegels, zegelafdrukken, medailles en onderscheidingen.

Vitr. VII. Oost-Aziatische munten, veelal uit de 19de en 20ste eeuw, porseleinen geld, dat werd gebruikt in door het Siamese gouvernement aan Chinezen verpachte speelhuizen.

Vitr. VIII. Huismunten (gevangenis en strafkol.) en de munten waarvoor zij ingewisseld konden worden uit de tijd van koning Willem I.

Vitr. IXa. Gouden munten van de voornaamste Byzantijnse keizers.

Vitr. IXb. Gouden dinars van Vroeg-Arabische dynastieën uit de tijd van de Omayyaden en de Abasiden (Haroen El Rashid), o.a. ook van de Fatimiden en Ayoebiden.

Vitr. X. Gouden munten uit Castilië, Spanje en Spaans-Amerika van de 12de eeuw tot het begin van de 20ste eeuw.

Vitr. XI. Spaanse zilveren munten, waaronder matten.

Vitr. XII. Duiten van de provincies Utrecht en Zeeland van het eind van de 16de tot het eind van de 18de eeuw.

Vitr. XIII. Overzicht van Duitse herdenkingsmunten.

Vitr. XIV. Munten geslagen volgens het systeem van de Latijnse muntunie, 2de helft van de 19de eeuw en vroeg 20ste eeuw.

Vitr. XV. Bijna volledige reeks van munten geslagen tijdens de regering van Koningin Wilhelmina.

Wandbord I. Munten van Achaïa.

Wandbord II. Reckheimse imitaties met hun prototypen.

Wandbord III. Nederlandse munten van Philips II

Wandvitrine I. Penningen van Voorburgse penningkunstenaars (Albert Termote, Marian Gobius en Jan Snoeck).

Wandvitrine II. Militaire en civiele ridderorden en onderscheidingen uit Nederland en het buitenland.

Wandvitrine III. Gedreven en geslagen penningen uit de 17de eeuw van Wouter Muller, Pieter van Abeele en Juraen Pool.

Fotowand. Het noodgeld van de Bataafse Republiek, Franse assignaten en vervalsingen, papiergeld uitgegeven bij het intrekken van het zilvergeld in de Republiek. Een overzicht van het bankpapier tot 1945, waaronder het papiergeld dat gebruikt werd door de Nederlandse krijgsgevangenen in Duitsland.

M.M.-K.

PUBLIKATIES

Fries Zilver. Catalogus van het Fries Museum te Leeuwarden, 1968.

In deze catalogus zijn 750 door Friese meesters gemaakte voorwerpen beschreven en, op enkele uitzonderingen na, afgebeeld. De prachtige foto's maken het bekijken van het boek tot een waar genoegen. Op de linkerblad-zijden verschaft de begeleidende tekst de noodzakelijke gegevens over de makers van de voorwerpen, merken, literatuur en herkomst. Een register op de namen van zilversmeden maakt het mogelijk een overzicht te krijgen van het oeuvre van iedere meester, voorzover aanwezig in het Fries Museum. Bovendien zijn er registers op de persoons- en plaatsnamen die op de zilverwerken voorkomen.

De catalogus is verdeeld in 5 secties, waarvan de vierde speciaal voor numismaten van belang is. Hierin worden nl. 56 Friese zilveren penningen behandeld. Voor het grootste gedeelte bestaan deze uit gilde- en familiepenningen (resp. 16 en 17 exemplaren, bijna alle gegraveerd). Verder bezit het Museum 2 Friese triumfpenningen, 4 landdag- en 3 vroedschapspenningen, 7 penningen die de Friese stadhoudelijke familie tot onderwerp hebben en 7 penningen op andere Friese historische gebeurtenissen.

De geslagen penningen hebben alle een min of meer officieel tintje en staan grotendeels op naam van de medailleurs Eise Andeles en

zijn zoon Andele. De enige geslagen familiepenningen die van Friese families bekend zijn, zijn door niet-Friese medailleurs gemaakt, vandaar dat dergelijke penningen niet in de catalogus opgenomen zijn.

Van 17 familiepenningen die erin beschreven worden zijn 15 exemplaren 17de eeuwse doop-, huwelijks- en begrafenispenningen, waarvan 1 gegoten en de rest gegraveerd. De penningen op gouden en zilveren bruiloften die in de 18e eeuw zo populair werden ontbreken geheel. Trouwens, in de 18de eeuw schijnt in Friesland het gebruik om familiepenningen te laten graveren geheel uitgestorven te zijn.

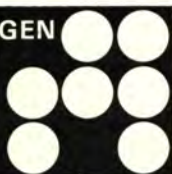
Gegraveerde zilveren gildepenningen komen in Friesland meer voor dan in andere provincies, uitgezonderd Noord-Brabant met zijn prachtige gegraveerde overmanspenningen van het schippersgilde te 's-Hertogenbosch. De Friese zijn ook meest schippersgildepenningen, maar uit de opschriften blijkt niet dat deze speciaal aan overlieden toebehoorden. Deze gildepenningen werden vervaardigd in Harlingen en Bolsward en in de 18e eeuw ook in Leeuwarden.

De niet-Friese gildepenningen in het Fries Museum zijn in 1958 gepubliceerd in het Jaarboek voor Munt- en Penningkunde. Het is te hopen dat ook de koperen Friese gildepenningen binnen afzienbare tijd beschreven zullen worden. De meeste staan weliswaar in het standaardwerk van Dirks, wiens collectie de kern vormt van de verzameling gildepenningen in het Fries Museum, maar er is sindsdien veel nieuws ontdekt over Friese graveurs en Dirks' beschrijving is bovendien niet erg overzichtelijk.

Interessant is ook de ontdekking van een rekening in het Rijksarchief Friesland, die onder nr. 705 gepubliceerd wordt. Hieruit blijkt dat de plaquepenning die gemaakt is ter gelegenheid van de opening van de trekvaart van Dokkum naar Groningen, en die door J. W. Frederiks aan Joannes Lutma jr. toegeschreven werd, in werkelijkheid door de Friese zilversmid Paulus Saackes te Dokkum gemaakt is, naar ontwerp van Lutma.

G.v.d.M.

NUMISMATISCHE KRINGEN

Kring Amsterdam
(Secr. Keizersgracht 448, Amsterdam)

191e bijeenkomst op 18 september 1968 — De heer Dr. A. J. Bemolt van Loghum Slaterus kwam ons spreken over de penningen van de Tachtigjarige Oorlog, een onderwerp, dat de spreker door en door kent. Een groot aantal bezoekers luisterde geboeid naar deze interessante voordracht, die geïllustreerd werd met een groot aantal penningen uit de eigen collectie van spreker.

192e bijeenkomst op 9 oktober 1968 — De heer Lod. S. Beuth hield een lezing over de munt in onze taal. Met lichtbeelden illustreerde spreker zijn voordracht, waarbij hij probeerde verschillende benamingen en zegswijzen toe te lichten en te verklaren. Een geanimeerde discussie over het gehoorde besloot de bijeenkomst.

193e bijeenkomst op 1 november 1968 — Ds. W. J. F. Meiners gaf een onderhoudende causerie over de connecties tussen munten, penningen en folklore voor een aandachtig gehoor van waaruit menige vraag aan spreker werd gesteld. De heer Schulman besloot de avond met het bespreken van enkele nieuw verschenen boekwerken etc. over numismatiek.

Kring 's-Gravenhage
(Secr.: Zeestraat 71b)

186e bijeenkomst op 26 september 1968 — Drs. A. J. F. Gogelein en mevrouw drs. B. M. Gogelein-Outsema spraken over 'Olifanten'. Na een inleiding van eerstgenoemde over de anatomie van het dier, vertelde de tweede inleidster over de voorstellingen van olifanten die op antieke munten voorkomen.

187e bijeenkomst op 30 oktober 1968 — 'De munt in het dagelijks leven, ons vertrouwd en overgeleverd in taal teken' was de titel van een causerie van de heer Lod. S. Beuth. Hij gaf talrijke voorbeelden van Nederlandse woorden en uitdrukkingen waarvan de oorsprong door kennis van de geschiedenis van de munten opgehelderd kan worden.

Kring Rotterdam
(Secr.: Kralingse Plaslaan 36)

57e bijeenkomst op 4 juni 1968 — Zoals gebruikelijk werd de laatste vergadering voor het zomerseizoen gevuld met korte voordrachten van de leden. Uit de grote opkomst blijkt dat steeds meer leden iets over hun verzameling te vertellen hebben. Het werd dan ook een bijzonder geslaagde avond met zeer gevarieerde kost.

58e bijeenkomst op 8 oktober 1968 — Dr. A. J. Bemolt van Loghum Slaterus kwam ons deze avond vertellen over zijn penningen uit de Tachtigjarige Oorlog. In een beknopt historisch overzicht van deze tijd werden steeds bepaalde hoogtepunten numismatisch toegelicht. Een bijzonder boeiende voordracht, mede door de schoonheid van het getoonde.

59e bijeenkomst op 5 november 1968 — Met een bijzonder rijke documentatie van munten noodgeld, dia's, tekeningen en kaarten, vertelde ons lid, de heer M. de Jong, ons over de Canadese Muntgeschiedenis. Hoe achtereenvolgens de Franse en Engelse invloeden hun stempel op de Canadese munten sloegen.

Kring Oost-Nederland
(Secr.: Heydenrijkstraat 8, Nijmegen)

49e bijeenkomst op 24 september 1968 — Het seizoen werd geopend met een voordracht van Dr. H. E. van Gelder over muntvondsten in Nederland. De belangrijkste vondsten, waarvan sommige namen reeds een legendarische klank hebben, werden uitvoerig besproken. Daarbij kwam vooral naar voren op welk een unieke wijze deze verborgen schatten hun bijdrage leveren voor de historie van onze provincieën.

50e bijeenkomst op 29 oktober 1968 — Een van de leden van de Kring, Mr. R. A. Rueb uit Velp, hield een voordracht over Aziatische munten. Aan de hand van een aantal stukken uit zijn collectie, gaf de inleider een overzicht van de geschiedenis van drie afzonderlijke gebieden. Eerst het Perzische gebied te beginnen na Alexander de Grote, daarna de landen van India met de daarin optredende Arabische invloeden en tenslotte het Chinese gebied. Ook nu weer bleek een wandeling door een onbekend terrein onder deskundige leiding een schat van wetenswaardigheden en curiositeiten op te leveren.

Kring Zeeland
(Secr.: Anton Mauvelaan 6, Vlissingen)

7e bijeenkomst op 19 september 1968 — Deze werd gehouden om de vele ruil-enthousiasten de gelegenheid te geven om hun meestal tijdens de zomer-vakanties verzamelde munten en penningen te tonen of te ruilen.

8e bijeenkomst op 17 oktober 1968 — De heer P. Ch. de Vries gaf een lezing over het onderwerp 'Muntverzamelen in het Algemeen'. Spreker toonde met behulp van een serie dia's aan, dat het verzamelen van munten tal van gevarieerde facetten heeft.

9e bijeenkomst op 14 november 1968 — Door ziekte van de voorzitter, de heer P. J. Davidse, werd de vergadering geleid door de heer P. Ch. de Vries. De vergadering hield zich eerst bezig met de organisatie van het bezoek aan het Munt- en Penningkabinet op 23 november en de heer J. Schulman in Amsterdam. Verder werd besloten op 19 januari 1969 een besloten *veiling* te houden, met eigen stukken als inzet, waarvan 10% ten bate van de verenigingskas zal komen. Het laatste punt was een voorstel om onderling een soort munt- en/of penningexpositie te houden, waaraan een klein wedstrijdelement zou kunnen worden verbonden. De leden gingen hiermee akkoord.

Kring Brabant
(Secr.: Le Sage ten Broeklaan 57, Eindhoven)

In verband met het overlijden van de voorzitter van onze Kring, Dr. P. Schlemper, werd de ok-

tober-bijeenkomst, welke zou zijn samengevallen met de dag van de begrafenis, afgelast.

In de november-vergadering sprak de vice-voorzitter, Dr. J. P. van Erp, een hartelijk herdenkingswoord.

Nadat Dr. J. P. van Erp tot voorzitter was gekozen en Drs. W. H. Th. Knippenberg tot vice-voorzitter, kreeg Dr. H. H. Zwager het woord, welke sprak over: 'Hellenistische Munten Economisch en Politiek'. Na omschreven te hebben, welke periode spreker als Hellenistisch zag, werd de splitsing van het rijk van Alexander de Grote geschetst in 3 grote en 3 kleine gebieden.

Kring Limburg
(Secr.: Bonnefantenmuseum, Maastricht)

81e bijeenkomst op 25 mei 1968 — Op deze bijeenkomst, die samenviel met de vergadering van het Kon. Genootschap voor Munt- en Penningkunde, waren weinig kringleden aanwezig, ofschoon toch alle leden een convocatie hadden gekregen voor deelname aan het niet-huishoudelijk deel van deze vergadering. Voor het behandelde en de lezingen wordt verwezen naar de Geuzenpenning van juli 1968.

82e bijeenkomst op 28 september 1968 — Op deze bijeenkomst werd voor het eerst na de vacantie een ruilbeurs gehouden, die vrij druk was bezocht.

83e bijeenkomst op 26 oktober 1968 — De heer A. H. Moers hield een voordracht over de abdij van Thorn en haar munten; deze voordracht werd toegelicht met fraaie dia's. Een klein maar aandachtig gehoor was de spreker zeer dankbaar.

INKOOP

van alle Zwitserse munten en het Vorstendom Liechtenstein.

Gaarne gedetailleerde beschrijving van de munten, met opgave van jaartal, kwaliteit en prijs

aan

Numis-Hakomat, Hans Koller,
Heimatstrasse 4, CH-9008 St. Gallen/Schweiz

INKOOP - VEILINGEN - VERKOOP
MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKWERKEN

Grootste keuze in Nederlandse munten.

Vaste voorraad van ca. 10.000 stuks op jaartal.

Meer dan 100.000 buitenlandse munten en penningen

Maandelijks verschijnende prijslijsten op aanvraag.

Stuurt ons Uw mancolijsten.

Twee maal per jaar belangrijke muntenveiling.

Voor onze voorjaarsveiling kunnen wij nog goede stukken gebruiken,
condities op aanvraag.

Bezoekt vanaf 1 februari a.s. ons geheel gemoderniseerde kantoor.

Vanaf deze datum is ons kantoor tevens op zaterdagmorgen
van 10.00 tot 13.00 uur geopend.

Op werkdagen is dit van 9.00 tot 12.30 uur en
van 13.00 tot 17.30 uur.

Fa. J. C. A. LOON
ERKEND NUMISMAAT

Haagweg 150 — Rijswijk (Z.H.)

(in het verlengde van Rijksweg 13, 200 meter over de Hoorenbrug)

tel. 070-980665-903147 — filiaal 010-241890

Parkeergelegenheid aanwezig.

SPINK

Handelaren in munten en penningen
van alle tijden

By appointment
to Her Majesty The Queen
Medallists

*Uitgevers
van de „Numismatic Circular”
en andere toonaangevende werken
op numismatisch gebied*

SPINK & SON LTD

Gevestigd in 1666

KING STREET, St. JAMES'S, LONDON S.W.1
ENGLAND

By appointment
to H.R.H. The Duke of Edinburgh
Medallists

A. G. VAN DER DUSSEN

Hondstraat 5, Maastricht
Tel: 04400-15119

Munten, Penningen, Eretekene
en Numismatische Boeken

Prijslijsten worden op verzoek gratis toegezonden

GALERIE DES MONNAIES SA

Bernth Ahlström

Primerose 2
1000 Lausanne 3 Cour
Tél. 021/27.75.58-59

MONNAIES

Case Postale III, Cour
SUISSE

MEDAILLES

Listes de prix illustrées sans frais
Ventes aux enchères

M. C. HIRSCH A.B. (Harry Glück)

Malmskillnadsgatan 29, Stockholm

Telephon 11 05 56

*MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES
COINS AND MEDALS*

B. A. SEABY LTD.

MUNTEN EN PENNINGEN

61-65, Great Portland Street, LONDON, W. I.,

Uitgevers van:

"SEABY's Coin and Medal Bulletin" - Numismatische artikelen en prijslijsten, 14/— per jaar.

"Roman Coins and their Values" door H. A. Seaby, 1964 Edition, linnen band, 30/—.

"Standard Catalogue of British Coins", Vol I-England, gebrocheerd 14/—, linnen band £ 1.

"Greek Coins and their Values" gebrocheerd 16/—.

MONNAIES ET MÉDAILLES - JETONS - SCEAUX - DÉCORATIONS

LIBRAIRE NUMISMATIQUE

EXPERTISES

JULES FLORANGE & CIE

S.A.R.L. - Maison fondée en 1890

17, rue de la Banque - PARIS 2e - Tél. LOUvre 09-32 - R.C. 20475 B.

P. & P. SANTAMARIA

Numismatic Firm founded in 1898

ROME

Piazza di Spagna 35. Telephone: 670-416

COINS and MEDALS

Publishers of "NUMISMATICA" - every four months.

MAISON MARCEL PLATT

49 Rue de Richelieu
PARIS I

LISTES s/DEMANDE

MONNAIES — MÉDAILLES
JETONS — DÉCORATIONS
LIBRAIRIE NUMISMATIQUE
ANTIQUITÉS ARCHÉOLOGIQUES

MÜNZEN UND MEDAILLEN A.G.

Malzgasse 25 - BASEL

Onder leiding van Dr. Erich Cahn, Dr Herbert Cahn, Pierre Strauss

Belangrijke voorraad munten en penningen uit alle tijdperken en landen
Maandelijks geïllustreerde prijslijsten, gratis op aanvraag

GERHARD HIRSCH

NUMISMATIKER

MÜNCHEN - 2 - PROMENADEPLATZ 10

ANKAUF • VERKAUF • VERSTEIGERUNGEN

S. A. M. LE LOUX

Numismaat

Damrak 37-38. 2e Etage, Amsterdam-C. 1, Postbus 3738 - Telef. 22 68 20

MUNTEN - PENNINGEN - BANKBILJETTEN - NUMISMATISCHE LITERATUUR

Prijslijsten, geïllustreerd en zes maal per jaar verschijnend, gratis op verzoek.

Geopend: Maandag—Vrijdag: 10.00—12.30; 14.00—17.00
Zaterdag: 10.00—14.00

JACQUES SCHULMAN N.V. - Keizersgracht 448 - AMSTERDAM

MUNTEN EN PENNINGEN VAN DE OUDSTE TIJDEN TOT OP HEDEN
EXPERTISES - VERKOOP - INKOOP - VEILINGEN
LEVERANCIER VAN RIDDERORDEN EN ERETEKENEN.

Uitgever van: Handboek Nederlandse munten 1795—1965	Derde druk	f 25,—
Munten Nederlandse Gebiedsdelen Overzee 1601—1948		f 25,—
H. Enno van Gelder en M. Hoc. Les Monnaies des Pays-Bas		
Bourguignons et Espagnols		f 50,—
R. Ratto. Monnaies Byzantines		f 45,—
A. Delmonte. De gouden Benelux - le Benelux d'or		f 50,—
A. Delmonte. De zilveren Benelux - le Benelux d'argent		f 70,—
Dr. I. G. Spassky. The Russian Monetary System		f 60,—

HEINRICH PILARTZ

5 KÖLN

KLINGELPÜTZ 16

MÜNZHANDLUNG

ANKAUF UND VERKAUF VON MÜNZEN UND MEDAILLEN

ANTIKE — MITTELALTER — NEUZEIT

AUKTIONEN — NUMISMATISCHE LITERATUR

Jährlich 5 bis 6 Lagerlisten gratis an Interessenten

ADOLPH HESS A.G., LUZERN

Haldenstrasse 5 - Telephon 2 4 3 9 2

MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES - COINS AND MEDALS

OSCAR RINALDI & FIGLIO

NUMISMATEN

VERONA - Casa di Giulietta - ITALIA

Uitgevers van het blad „ITALIA NUMISMATICA”

Abonnementsprijs per jaar: US \$ 6.50

A. RINALDI. Catalogo delle medaglia papali annuali
da Pio VII a Paolo VI con prezzo. L. 4.500.

HANS M. F. SCHULMAN

NEW ADDRESS
25 WEST 45th STREET
NEW YORK, N.Y. 10036

THE MOST IMPORTANT FIRM FOR FOREIGN COINS
IN THE UNITED STATES

4—6 Auctions per year at the Waldorf-Astoria Hotel.

Subscriptions: \$ 5.00 per year for all our publications.

Tel: Mu-7-3145

Cables: Numatics, N.Y.

Em. BOURGEY

Expert en Médailles auprès du

Tribunal Civil de la Seine

PARIS 9e

7, Rue Drouot

MONNAIES ET MÉDAILLES

**ISRAEL
GOVERNMENT
COINS
AND
MEDALS
CORPORATION
LTD.**

CURRENT COINS
COMMEMORATIVE COINS
STATE MEDALS

World wide subscriber service.

Write for the Company's colorful descriptive publications.

Head Office: 11, Keren Hayesod Street, Jerusalem, Israel.

D. J. CROWTHER LIMITED

76 NEW BOND STREET, LONDON, W.1.

TEL: 01-629 9835

CABLES: CROWCOIN LONDON

for

COINS AND MEDALS OF ALL COUNTRIES
CLASSICAL ANTIQUITIES
NUMISMATIC LITERATURE

Send for specimen fixed Price List — Published Bi-Monthly

NIEUWE PENNINGEN VAN DE KONINKLIJKE BEGEER!

3 GROTE AMERIKANEN

Muntgoud 21,6 karaat poli fond / mat relief

Oplage	Afmeting	Gewicht	Prijs
	18½ mm	4,2 gram	f 37,-
	22½ mm	7 gram	f 53,-
*750 stuks	30 mm	15 gram	f 109,-
*100 stuks	50 mm	50 gram	f 370,-
50 stuks	50 mm	90 gram	uitverkocht
Zilver: 22½ mm	f 9,75	- 50 mm	f 29,50
Bronz: 50 mm	f 8,75		

BEN GURION (20 jaar Israël)

Muntgoud 21,6 karaat poli fond / mat relief

Oplage	Afmeting	Gewicht	Prijs
	18½ mm	4,2 gram	f 37,-
	22½ mm	7 gram	f 53,-
*250 stuks	30 mm	15 gram	f 109,-
* 50 stuks	50 mm	50 gram	f 370,-
* 25 stuks	50 mm	90 gram	uitverkocht
Zilver: 22½ mm	f 9,75	- 50 mm	f 29,50
Bronz: 50 mm	f 8,75		

OLYMPISCHE SPELEN 1968

(Grenoble / Mexico)

Muntgoud 21,6 karaat poli fond / mat relief

Oplage	Afmeting	Gewicht	Prijs
1000 stuks	18½ mm	4,2 gram	f 37,-
1000 stuks	22½ mm	7 gram	f 53,-
*350 stuks	30 mm	15 gram	+ 2 brilj. f 180,-
* 50 stuks	50 mm	50 gram	f 370,-
* 25 stuks	50 mm	90 gram	f 635,-
Zilver: 30 mm	+ 2 robijnen	f 39,-	
50 mm	f 29,50		
Bronz: 50 mm	f 8,75		

MARTIN LUTHER

(450 jaar Kerkhervorming)

Muntgoud 21,6 karaat mat glanzend

Oplage	Afmeting	Gewicht	Prijs
1500 stuks	18½ mm	4,2 gram	f 37,-
1000 stuks	22½ mm	7 gram	f 53,-
*250 stuks	30 mm	15 gram	f 109,-
* 50 stuks	50 mm	50 gram	f 370,-
* 25 stuks	50 mm	90 gram	f 635,-
Zilver: 30 mm	f 14,50	- 50 mm	f 29,50
Bronz: 50 mm	f 8,75		

* genummerd, met waarborgcertificaat.

Te bestellen bij uw bank, uw juwelier, de stations- en grenswisselkantoren en de numismatische handel. Prijswijzigingen voorbehouden.

Koninklijke Begeer
Voorschoten

DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE
van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en
Penningkunde
en van de Vereniging voor Penningkunst

REDACTIE

M. Maaskant-Kleibrink, Dr. H. H. Zwager, K. H. Heins

REDACTIE-SECRETARIAAT

J. Schulman, Keizersgracht 448, Amsterdam-C.

ABONNEMENTSPRIJS

voor niet-leden van een der beide verenigingen
f 4.- per jaar

ADVERTENTIES

$\frac{1}{4}$ pagina f 75.- per jaar

POSTREKENING 260629 t.n.v.

De Geuzenpenning, Amsterdam

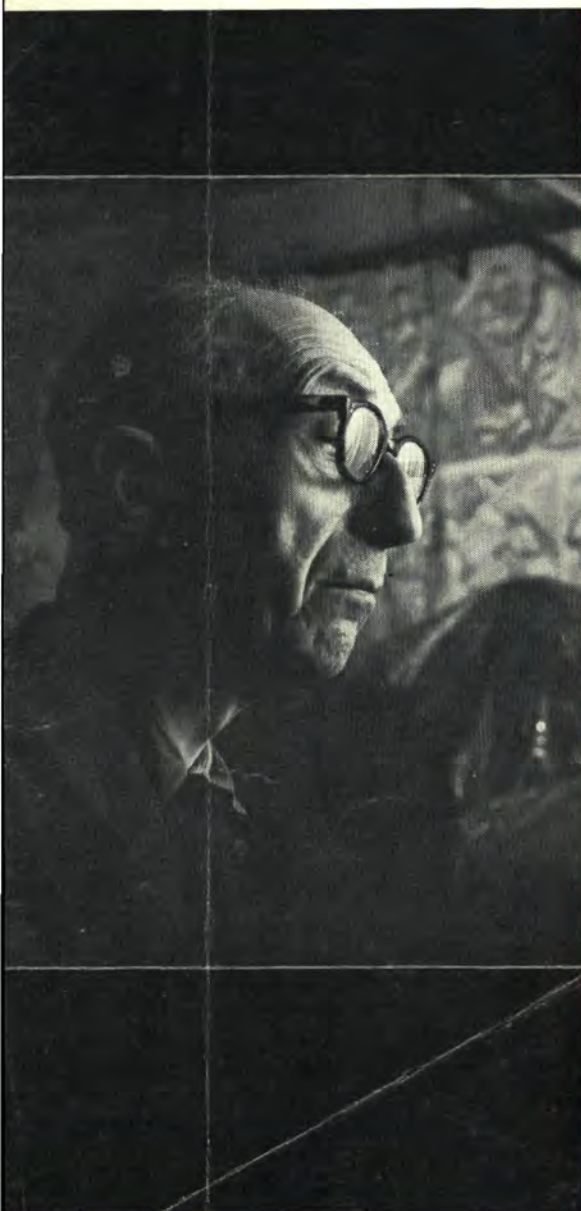
DE GEUZEN PENNING

MUNT- EN PENNINGKUNDIG NIEUWS

19e JAARGANG

NO. 2

APRIL 1969

ZIJN PENNINGKUNST

ALBERT TERMOTE

Geboren: te Lichtervelde bij Brugge 1887

Geen bolletje van was in een doosje op zak en geen glasplaatje in de huiskamer om tussentijds een penning te modelleren. Niet thuis werkt deze begenadigde, die — op zo hoge leeftijd toch — nog immer vooruit blikte naar wéér een beeld, dat in zijn geest reeds gestalte kreeg. Niet thuis, maar in zijn atelier, de van zijn geest doordrongen werkplaats in Voorburg waaruit hij niet weggedacht kan worden.

Erbuiten is hij een gezellig mens, aangenaam causeur, belangstellend in ieders leven, de jeugd toegenegen, bedrijvig en nog rap. Erbinnen ontplooit zich zijn creativiteit ten volle. Dààr pas is hij de grote sculpteur in de ware zin des woords. Dààr ontstonden zijn meer dan dertig penningen, temidden van gipsmodellen, leerlingen, gietvormen en schetsen, onder het licht, binnenvallend door een paar niet al te grote dakramen. De kleinste penning en het grootste standbeeld krijgen hier gestalte. Dat is wel merkbaar. Soms is een onmiddellijke binding aan te wijzen, soms een niet directe, door grotere spreiding in de tijd. Maar dat is dan slechts schijn, want de geest van Termote behoudt het waardevolle, om het daar te plaatsen of te herplaatsen, waar dat nodig is, om zijn ideaalbeeld te benaderen. Dit blijkt uit meerdere voorbeelden:

Het zuiver sculpturale vakmanschap, mee- en uitgedragen vanuit de werkplaats zijns vaders — deze was meubelbeeldhouwer te Lichtervelde bij Brugge — wordt door geen opleider teniet gedaan. De belangrijkste leermeesters van deze kunstenaar zijn: George Minne te Gent en Prof. Brönnner te Amsterdam. Zij richtten en verrieken

W. Drees,
brons 7,4 cm,
1951.

H. J. Doeleman, brons 6,4 cm, 1950.

dit natuurlijke talent en buigen het bij, tot het uitgroeit tot dat van een groot beeldhouwer. Vooral van 1915 tot 1918 — onder Bronner — rijpt het vakmanschap van de houtsnijder tot kunstenaarschap, doorleefd, in groter vormen, met duidelijk minder details, maar veel meer zeggingskracht.

Nog jaren zijn nodig om te komen tot klare persoonlijkheid. Maar omstreeks 1930 is het zover: de Termote van nu manifesteert zich duidelijk.

In 1929 wordt hij genoemd en geroemd, als degene die de te uniforme kerkelijke kunst een nieuwe weg wijst. In 1931 maakt hij — voorzover valt na te gaan — zijn eerste penning; van Prof. Dr. H. W. Methorst. In dat jaar ook wordt hij voor het eerst vermeld als lid van de Vereniging voor Penningkunst. In 1932 verraaft zijn werk al de nieuwe vormgeving, o.a. zeer duidelijk in de Don Quichotte (Gemeentemuseum te Den Haag), die in 1947 zal dienen om te komen tot de keerzijde van een DON QUICHOTTE-penning ter herdenking van Miguel de Cervantes Saavedra. Ook in 1932 wordt Albert Termote Nederlander. Hij voelt zich tot op heden ook Voorburger.

In 1951 krijgt hij voor een in Naaldwijk geplaatste Pietà de Jacob Marisprijs. Als na 12 januari 1951 het Huishoudelijk Reglement van de Vereniging voor Penningkunst het — in art. 4 — mogelijk maakt om te komen tot uitgifte van gietpenningen, is de eerste opdracht voor Termote, met als resultaat de zo doorleefde portretpenning van DR. W. DREES, toenmalig Minister-President.

Zijn waarde voor en verbondenheid met Voorburg wordt in 1959 gehonoreerd met de — in 1949 door hemzelf gemodelleerde — erepenning der gemeente in zilver.

Als werkend lid van Pulchri Studio krijgt Termote in 1960 opdracht tot het ontwerpen van een voorzijde voor de jaarlijkse MAECENAS-penning van dat Genootschap. Hij maakt een Centaur, die omkijkend schiet.

De Jacob-Marisstichting zorgt eind 1962 voor een overzichtstentoonstelling ter gelegenheid van zijn 75-ste verjaardag. Daar is o.a. een

tiental penningen tentoongesteld, waaronder de portretpenning van H. J. DOELEMAN (1950), de prachtige penning in lood van kleindochter Anne Marie (1954) en de krachtige portretpenning van Jan Wils (1951) en van Jan Fabricius (1961).

Voor de 'Doeleman'-penning geldt weer — zoals we dat ook zagen bij de 'Cervantes'-penning — die gebondenheid aan een groter werk. In 1948 werd nl. al een portret in steen gemaakt voor de Kon. Zeelandia te Zierikzee. In 1956 doet zich dit nog duidelijker voor, als de fontein met Amphitrite en Triton voor de K.N.S.M. te Amsterdam wordt voltooid, terwijl in datzelfde jaar een K.N.S.M.-penning uitkomt.

Keerzijde van Cervantes-penning, brons 6 cm, 1947.

Eén van de grootste werken van Termote en het diepst doorleefd is 'De Barmhartige Samaritaan', voltooid in 1939/'40, maar eerst in 1957 definitief geplaatst voor het ziekenhuis St. Antoniusshoeve in Voorburg. Eerst kort geleden werd het motief van 'De Barmhartige Samaritaan' verwerkt op een penning voor de Nederlandse Vereniging tot Steun aan het Koningin Wilhelmina-Fonds.

Na deze mengeling van penningen en beelden nu aandacht voor twee van de meest specifieke

W. Bronkhorst, brons 7 cm, 1947.

W. L. B. J. Remeeus,
gietspenning,
brons 11 cm, 1966.

groeperingen uit Termote's werk: zijn portretten en ruitersstandbeelden. Van de eerste moeten genoemd worden: die van Prof. Dr. Boland (1919), Prof. Dr. van der Waals (1935), Prof. Dr. Tobias A. C. Asser (1935), Ir. M. H. Damme (1936), Mr. van Bynkershoek (1938), het uit vriendschap geboren beeld van Dr. H. E. van Gelder, voormalig directeur van het Gemeentemuseum te 's-Gravenhage (1941), Mr.

Madurodam, brons 4,9 cm, 1963.

Maecenas-Pulchri, brons 8,7 cm, 1966.

S. J. R. de Monchy (1949), Dr. J. W. Noteboom, voorheen burgemeester van Voorburg (1958) en het eerder genoemde portret van H. J. Doeleman (1948).

De ruitersstandbeelden stellen voor: St. Willibrordus en St. Maarten (te Utrecht geplaatst), Karel de Grote (te Nijmegen) en Corbulo (te Voorburg).

Prachtige penningen uit de rijke verscheidenheid van het oeuvre zijn nog de portretpenningen van Mr. Jean François van Royen (1938), DR. W. BRONKHORST (1947), Ir. W. H. van Leeuwen (1952), H. Rommenhölter (1956), Ir. Baron van Tuyll van Szuylen (1956), Prof. Dr. S. Mendes da Costa (1960), een tweetal penningen t.g.v. het zilveren huwelijksfeest van H.M. Koningin Juliana en Z.K.H. Prins Bernhard (1962) en één van W. L. B. J. REMEEUS uit 1966.

Ja, nog een prachtige penning uit 1966, op bijna 80-jarige leeftijd! Het werkzame leven gaat voort. Het éne werkstuk na het andere ontstaat nog uit en door deze nijvere handen: als Ard Schenk, ook in '66, imponeert op de ijsbanen, legt Termote de door kracht gestuwde beweging van het forse lichaam vast in een snelle, rake, bijzonder knappe studie in gips. Maar ook vereeuwigt hij de gelatenheid van een paar schaapjes voor het nabij Voorburg gelegen Nootdorp en wel op een manier, die een weerspiegeling is van afkomst, kundigheid en sensibeleit: een klein gipsmodel is het begin. Na fijne afwerking daarvan — tussen ander werk door, zoals altijd — komt de jeugd van Termote weerom, die hem, met alle vaardigheid-van-thuis, een evenbeeld doet snijden in hout (part. bezit). Aldus verdubbeld in aantal en verdiept in uitdrukking, worden deze diertjes de ware stimulans, om tot het gewenste kunstwerk te komen.

Zo wikt en weegt hij ieder werk. Steeds door twijfel bevangen over het uiteindelijke resultaat. Schoorvoetend de waardering van zijn medemensen acceptierend, maar zelf steeds vol lof voor anderen en vol begrip voor hun werk, hoe ver soms ook in 'taal' van het zijne verwijderd...

K. H. Heins

Afb. 1.

Afb. 3.

VALERIUS PENNINGVERZAMELAAR?

De penningen uit de Tachtigjarige Oorlog, met name de legpenningen, hebben zich verheugd in een enorme belangstelling van de tijdgenoten. Anders zouden de snelle wisseling in hun voorstellingen en ook de grote aantallen waarin wij ze nog over hebben, niet te verklaren zijn. Er is wel eens een poging gedaan, de afbeeldingen op rekenpenningen te onderscheiden in Oudtestamentische, klassieke, satyrische, actuele en emblematische, maar dat is tot op grote hoogte irrelevant.

De actualiteit domineerde en dat die actualiteit bij de ontwikkelde gebruikers uit de tijd zelf onmiddellijk werd geassocieerd met het Oude Testament en de klassieken, past bij de periode. Het is geen motief om ze te gaan indelen: dat zou het aanbrengen van een scheiding betekenen, waar ze destijds niet was.

De voorliefde van het emblema — de eenheid van voorstelling, spreuk en meervoudige toepasbaarheid — dat alles doordrenkte, is nog veel typischer voor de smaak van de late zestiende-eeuwer, dan zijn classicisme en zijn bijbelsheid.

ADRIAAN VALERIUS (1575?-1625), ontvanger van de convooien en licenten te Vere, notaris, schepen en raadslid aldaar, auteur van de *Nederlantsche Gedenck-Clanck*, moet veel belangstelling voor penningen hebben gehad. Op enkele plaatsen in zijn boek (posthuum verschenen 1626) memoreert hij dat men naast het uitschrijven van bid- en dankdagen 'sekerre gedenckpenningen' liet slaan met deze of gene opschriften. Maar ook in de structurele opzet van zijn werk spelen penningen een kleine rol.

Die opzet is drievoudig. Allereerst is daar de prozatekst. Deze compileerde Valerius, waarschijnlijk in de laatste jaren van zijn leven uit een paar voor de hand liggende geschiedwerken (Van Meteren, Baudartius), pamfletten en een populair schoolboek, *De Spiegel der Jeught*. De stijl is kroniekachtig. De inhoud is onge-nuanceerd anti-Spaans, protestants en enigszins op Zeeland georiënteerd. Onder de klassieke krijsfeiten door hebben zeeroovers uit de Zuidelijke Nederlanden het voortdurend op

'arme visschers' en 'arme zeevarende Schippers' gemunt, maar de 'Mensch-lievende God' stelt gelukkig van tijd tot tijd 'Zeeusche-schepen, ter vrijer neeringe' (d.i. kaapvaart, Z.) *uytge-weest zijnde* in staat een paar van die boosdoeners of nog beter een paar Spaanse galjoenen op te brengen. Dit tekent de toon.

Het tweede element zijn de liederen. Daarop berust Valerius' onvergankelijke roem. Drieën-zeventig van de zesenzeventig teksten zijn van hemzelf, met als hoogtepunten *Merck toch hoe sterck en Wilt heden nu treden*.

Het derde element, van de *Gedenck-Clanck*, en daar komen de penningen bij te pas, zijn de spreken. Bij en tussen de verzen komen ze voor: in het Nederlands, Latijn, Frans en Engels, meestal met bronvermelding. Zij getuigen van een ruime belezenheid, althans van een grote verzamellust. Zij dienen als motto boven een lied, als samenvatting van een verhaalde gebeurtenis, en vaak als puntige nabeschouwing. De bronnen zijn bijbels en literair — zowel klassiek als modern. Cats, Hooft en Bredero behoren tot de recentste.

Sommige door Valerius gebruikte spreken komen ook op penningen voor en wel uit dezelfde jaren als waarbij ze door hem worden aangehaald. Dat bewijst op zichzelf niet dat Valerius in penningen was geïnteresseerd en zeker niet dat hij ze verzamelde. Maar een paar spreken komen, voor zover valt na te gaan, niet in geciteerde bronnen, maar *alleen* op penningen voor, en wel in het bijzonder op Zeeuwse jetons. Daaruit zou men kunnen afleiden dat de notaris-belastingontvanger met meer dan gewone nauwkeurigheid lette op de rekenpenningen die hij bij zijn werk gebruikte, ja, dat hij er misschien een collectie van had aangelegd.

Ik illustreer hierbij enige penningen die door Valerius worden beschreven, of waaraan hij spreken kan hebben ontleend. De stukken zijn alle afkomstig uit het Koninklijk Penningkabinet en hebben gediend als illustratiemateriaal bij de inleiding tot de onlangs verschenen fascimile-herdruk van de *Gedenck-Clanck* (serie *Herleefd Verleden*, Fascimile Uitgaven Nederland N.V., Amsterdam, 1968).

Afb. 4.

Afb. 5.

Afb. 1. Legpenning van de Staten van Zeeland op het verslaan van de Armada, 1588. Valerius citeert het opschrift Venit, ivit, fuit (classis Hispaniensium), 'de Spaanse vloot kwam, ging en was niet meer'.

Afb. 2. Penning op de overwinning van Maurits bij Turnhout en op de andere successen van het jaar 1597. Valerius noemt de aanmaak van dit stuk in zijn tekst en citeert het keerzijde-opschrift Victoria parta spatio trimestri. Venit, vidit, Deus vicit. 'Een overwinning binnen drie maanden behaald. Hij kwam, hij zag en God overwon'. Met de 'hij' is waarschijnlijk Albertus van Oostenrijk bedoeld, die tevoren een penning met het Caesariaanse opschrift Veni, vidi, vici had laten slaan.

Afb. 3. Rekenpenning van de Staten van Zeeland op het overlijden van Philips II. Mors sceptraligonibus aequat, 'de dood maakt scepters gelijk aan spaden'. Een motto bij Valerius.

Afb. 4. Legpenning van de Staten-Generaal op de verovering van het fort St.-Andries, 1600. Dit fort was door de Spanjaarden aangelegd en werd kort daarop door Staatse troepen ingenomen. Het opschrift Sic vos non vobis moet naar Vergilius worden aangevuld en vertaald: 'Zo (bouw) gij (, vogels, nesten, maar) niet voor Uzelf'. Valerius citeert naar Vergilius, maar kan bij dit gezochte opschrift toch wel alleen aan de penning hebben gedacht.

Afb. 5. Rekenpenning van de Staten van Zeeland op de overwinning bij Sluis, 1603. De randschriften luiden achter elkaar: Cedunt triremes navibus victae — perempto Spinola, 'de grote schepen wijken, overwonnen, voor de kleine — Spinola gesneuveld'. Valerius citeert het geheel boven zijn vers 'Batavia, ghij sijt de Bruyd'.

H. H. Zwager

Afb. 2.

MUNTVONDST ROERMOND

Vorig jaar (*De Geuzenpenning* 1968, p. 31) verscheen in dit blad een voorlopig bericht over de indrukwekkende vondst van Karolingische munten en sieraden die begin maart 1968 te voorschijn gekomen is uit een lading te Goes gelost grind, doch afkomstig is uit een grindbedding langs de Maas in de onmiddellijke omgeving van Roermond. Sedertdien is over deze zilvervondst uit de 9e eeuw — de grootste, tot nog toe in ons land — heel wat meer bekend geworden.

De directie van de N.V. WACO-beton te Krimpen aan de IJssel, eigenaar van het grootste deel van het geloste grind, heeft gelukkig, overtuigd van het historische belang van een dergelijke schat, van het begin af maatregelen genomen om de uit dat grind bijeengezochte stukken zoveel mogelijk bijeen te houden. Dit heeft tenslotte tot het gelukkig resultaat geleid dat deze partij door de WACO en de recht-hebbende vindsters en bloc te koop werd aangeboden voor het openbaar museumbezit. Deze partij werd door het Bonnefantemuseum, Limburgs Museum voor Kunst en Oudheden te Maastricht en het Kon. Penningkabinet tezamen gekocht en op 21 februari j.l. had te Maastricht de overdracht plaats. Het is nl. van het grootste belang dat een unieke schat als deze zoveel mogelijk intact blijft en in een openbare instelling bewaard wordt, zowel omdat het hier een uiterst zeldzaam en belangrijk cultuurdocument betreft dat algemene interesse verdient als omdat de stukken zelf zoveel problemen van archeologische, numismatische en historische aard stellen, dat het bijzonder wenselijk is deze ook in de toekomst voor nader onderzoek veilig te stellen. Het ligt voor de hand dat deze onmiskenbaar oorspronkelijk in Limburgse bodem begraven en zeer waarschijnlijk in die streek bijeengebrachte munten en sieraden, in het centrale Limburgse museum bewaard en geëxposeerd worden. Helaas zal deze expositie, zowel omdat het museum voorschijns in restauratie is als omdat het onderzoek van de voorwerpen voor een eerste publicatie nog niet voltooid is, nog enige tijd op zich moe-

Afb. 1.

Afb. 2.

Afb. 3.

Afb. 4.

ten laten wachten.

De aldus bijeengebleven partij van 873 zilveren munten en 21 zilveren sieraden vormt ongetwijfeld het gros van de schat en kan daarvoor als volkomen representatief beschouwd worden. Het is echter zeker dat enige honderden munten en enkele sieraden — het juiste aantal is niet meer exact vast te stellen — door verschillende oorzaken in andere handen gekomen zijn. Dankzij de zeer te waardenen medewerking van talrijke verzamelaars, vooral in Zeeland, konden in de afgelopen maanden gegevens verzameld worden betreffende bijna 200 munten en voorwerpen, die dus ook in de uiteindelijke beschrijving opgenomen zullen kunnen worden.

De munten

Behalve één Romeinse denarius van keizer Severus Alexander — die mogelijk slechts toevallig met dezelfde grindmassa als de 9e eeuwse schat is opgebaggerd — en één Angelsaksische munt van koning Coenwulf van Mercia (796-821) dragen alle munten de namen van keizer Lodewijk de Vrome (814-884) en zijn zoons keizer Lotharius I (840-855), koning Karel de Kale (840-877) en mogelijk koning Lodewijk de Duitser (840-876), benevens die van zijn kleinzoon koning Pippijn II van Aquitanië (839-852). De zeer talrijke munten van Lodewijk de Vrome dateren op een enkele uitzondering na alle uit de latere jaren van diens regering, die van Karel de Kale daarentegen uit diens beginperiode. Aangenomen mag dan ook worden dat vrijwel alle munten geslagen zijn tussen ca 825 en ca 855, zodat de tijd van verberging gesteld kan worden op 855-860. De munten zijn bijna alle zilveren penningen of denarii — gouden munten kwamen in de 9e eeuw praktisch niet voor — vergezeld van een klein aantal halve denarii of obolen. De denarii wegen zoals gewoonlijk 1,4 tot 1,8 gram en vertonen merendeels het onder keizer Lodewijk ingevoerde zg. 'tempeltype'. Op de voorzijde staat een vierarmig kruis met gewoonlijk vier stippen in de hoeken en de naam van de muntheer in het om-

schrift. De keerzijde vertoont een op klassieke voorbeelden geïnspireerde tempel met vier zuilen waartussen een kruis, die kennelijk de Christelijke Kerk symboliseert, meestal vergezeld van het omschrift XPISTIANA RELIGIO (het Christelijke geloof), minder vaak van de plaats van vervaardiging.

Andere beeldenaars komen veel minder voor. Vier zeldzame stukken, drie van Lotharius en één van Karel, vertonen een borstbeeld van de vorst in plaats van de tempel. Wat ruimer vertegenwoordigd is een type, dat zeer frequent was in de beginjaren van keizer Lodewijk: dit vertoont dezelfde voorzijde met kruis en naam van de muntheer, doch op de keerzijde de plaats van aanmuntung in 1, 2 of 3 horizontale regels in het veld. Bij de obolen is dit laatste type het meest gebruikelijk. Tenslotte komen bij de tempeltypen nog diverse kleinere afwijkingen voor: enkele malen zijn de omschriften van voor- en keerzijde verwisseld, bij sommige series ontbreken de stippen om het kruis, meermalen komen op de tempelzijde, minder vaak op de kruiszijde bijtekens voor: kruis, letter S, boogje, balkje, stippen in verschillende configuraties, enz.

De munten, voorzover tot nu toe bekend geworden, kunnen als volgt gespecificeerd worden (tenzij anders vermeld hebben alle denarii het tempeltype, alle obolen het type met horizontale plaatsnaam).

Lodewijk de Vrome

Sens (op kz. SENO/NES)	1
STOT/T.E.N/BVRC op kz. (identificatie van de plaats is onzeker)	1
Christiana religio (zie beneden) w.o. 2 vervalsingen. Zie Afb. 1 en 2.	692
Bourges (Bituriges), obool (LVDO/WIC op vz.)	2
Aquitanië, obool	3
Melle (Metullum), obool (LVDO/WIC op vz.) Afb. 4.	1
Christiana religio, obool tempeltype. Afb. 3.	7
id. (op beide zijden kruis)	1
id. (LVDO/WIC op vz.)	2

710

Afb. 5.

Afb. 6.

Afb. 7.

Afb. 8.

Lotharius I

Duurstede (Dorestatus)	40
id., op kz. DOR/ESTA/TVS	1
Trier (Treveri)	2
Verdun (Viridunum)	3
Namen (op kz. IN VI/CO NA/MVCO)	
Afb. 5.	1
Dinant	
(op kz. DEONA/NTE MO/NETA)	1
Palatina moneta	5
Bordeaux (Burdigala)	2
Milaan (op kz. MEDIOLA)	12
Pavia (op kz. PAPIA). Afb. 6.	9
Treviso (Tarvisium)	1
Christiana religio	56
id., met borstbeeld. Afb. 7.	3
Aquitanië, obool	1

137

Pippijn II

Dax (Aquae). Afb. 8.	2
Aquitanië	2
Christiana religio	2
Aquitanië, obool	5

11

Karel de Kale

Laon (Lugdunum Clavatum)	4
Reims (Remi)	17
id., op beide zijden kruis	2
Parijs (Parisii)	18
id., op kz. PARI/SII	3
Orléans (Aureliani)	22
id., op kz. stadspoort	7
Saint Martin (bij Tours). Afb. 9.	5
Sens (Senones)	17
Bourges (Bituriges), op vz. portret	1
Melle (Metullum), op beide zijden kruis	12
Christiana religio	82
Aquitanië, obool. Afb. 10.	19
Christiana religio, obool, tempeltype	2

211

Lodewijk (de Duitser?)

Christiana religio	
(omschrift LVDOVVICVS REX)	2

2

Zoals uit de lijst blijkt zijn alle delen van het uitgestrekte rijk tamelijk gelijkmatig vertegenwoordigd met stukken waarvan de herkomst door de omschriften vaststaat: van Duurstede en Trier in het Noorden tot Dax (Z.W. Frankrijk) en Treviso in het Zuiden. Dat betekent echter geenszins dat de gehele schat een dergelijke gelijkmatige spreiding vertoont. De grote meerderheid van de munten draagt geen plaatsnaam, slechts de algemene aanduiding Christiana religio. Aangenomen moet worden, dat munten van dit type in zeer verschillende plaatsen zijn vervaardigd. Alleen al de grote verscheidenheid in uitvoering bewijst dat zij van heterogene herkomst zijn. De stukken op naam van Lotharius en Karel kunnen vrij duidelijk ieder in drie of vier groepen verdeeld worden, die onderling zo veel op elkaar lijken dat herkomst uit één atelier moet aangenomen worden, al is het voorshands nog niet duidelijk aan welke plaats iedere groep toegeschreven moet worden. Ook bij de munten van Lodewijk de Vrome zijn onmiskenbaar dergelijke homogene groepen aan te wijzen, de groepen zijn hier echter zeer veel talrijker en de onderlinge begrenzing vaak verre van duidelijk. Bovendien moet hier rekening gehouden worden met de complicatie, dat het zeer wel mogelijk is dat een deel van de munten op naam van keizer Lodewijk eerst na zijn dood is geslagen, zodat chronologische ontwikkelingen binnen lokaal gedefinieerde groepen het beeld onduidelijk maken. Vooral voor deze reeks mag gehoopt worden dat een nauwgezet onderzoek van het thans beschikbare, zeer omvangrijke materiaal, nieuw licht zal werpen op deze uitermate belangrijke vraag. Immers eerst een nadere analyse van deze omvangrijkste groep van Karolingische munten kan een grondslag geven voor historische conclusies.

H.E.v.G.

De sieraden

Het merendeel van de sieraden bestaat uit twintig zilveren onderdelen van gordelgarnituren. Er bevinden zich vier gespen onder en tien of elf riemtongen van verschillende modellen; verder zijn er twee riemknijpers met

Afb. 9.

Afb. 10.

rechthoekige beugel en versierd bovenschild.¹ Ook de meeste van de gespen en riemtongen zijn versierd. In het ornament zijn twee stijlen te onderscheiden. Een deel van de voorwerpen is versierd met ingegraveerde en met niëllo opgevulde spiralen. Een vijftal vertoont een overwegend plastisch ornament: bladmotieven en tot spiralen gedegenereerde plantaardige motieven; de laatste zijn in een kerbschnitt-achtige techniek uitgevoerd. Het plastische ornament is gedeeltelijk verguld, terwijl op bepaalde onderdelen geniëlleerde strepen zijn aangebracht. In drie van de vijf gevallen treden tezamen met de plastische versieringen niëllo spiralen of bladmotieven op. De laatste groep is nauw verwant aan de Karolingische sierplaten uit Loon (Dr.), Rijs (Fr.) en Marsum bij Delfzijl (Gr.)¹.

W. A. van Es

¹) A. Roes, De Carolingische sierplaat uit Loon, *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 76, 1958, rubriek: Van Rendierjager tot Ontginner 3, 67-73.

PUBLIKATIES

Aangemunt en nagemunt, 1968.

Gepresenteerd in een bruinigrijns jasje viel mij, als een welkome gave, deze handige brochure ten deel. Afmetingen: 20,5 x 10,5 cm.; een ideaal formaat om waar ook te bergen en mee te dragen. Gedrukt op mat, rijstwit papier in een kleine nette letter vangt het boekje aan met 34 blz. historische verklarende tekst; niet eens de helft van de omvang van het boekje (80 blz.). Buitenaf bekeken is het kaftblad, dat ook naar binnen geplooid werd, in de benedenhelft geïllustreerd met een band waarop een reeks grotere en kleinere muntstukken — meest uit de Middeleeuwen — de aandacht trekken. De brochure werd geschreven door John Porteous, een Londenaar en numismaticus, wiens tekst door Dr. J. C. B. Eykman vertaald werd ten behoeve van de opdrachtgevers.

Ieder muntliefhebber, die het boekje onder ogen krijgt, zal er minstens inzage van willen nemen. Want ook de titel bevat een lokvogeltje: *Aangemunt en nagemunt* — *Een episode uit de vaderlandse geschiedenis*. Wie niet in numismatische termen thuis is zal heel zeker aan de tegenovereen geplaatste foto's bemerken waarover het gaat: *aangemunt* is een normale muntslag van een nieuw munttype, wijl *nagemunt* het slaan is van het nagevolgde of nageemaakte reeds bekende munttype. Er moeten wel doorslaggevende redenen geweest zijn om dat te doen. Het feit en de geschiedenis van dat namunten werd wel meer in numismatische bijdragen beschreven. Nimmer vonden wij zulksdanige, belangwekkende bijdrage, zo rijkelijk geïllustreerd door een keur van munten, meesterlijk, tot in de kleinste bijzonderheden gefotografeerd. De drukplaten geven de muntstukken op een grotere schaal dan hun ware grootte, wat het bestuderen zeer begunstigt. In het werkje spreekt men van 44 afbeeldingen;

het zijn er 88 daar voor- en keerzijde van ieder muntstuk afgebeeld staan. Op de linkerbladzijde zien wij het aangemunt stuk; op de rechter het nagemunt geldstuk.

Voor neofieten in de Middeleeuwse en laat-Middeleeuwse numismatiek betekent het werk een welgekomen gelegenheid deze munten te leren kennen. Het niet te onderschatten voordeel: munten eerste keus met tot in de kleinste bijzonderheden leesbare teksten. Afkortingen in de teksten, die in de numismatiek soms zeer talrijk voorkomen, worden in de onderstaande verklarende tekst vervolledigd teruggevonden. Wanneer U nog verneemt dat het uitgeven werd toevertrouwd aan en verzorgd door Meulenhoff International N.V. Amsterdam en dat daarbij de opdrachtgever van het opzet niemand minder is dan de Nederlandse Credietbank N.V., zo begrijpt U meteen, dat deze keurige uitgave een begeerd bezit betekent voor de numismatische bibliotheek. Zo achten wij het ons tot plicht de opdrachtgever te loven om het initiatief en hem te danken voor het mooi en leerzaam boekje, dat uitgegeven werd ter gelegenheid van het 50 jarig bestaan van de bank. Het is een prestatie, die weinigen zullen nadoen, maar die zeker navolging verdient als publikatie van één of andere speciale studie.

Aan de Nederlandsche Credietbank N.V. Amsterdam wensen wij het ruimste crediet en 'loodjes' voor haar vijftig komende jaren om dan met brio haar eerste eeuwfeest te vieren. Dus: Ad multos annos!

Borgerhout-Antwerpen P. F. Jozef Pittoors

Van de Nederlandse Credietbank N.V. te Amsterdam kregen wij een aankondiging, dat het bovenstaande boekje nog uit voorraad le-

verbaar is en een verzoek aan de gegadigden om zich rechtstreeks tot deze instantie te wenden.

Tentoonstelling

Een tentoonstelling zal samengesteld worden met als thema 'Het menselijk hoofd op munten, penningen en gesneden stenen'. Er zal gedemonstreerd worden hoezeer de kunstenaars van alle tijden bij het ontwerpen van munten, penningen en gesneden stenen gehecht waren aan het profiel van de mens. Heel belangrijk is het daarom de variaties, voornamelijk de voorstellingen *en face* te bestuderen. Het ligt in de bedoeling om vele grote foto's te laten zien, die het thema uiteenzetten. In de vitrines wordt het thema vervolgens omspeeld met reeksen van munten, penningen en gesneden stenen.

NUMISMATISCHE KRINGEN

Kring Amsterdam

(Secr.: Keizersgracht 448)

194e bijeenkomst op 11 december 1968 — Lt. Kol. J. A. Herweyer kwam spreken over de Utrechtse bisschoppen als Muntheer. Een talrijk gehoor was uiterst geboeid door dit interessante onderwerp.

195e bijeenkomst op 8 januari 1969 — Dr. H. H. Zwager werd bereid gevonden, in te vallen voor de door ziekte verhinderde aangekondigde spreker. Hij vergastte de leden, die in grote getale waren opgekomen op een briljante voordracht over 'De Economische en Politieke aspecten van de Hellenistische Munten'.

196e bijeenkomst op 12 febr. 1969 — Voor de tweede maal kwam de heer C. Wijdooge een lezing houden over luchtvaartpenningen, nu over de Nederlandse, welk onderwerp zich uitstekend bleek te lenen voor het inlassen van allerlei interessante anecdoten over de ballonvaart en over het begin van onze burgerluchtvaart.

Kring 's-Gravenhage
(Secr.: Zeestraat 71b)

188e bijeenkomst op 21 november 1968 — Prof. J. N. van Wessem droeg 'Kanttekeningen bij hedendaagse penningkunst' voor met talrijke lichtbeelden geïllustreerd. In het bijzonder behandelde hij de verschillende richtingen in de naoorlogse penningkunst in Nederland.

189e bijeenkomst op 19 december 1968 — Ditmaal kwamen de leden met vele genodigden bijeen ter gelegenheid van de opening van de in samenwerking met de Kring georganiseerde tentoonstelling 'Uit Haagse verzamelingen' (zie *De Geuzenpenning* 1969, p. 10). Toespraken werden gehouden door de voorzitter van het Genootschap, Dr. H. J. van der Wiel, de voorzitter van de Kring, Drs. R. Chr. Wolff, en de Directeur van het Kon. Penningkabinet.

190e bijeenkomst op 22 januari 1969 — De heer P. W. Meyer sprak over 'De splitsing van het Koninkrijk der Verenigde Nederlanden in Koninkrijk België en Koninkrijk der Nederlanden of de Revolutie van 1830 die eigenlijk niemand voorzien had'. De causerie werd toegelicht met talrijke penningen uit sprekers collectie.

191e bijeenkomst op 27 februari 1969 — De heer J. Schulman gaf een overzicht van de geschiedenis van de leeuwendaalder, toegelicht met citaten uit talrijke ordonnanties vooral uit de 16e eeuw die op de leeuwendaalder betrekking hebben. Na de pauze toonde hij met een uitvoerige toelichting zijn privé-verzameling van penningen gemonteerd in ornamentale randen.

Kring Rotterdam
(Secr. Kralingse Plaslaan 36)

60e bijeenkomst op 3 december 1968 — Dr. H. J. van der Wiel voerde ons ditmaal naar de bonte geschiedenis van Borneo. Onder de titel: 'De munten van Borneo' wijdde hij ons in in een interessant, maar aan velen nog onbekend verzamelterrein.

61e bijeenkomst op 7 januari 1969 — De sfinxachtige titel: 'Een 18e-eeuwse penningfabriek', die mejuffrouw Dra. G. van der Meer aan haar voordracht voor deze avond had gegeven, duidde op het werk van de beide penningkunstenaars, vader en zoon Holtzhey. Met haar lezing, die spreekster met veel penningen documenteerde, toonde zij duidelijk de combinatie van kunstzinnige en commerciële gaven van de familie Holtzhey.

62e bijeenkomst op 2 februari 1969 — Op deze vergadering kwamen voor de eerste maal de Romeinse munten in onze Kring aan bod. Het was Ds. J. A. de Vor uit Culemborg die ons met zijn lezing 'Wat de Romeinse munten uit het Keizerrijk ons zeggen' terugvoerde naar de eerste decennien van onze jaartelling. Met talrijke munten en dia's illustreerde spreker zijn voordracht.

63e bijeenkomst op 4 maart 1969 — Onder de titel 'Over verschillende verzamelgebieden' besprak de heer J. Schulman de talloze aantrekkelijke mogelijkheden die er in de munt- en penningkunde buiten de traditionele onderwerpen, zoals de munten van het Koninkrijk bestaan. Spreker wakte een ieder op zijn gezichtsveld verder te verruimen. Een geanimeerde veiling besloot deze drukbezochte vergadering.

Kring Twente
(Secr.: Bourbonstraat 12, Enschede)

10e bijeenkomst op 12 december 1968 — De bijeenkomst had grotendeels het karakter van een algemene ledenvergadering, waarin een aantal beleidszaken ter discussie werden gesteld. De inmiddels benoemde 'ruilcommissie' heeft het plan gerealiseerd in Enschede een maandelijks openbare munten-ruilbeurs te doen houden voor verzamelaars uit Oost-Nederland en het Duitse grensgebied.

11e bijeenkomst op 17 en 24 januari 1969 — Geen bijeenkomsten in de eigenlijke zin van het woord, doch een excursie van twee leden-groepen naar 's Rijks Munt. Het kijkje achter de schermen heeft veler nieuwsgierigheid bevredigd. Bijzonder veel belangstelling had uiteraard de eigen collectie van 's Rijks Munt.

12e bijeenkomst op 17 februari 1969 — Een praat-ruil-kijk-avond. Praten met mede-verzamelaars over alles en nog wat. Ruilen (behoeft geen nadere omschrijving). Kijken naar een omvangrijke collectie numismatische literatuur, bijeengebracht uit eigen bezit van leden of ter beschikking gesteld door de Openbare Leeszaal en Bibliotheek Enschede en de bibliotheek van de Technische Hogeschool Twente. Speciaal voor de vele nieuwe leden die in dit seizoen werden ingeschreven, werd een informatie-bulletin samengesteld over numismatische activiteiten in Nederland.

Kring Zeeland

(Secr.: Anton Mauvelaan 6, Vlissingen)

10e bijeenkomst op 23 november 1968 — Wij waren met onze kring te gast bij het Kon. Ned. Munt- en Penningkabinet te 's-Gravenhage. Na een hartelijke ontvangst door mejuffrouw G. van der Meer en de heer Evers besprak mejuffrouw Van der Meer op boeiende wijze de Zeeuwse Gildepenningen met de bijbehorende geschiedenis.

Interessant was het ter illustratie een aantal van deze penningen te mogen zien.

Vervolgens verzorgde de heer Evers een inleiding met dia's over Romeinse munten en de gesneden stenen van het Penningkabinet. Dit laatste onderwerp werd in het bijzonder door de vrouwelijke leden met grote belangstelling gevolgd.

In de korte rondleiding werd ons eerst de omvangrijke bibliotheek getoond, waarna onze gastheer Evers ons in de expositieruimte gelegenheid gaf om het daar in de vitrine's uitgestalde materiaal te bezichtigen.

Na een kort dankwoord van de secretaris van onze vereniging werd de reis vervolgd naar Amsterdam, waar een bezoek gebracht werd aan de heer J. Schulman, die ons een gezellige en informele middag bezorgde.

Wij kunnen terugzien op een leerzame en tevens weer gezellige excursie, die wij de andere kringen van harte kunnen aanbevelen.

11e bijeenkomst op donderdag 12 december 1968 — Op deze bijeenkomst hield de heer C. J. F. Klaassen voor ons een inleiding over 'De geschiedenis van de Nederlanden van 1543 tot de dood van Willem van Oranje in 1584'. Deze inleiding omvatte speciaal de periode, die vooraf ging aan de oprichting van de Munt in Zeeland met alle moeilijkheden die daarmee gepaard gingen. Spreker, die zijn goed gedocumenteerde inleiding illustreerde met vele dia's, toonde diverse munten en penningen destijds in Zeeland geslagen. Door de bar slechte weersomstandigheden waren m.n. vele Zeeuws Vlaamsche leden verhinderd te komen.

Het werd toch een boeiende avond, zij het met een klein gehoor.

12e bijeenkomst op 16 januari 1969 — Op deze bijeenkomst, welke een vervolg was op die van 12 december besprak de Heer Klaassen 'De geschiedenis van de oprichting van de 'Munt van Zeeland' en haar muntslag'. Deze keer had de spreker een schematische opstelling op papier gezet met het verloop der muntslag met de daarbij behorende muntmeesters en stempelsnijders.

Hierdoor was het verloop bijzonder duidelijk te volgen.

Als extra toelichting had de Heer Klaassen stukken uit eigen verzameling meegebracht, die bij de leden grote bewondering en belangstelling opwekten door de hoge kwaliteit en systematische indeling. Na een dankwoord, en een kleine attentie voor het 2e bezoek aan onze Kring, werd de avond besloten.

Numismatische Kring Brabant

(Secr.: Le Sage ten Broeklaan 57, Eindhoven)

86e bijeenkomst op donderdag 12 december 1968 in de Aula van het Provinciaal Museum, Den Bosch — De heer Schulman, Amsterdam, sprak over: 'Leeuwendaalders'.

Spreker vertelde waarom deze munten als handelsmunten werden gebruikt, welke typen voorkomen en lichtte toe waarom juist een aantal met name genoemde muntplaatsen (gezien hun ligging voor transport) een grote produktie hebben gemaakt. Het geheel werd met een bijzonder fraaie kollektie gedokumenteerd.

87e bijeenkomst op donderdag 9 januari 1969 — De heer A. H. J. A. Moers sprak over: 'De Abdij en de Munten van Thorn'.

Aan de hand van prachtige munten en dia's besprak spreker de geschiedenis van de Abdij van Thorn en de munten, die door de abdisen geslagen waren.

Kring Limburg

(Secr.: Bonnefantenmuseum)

84e bijeenkomst op 23 november 1968 — De heer A. H. Moers hield een voordracht over inflatie in Europa in het algemeen. Spreker gaf de oorzaken en de gevolgen er van aan waarna een geanimeerde discussie plaats vond; daarna werd er druk geruild. Er was veel belangstelling.

85e bijeenkomst op 28 december 1968 — De heer Drs. W. Th. Knippenberg uit Sint-Michielsgestel hield een interessante lezing met lichtbeelden over Romeinse muntvondsten in midden Brabant. Spreker toonde het grote belang van de muntvondsten aan voor de Romeinse geschiedenis van Brabant. De voordracht was boeiend en werd door talrijke leden aandachtig gevolgd.

86e bijeenkomst op 25 januari 1969 — Na enkele mededelingen van huishoudelijke aard door de Voorzitter en de Secretaris werd een ruilbeurs gehouden, waaraan veel leden deelnamen.

NIEUWE PRIJZEN VAN PENNINGEN

UITGEGEVEN DOOR DE VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

VANAF 1 APRIL 1969

1926	1e penning	Drieportret Koninklijke Familie	J. J. v. Goor	40 mm	f 11,50
	2e penning	Koloniaal Instituut	J. J. v. Goor	60 mm	17,50
	2e penning	Prinses Juliana	Toon Dupuis	60 mm	17,50
1927	1e penning	Schoonheid in Sport	Jaap Kaas	40 mm	11,50
1928	1e penning	Koning Willem I	Huib Luns	60 mm	17,50
	2e penning	Verbinding Nederland-Indië	H. J. Etienne	40 mm	11,50
1929	1e penning	Radio Holland-Indië	Derk Wolbers	60 mm	17,50
	2e penning	Johan Maurits van Nassau	Chris van der Hoef	60 mm	17,50
1930	1e penning	Artis	Tjipke Visser	60 mm	17,50
	2e penning	Droogmaking Zuiderzee	Gijs Jacobs v. d. Hof	60 mm	17,50
1931	1e penning	J. C. J. van Speyk	J. J. van Goor	60 mm	17,50
	2e penning	Vrede	Dirk Bus	60 mm	17,50
1932	1e penning	Athenaeum Illustre Amsterdam	L. H. Sondaar	60 mm	17,50
	2e penning	Dr. Joh. Wagenaar	Grada Rueb	60 mm	17,50
1933	1e penning	Lucas van Leyden	Gerrit v. d. Veen	60 mm	17,50
	2e penning	Landbouw in Nederlands-Indië	H. A. v. d. Eynde	60 mm	17,50
1934	1e penning	Lucht en water	Leendert Bolle	60 mm	17,50
	2e penning	Dr. H. P. Berlage	Nel Klaassen	60 mm	17,50
1935	1e penning	Mr. P. W. A. Cort van der Linden	Theo van Reijn	60 mm	17,50
	2e penning	Lodewijk van Deyssel	L. P. J. Braat	60 mm	17,50
1936	1e penning	Erasmus	B. Ingenhousz	60 mm	17,50
	2e penning	Toon Dupuis	Jeanne Wichers	60 mm	17,50
1937	1e penning	Jhr. Mr. B. C. de Jonge	O. L. Wenckebach	60 mm	17,50
	2e penning	Jhr. Dr. J. Loudon	Toon Dupuis	60 mm	17,50
1938	1e penning	Regeringsjubileum Koningin Wilhelmina	Mari Andriessen	60 mm	17,50
	2e penning	Buziau	Marian Gobius	60 mm	17,50
1939	1e penning	Eeuweest Ned. Spoorwegen	Fr. van Hall	60 mm	17,50
	2e penning	Morele Herbewapening	F. Hoevenagel	60 mm	17,50
1940	1e penning	Marnix van St. Aldegonde	H. M. Wezelaar	60 mm	17,50
	2e penning	Opbouw	Han Richters	60 mm	17,50
1941	1e penning	Adm. Corn. Tromp	Albert Termote	60 mm	17,50
1942	1e penning	Maastunnel Rotterdam	M. Kutterink	70 mm	23,50
1943	1e penning	Dr. P. C. Boutens	Cor. Franzen-Heslenfeld	60 mm	17,50
1944	1e penning	Willem Barentz	Han Rehm	60 mm	17,50
1945	1e penning	Herkregen Vrijheid	W. Valk	65 mm	19,—
1946	1e penning	Bombardement Rotterdam	C. van Kralingen	60 mm	17,50
1947	1e penning	P. C. Hooft	Joop Hekman	50 mm	14,50
	2e penning	Japane Vrouwenkampen	Titus Leeser	60 mm	17,50
1948	1e penning	Regeringsjubileum Koningin Wilhelmina	Loekie Metz	60 mm	32,50
	2e penning	Inhuldiging Koningin Juliana	Joop Hekman	60 mm	17,50
1949	1e penning	Jan Luyken	Bram Roth	65 mm	32,50
	2e penning	Hulde Soldaten in Indonesië	G. Brinkgreve	60 mm	17,50
1950	1e penning	Reis van Prins Bernhard naar de West	Pol Dom	60 mm	17,50
	2e penning	Jubileum Ver. voor Penningkunst	J. B. Gutterstwijk	60 mm	17,50
1951	1e penning	Dr. W. Drees	Albert Termote	75 mm	33,75
1952	1e penning	Prinses Beatrix	A. C. Blok	60 mm	17,50
	2e penning	Prof. Jan Bronner	V. P. S. Esser	88 mm	56,—

1953	1e penning	Henriëtte Roland Holst-van der Schalk	Maarten Pauw	75 mm	33,75
1954	1e penning	Jhr. Mr. F. Beelaerts van Blokland	O. L. Wenckebach	60 mm	17,50
1955	1e penning	10 jaar Bevrijding	J. Ph. L. Petri	83 mm	38,50
1956	1e penning	John Rädecker	Han Rädecker	82 mm	38,50
1957	1e penning	Europa	Paul Grégoire	73 mm	33,75
	2e penning	Jan Sluyters	Th. R. van der Pant	60 mm	32,50
1958	1e penning	Deltaplan	Fred Carasso	60 mm	17,50
1959	1e penning	Carnaval	Niel Steenbergen	60 mm	17,50
	2e penning	Witte de With	C. van Kralingen	65 mm	19.—
1960	1e penning	Multatuli-Max Havelaar	Auke Hettema	63 mm	32,50
	2e penning	50-jaar Heemschut	G. Brinkgreve	60 mm	17,50
1961	1e penning	Jan Pietersz. Sweelinck	Loekie Metz	65 mm	32,50
1962	1e penning	Geboortepenning	Chr. Nijland	55 mm	17,50
	2e penning	G. H. Breitner	W. Put	70 mm	33,75
1963	1e penning	Frank Lloyd Wright	E. Claus	80 mm	38,50
1964	1e penning	W. Shakespeare	V. P. S. Esser	55 mm	33,75
	2e penning	Ruimtevaart	J. Snoeck	80 mm	17,50
1965	1e penning	Hendrick de Keyser	F. T. S. Letterie	62 mm	32,50
1966	1e penning	150 jaar Koninklijk Penningkabinet	E. Claus	72 mm	33,75
1967	1e penning	Vrij ontwerp; ruiter te paard	A. Spronken	40 mm	32,50
	2e penning	Leda en de zwaan	F. Carasso	55 mm	32,50
1968	1e penning	Israël 1948-1968	Th. R. van der Pant	70 mm	32,50
	2e penning	Herdenking begin 80-jarige oorlog	H. J. J. Dannenburg	60 mm	32,50

In verband met de sinds 1962 gestegen lonen en onkosten voor sociale verzekeringen, materialen, porto, verpakking en B.T.W. alsmede de 30% korting t.b.v. de Vereniging voor Penningkunst zag het bestuur zich genoodzaakt de prijzen van de uitgegeven penningen der Vereniging, welke door de leden kunnen worden nabesteld, te verhogen tot de bedragen, aangegeven in vorenstaande lijst.

INKOOP

van alle Zwitserse munten en het Vorstendom Liechtenstein.

Gaarne gedetailleerde beschrijving van de munten, met opgave van jaartal, kwaliteit en prijs

aan

Numis-Hakomat, Hans Koller,
Heimatstrasse 4, CH-9008 St. Gallen/Schweiz

HANS M. F. SCHULMAN

NEW ADDRESS
25 WEST 45th STREET
NEW YORK, N.Y. 10036

THE MOST IMPORTANT FIRM FOR FOREIGN COINS
IN THE UNITED STATES

4—6 Auctions per year at the Waldorf-Astoria Hotel.

Subscriptions: \$ 5.00 per year for all our publications.

Tel: Mu-7-3145

Cables: Numatics, N.Y.

Em. BOURGEY

Expert en Médailles auprès du
Tribunal Civil de la Seine
PARIS 9e
7, Rue Drouot

MONNAIES ET MÉDAILLES

**ISRAEL
GOVERNMENT
COINS
AND
MEDALS
CORPORATION
LTD.**

CURRENT COINS
COMMEMORATIVE COINS
STATE MEDALS

World wide subscriber service.

Write for the Company's colorful descriptive publications.

Head Office: 11, Keren Hayesod Street, Jerusalem, Israel.

D. J. CROWTHER LIMITED

76 NEW BOND STREET, LONDON, W.1.

TEL: 01-629 9835

CABLES: CROWCOIN LONDON

for

COINS AND MEDALS OF ALL COUNTRIES
CLASSICAL ANTIQUITIES
NUMISMATIC LITERATURE

Send for specimen fixed Price List — Published Bi-Monthly

INKOOP - VEILINGEN - VERKOOP
MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKWERKEN

Grootste keuze in Nederlandse munten.

Vaste voorraad van ca. 10.000 stuks op jaartal.

Meer dan 100.000 buitenlandse munten en penningen

Maandelijks verschijnende prijslijsten op aanvraag.

Stuurt ons Uw mancolijsten.

Twee maal per jaar belangrijke muntenveiling.

Bezoekt ons geheel gemoderniseerde kantoor.

Ons kantoor is tevens op zaterdagmorgen
van 9.00 tot 14.00 uur geopend.

Op werkdagen is dit van 9.00 tot 12.30 uur en
van 13.00 tot 17.30 uur.

Fa. J. C. A. LOON
ERKEND NUMISMAAT

Haagweg 150 — Rijswijk (Z.H.)

(in het verlengde van Rijksweg 13, 200 meter over de Hoorenbrug)

tel. 070-980665-903147 — filiaal 010-241890

Parkeergelegenheid aanwezig.

SPINK

Handelaren in munten en penningen
van alle tijden

Uitgevers

*van de „Numismatic Circular”
en andere toonaangevende werken
op numismatisch gebied*

*By appointment
to Her Majesty The Queen
Medallists*

SPINK & SON LTD

Gevestigd in 1666

*By appointment
to H.R.H. The Duke of Edinburgh
Medallists*

KING STREET, St. JAMES'S, LONDON S.W.1
ENGLAND

A. G. VAN DER DUSSEN

Hondstraat 5, Maastricht
Tel: 04400-15119

Munten, Penningen, Eretekenen
en Numismatische Boeken

Prijslijsten worden op verzoek gratis toegezonden

GALERIE DES MONNAIES SA

Bernth Ahlström

Primerose 2
1000 Lausanne 3 Cour
Tél. 021/27.75.58-59

MONNAIES

Case Postale III, Cour
SUISSE

MEDAILLES

Listes de prix illustrées sans frais
Ventes aux enchères

M. C. HIRSCH A.B. (Harry Glück)

Malmskillnadsgatan 29, Stockholm

Telephon 11 05 56

MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES
COINS AND MEDALS

B. A. SEABY LTD. • MUNTEN EN PENNINGEN

61-65, Great Portland Street, LONDON, W. I.,

Uitgevers van:

"SEABY's Coin and Medal Bulletin" - Numismatische artikelen en prijslijsten, 14/— per jaar.

"Roman Coins and their Values" door H. A. Seaby, 1964 Edition, linnen band, 30/—.

"Standard Catalogue of British Coins", Vol I-England, gebrocheerd 14/—, linnen band £ 1.

"Greek Coins and their Values" gebrocheerd 16/—.

MONNAIES ET MÉDAILLES - JETONS - SCEAUX - DÉCORATIONS

LIBRAIRE NUMISMATIQUE

EXPERTISES

JULES FLORANGE & CIE

S.A.R.L. - Maison fondée en 1890

17, rue de la Banque - PARIS 2e - Tél. LOUvre 09-32 - R.C. 20475 B.

P. & P. SANTAMARIA

Numismatic Firm founded in 1898

ROME

Piazza di Spagna 35. Telephone: 670-416

COINS and MEDALS

Publishers of "NUMISMATICA" - every four months.

JACQUES SCHULMAN N.V. - Keizersgracht 448 - AMSTERDAM

MUNTEN EN PENNINGEN VAN DE OUDSTE TIJDEN TOT OP HEDEN
EXPERTISES - VERKOOP - INKOOP - VEILINGEN
LEVERANCIER VAN RIDDERORDEN EN ERETEKENEN.

Uitgever van: Handboek Nederlandse munten 1795—1965	Derde druk	f 25,—
Munten Nederlandse Gebiedsdelen Overzee 1601—1948		f 25,—
H. Enno van Gelder en M. Hoc. Les Monnaies des Pays-Bas	Bourguignons et Espagnols	f 50,—
R. Ratto. Monnaies Byzantines		f 45,—
A. Delmonte. De gouden Benelux - le Benelux d'or		f 50,—
A. Delmonte. De zilveren Benelux - le Benelux d'argent		f 70,—
Dr. I. G. Spassky. The Russian Monetary System		f 60,—

HEINRICH PILARTZ

5 KÖLN

KLINGELPÜTZ 16

MÜNZHANDLUNG

ANKAUF UND VERKAUF VON MÜNZEN UND MEDAILLEN
ANTIKE — MITTELALTER — NEUZEIT
AUKTIONEN — NUMISMATISCHE LITERATUR

Jährlich 5 bis 6 Lagerlisten gratis an Interessenten

ADOLPH HESS A.G., LUZERN

Haldenstrasse 5 - Telephon 2 2 4 3 9 2

MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES - COINS AND MEDALS

OSCAR RINALDI & FIGLIO

NUMISMATEN

VERONA - Casa di Giulietta - ITALIA

Uitgevers van het blad „ITALIA NUMISMATICA”

Abonnementsprijs per jaar: US \$ 6.50

A. RINALDI. Catalogo delle medaglia papali annuali
da Pio VII a Paolo VI con prezzo. L. 4.500.

MAISON MARCEL PLATT

49 Rue de Richelieu
PARIS I

MONNAIES — MÉDAILLES
JETONS — DÉCORATIONS
LIBRAIRIE NUMISMATIQUE
ANTIQUITÉS ARCHÉOLOGIQUES

LISTES s/DEMANDE

MÜNZEN UND MEDAILLEN A.G.

Malzgasse 25 - BASEL

Onder leiding van Dr. Erich Cahn, Dr Herbert Cahn, Pierre Strauss

Belangrijke voorraad munten en penningen uit alle tijdperken en landen
Maandelijks geïllustreerde prijslijsten, gratis op aanvraag

GERHARD HIRSCH

NUMISMATIKER

MÜNCHEN - 2 - PROMENADEPLATZ 10

ANKAUF • VERKAUF • VERSTEIGERUNGEN

S. A. M. LE LOUX

Numismaat

Damrak 37-38. 2e Etage, Amsterdam-C. 1, Postbus 3738 - Telef. 22 68 20

MUNTEN - PENNINGEN - BANKBILJETTEN - NUMISMATISCHE LITERATUUR

Prijslijsten, geïllustreerd en zes maal per jaar verschijnend, gratis op verzoek.

Geopend: Maandag-Vrijdag: 10.00-12.30; 14.00-17.00

Zaterdag: 10.00-14.00

NIEUWE PENNINGEN VAN DE KONINKLIJKE BEGEER!

3 GROTE AMERIKANEN

Muntgoud 21,6 karaat poli fond / mat reliëf

Oplage	Afmeting	Gewicht	Prijs
	18½ mm	4,2 gram	f 37,-
	22½ mm	7 gram	f 53,-
*750 stuks	30 mm	15 gram	f 109,-
*100 stuks	50 mm	50 gram	f 370,-
50 stuks	50 mm	90 gram	uitverkocht
Zilver: 22½ mm	f 9,75	- 50 mm	f 29,50
Brons: 50 mm	f 8,75		

BEN GURION (20 jaar Israël)

Muntgoud 21,6 karaat poli fond / mat reliëf

Oplage	Afmeting	Gewicht	Prijs
	18½ mm	4,2 gram	f 37,-
	22½ mm	7 gram	f 53,-
*250 stuks	30 mm	15 gram	f 109,-
* 50 stuks	50 mm	50 gram	f 370,-
* 25 stuks	50 mm	90 gram	uitverkocht
Zilver: 22½ mm	f 9,75	- 50 mm	f 29,50
Brons: 50 mm	f 8,75		

OLYMPISCHE SPELEN 1968

(Grenoble / Mexico)

Muntgoud 21,6 karaat poli fond / mat reliëf

Oplage	Afmeting	Gewicht	Prijs
1000 stuks	18½ mm	4,2 gram	f 37,-
1000 stuks	22½ mm	7 gram	f 53,-
*350 stuks	30 mm	15 gram	+ 2 brilj. f 180,-
* 50 stuks	50 mm	50 gram	f 370,-
* 25 stuks	50 mm	90 gram	f 635,-
Zilver: 30 mm	+ 2 robijnen	f 39,-	
	50 mm	f 29,50	
Brons: 50 mm	f 8,75		

MARTIN LUTHER

(450 jaar Kerkhervorming)

Muntgoud 21,6 karaat mat glanzend

Oplage	Afmeting	Gewicht	Prijs
1500 stuks	18½ mm	4,2 gram	f 37,-
1000 stuks	22½ mm	7 gram	f 53,-
*250 stuks	30 mm	15 gram	f 109,-
* 50 stuks	50 mm	50 gram	f 370,-
* 25 stuks	50 mm	90 gram	f 635,-
Zilver: 30 mm	f 14,50	- 50 mm	f 29,50
Brons: 50 mm	f 8,75		

* genummerd, met waarborgcertificaat.

Te bestellen bij uw bank, uw juwelier, de stations- en grenswisselkantoren en de numismatische handel. Prijswijzigingen voorbehouden.

Koninklijke Begeer
Voorschoten

DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE
van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en
Penningkunde
en van de Vereniging voor Penningkunst

REDACTIE
M. Maaskant-Kleibrink, Dr. H. H. Zwager, K. H. Heins

REDACTIE-SECRETARIAAT
J. Schulman, Keizersgracht 448, Amsterdam-C.

ABONNEMENTSPRIJS
voor niet-leden van een der beide verenigingen
f 4.- per jaar

ADVERTENTIES
½ pagina f 75.- per jaar

POSTREKENING 260629 t.n.v.
De Geuzenpenning, Amsterdam

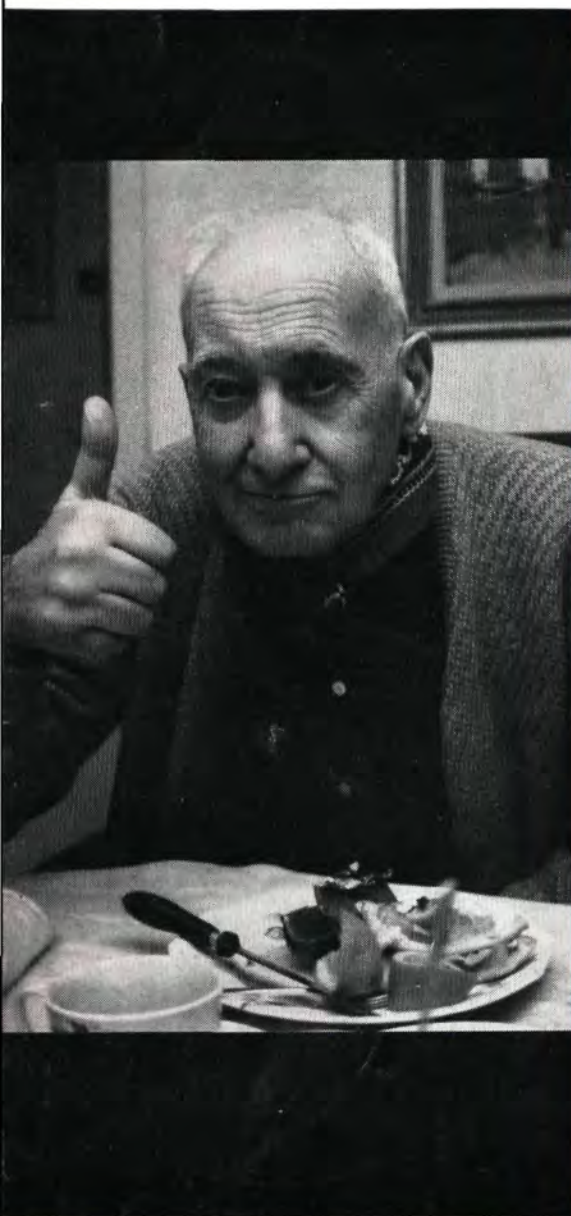
DE GEUZEN PENNING

MUNT- EN PENNINGKUNDIG NIEUWS

19e JAARGANG

NO. 3

JULI 1969

ZIJN PENNINGKUNST

FRED. A. CARASSO

Geboren in 1899 te Carignano bij Turijn, verbleef hij tot zijn 23ste jaar in zijn geboorteland, vervolgens lange tijd te Parijs om zich daarna in Amsterdam te vestigen, waar hij ook nu zijn woonhuis en atelier heeft.

Zijn vorming tot beeldhouwer liep via het vakmanschap in o.a. de steenbewerking en zijn werk als graficus.

Sinds een aantal jaren is hij als hoogleraar verbonden aan de Jan van Eijck-academie te Maastricht.

Carasso maakte enige honderden penningen. Ze ontstonden spontaan in afzonderlijke perioden; soms heeft hij ideeën, die als penning in zeer veel variaties uitgewerkt worden, soms komen penningen gedurende enige jaren niet in het creatieve proces voor.

Enigszins een uitzondering hierop zijn de penningen, die hij in opdracht maakte, maar ook hiervoor vervaardigde hij talrijke voorstudies. De 'vrije' penningen en de 'opdracht' penningen zien we elkaar afwisselend beïnvloeden qua onderwerp, maar vooral ook wat de techniek betreft. Vele verschillende technieken werden door hem, voornamelijk in vrije ontwerpen en penningachtige voorwerpen, uitgeprobeerd om vervolgens als vondst terug te keren in de meer officiële stukken. Soms boetseert hij in gips of was, soms werkt hij eerst in negatief, d.w.z. de voorstellingen worden uitgesneden in hout of een ander materiaal, óf uitgehamerd in metaal, waarvan vervolgens een positief afgietsel gemaakt wordt. De meeste penningen ontstonden echter direct in klei, waarbij hij gebruik maakt van ieder instrument dat hem op dat moment nuttig voorkomt, maar voornamelijk werkt hij met de vingers.

2, ca 1:2

4, ca 1:2

Zijn eerste reeks vrije penningen in Nederland ontstond rond 1951-'52; zij werden in brons gegoten en vervolgens zorgvuldig gepatineerd. Eén thema speelt in deze serie de hoofdrol, het menselijk lichaam, meestal het vrouwelijke. Bijvoorbeeld de voorstellingen op de penningen 'Vrouw in woeste dans' (1951), 'Compositie; vrouw' (1951), 'Joie de vivre' (1952). Wie het beeldhouwwerk van Carasso kent zal over deze keuze niet verbaasd zijn; hij zag reeds vele beelden met hetzelfde thema. Deze beschouwend leert men het eigenlijke motief kennen: het gaat Carasso voornamelijk om de ordening en ritmiserend van volumes in de ruimte.

Men zou misschien geneigd zijn om te denken dat de bovengenoemde penningen een soort plattere afspiegeling zijn van de beelden, maar dat is bijna oneerbiedig. Carasso's penningkunst moet men zien als drie-dimensionale grafiek, of beter nog als een synthese tussen de grafiek en de vrijstaande sculptuur¹).

Een officiële penning uit dezelfde periode, nl. 'Opening Amsterdam-Rijnkanaal' (1952)²) — winnende penning van een prijsvraag, die de gemeente Amsterdam voor deze gelegenheid uitschreef — laat ons een andere kant van Carasso's werk zien. Op de gedenkpenningen zoekt hij altijd naar een formule, die de aard van zijn onderwerp symboliseert. Een rede waarom we nauwelijks portretten op penningen van Carasso kennen.

Zo symboliseert de *voorzijde* van bovengenoemde penning met de afbeelding van een kompas, sterren en een zich juichend uitstrekende jongeling, de blijde navigatie. De *keerszijde* preciseert dit thema als het ware, we zien de navigatie en de negotie respektievelijk uitgedrukt door een stroomgod en Mercurius met hun attributen. Zij zijn verbonden door een stuurrad met het Amsterdamse wapen.

Een penning uit het jaar 1956 voor de firma Blauwhoed N.V. toont op eenvoudiger wijze het 'Amsterdam-Rijnkanaal'-motief. De *keerszijde* heeft nu alleen de attributen van de stroomgod en Mercurius. De *voorzijde* toont een op een dolfin zittende vrouw (zij troont

als de Christus-figuur op vele schilderijen), heersend over hemel en zee; zij moet Justitia zijn daar haar voeten steunen op een weegschaal.

Een derde penning met eenzelfde karakter is die voor de N.V. Watertransport Mij. Rijn-Kennemerland uit 1957. De *voorzijde* heeft een boven water rijzende dubbele vrouwekop met stedekroon en een bloeiende boom. Een vrouw die water uitstort boven Noord-Holland (zij doet denken aan La Source op een schilderij van Ingres) en twee mannen met spade op de *keerszijde* symboliseren het werk zelf.

Op deze manier zien we de aard van de instelling, die Carasso de opdracht verleende, altijd met kracht weerspiegeld op de penning. De visuele uitwerking van deze symboliek is lang niet altijd gemakkelijk onder woorden te brengen.

Een penning bijvoorbeeld, die Carasso vervaardigde voor de Geneeskundige Faculteit te Utrecht (afb. 1), laat zien hoe ingewikkeld de samenstelling soms kan zijn. De voorstelling op de *voorzijde* van een jongeling, die met gespreide armen en benen een slang in bedwang houdt en van de mensenmenigte achter hem,

6, ca 1 : 2

8, ca 1 : 2

roept tegelijkertijd herinneringen op aan afbeeldingen van de antieke god van de geneeskunde Aesculapius, het bijbelse verhaal van de slang in de woestijn en tekeningen van een 'kosmische' jongeling o.a. van Leonardo da Vinci.

Naast deze opdracht-penningen maakte Carasso, zoals gezegd, in deze tijd ook series vrije penningen, die tot nog toe dikwijls, helaas, in één terracotta origineel bestaan.

Een boeiend en speels schouwspel zijn de penningen genaamd 'Variations d'un thème' uit 1955, een titel die niet voor niets aan muziek herinnert (afb. 2). Als in de muziek kunnen we hier spreken van een adagio of furioso stemming in de composities, bereikt door onder andere de ritmische schikking van gestileerde dierenfiguren in het vlak van de penning.

Deze muzische ritmiserings, die een herkenbaar gevoel of sfeer oproept, vinden we eveneens op vele andere penningen, zoals 'Val der engelen' (1956) (afb. 3), 'Overstromingsramp' (1957) en 'Bevrijding 1945' (1960)³). Zij tonen ons alledrie composities van langgerekte figuren, die wanhoop symboliseren. Deze penningen vertonen een andere opzet dan de eraan voorafgaande; zij zijn niet meer begrensd

door het vlak van de penning en veel minder muntachtig. Men kan zich de compositie van deze voorstellingen als doorgaande in de ruimte buiten de penning denken, zó sterk is het ritmische gegeven er binnen. Een goed voorbeeld van dit principe is ook de penning 'De menigte' (1964)³); de mensenmassa lijkt on-eindig door te deinen (afb. 4).

Tot een andere categorie van het werk van Carasso behoren penningen, die nog 'vrij' van compositie zijn (afb. 5). Deze penningen zijn meer een voorwerp met een bepaalde structuur, zoals men soms ontdekt op een boomstronk (afb. 6) of een door de zee bewerkte steen (afb. 7). Hiermee wordt niet bedoeld dat Carasso de natuur nabootst; hij is eigenlijk haar concurrent, net als zij vormen schep-pend en herscheppend, soms gebruik makend van háár vondsten.

3

5

Ook de schelpachtige penning met twee ingetekende figuren hoort tot deze categorie (afb. 8) en eigenlijk ook, de penning met de titel 'Leda en de zwaan'⁴), die een geheel eigen geschiedenis heeft.

Het echtpaar Carasso maakt vele reizen, zich verdiepend in de kunst en mythologie van talrijke beschavingen. Op een van deze reizen, langs de Cycladische eilanden, fascineerde Carasso de vorm van door de zee afgeslepen

7, ca 1:2

1

2

marmeren stenen van het eiland Paros. Deze bewerkte hij, onder de indruk van het pas bezochte eiland Delos en de eraan verbonden mythe, met een voorstelling van Leto. Aan de éne kant van de steen zien we haar min of meer op de rug afgebeeld, aan de ándere kant van voren, bezig met de geboorte van Apollo. Met een dergelijke opvatting zien we ook gewerkt bij 'Leda en de zwaan'. Men moet het voorwerp in de hand nemen om te begrijpen hoe de compositie werd opgebouwd. De penning dan heen en weer draaiend, dringt de gedachte zich op, dat we eigenlijk een plat beeld in de hand houden; een knappe combinatie van reliëf en vrijstaande sculptuur. Het gemis aan 'zijcanten' werd speels opgelost doordat Leda's voeten van de voorzijde naar de achterzijde, en omgekeerd, verdwijnen. Zo zou ik door kunnen gaan, proberend iedere penning van de honderden, die Carasso maakte in woorden tot hun recht te laten komen. Zijn werk is het zeker waard, maar men kan er zoveel beter naar kijken! M.M.-K.

¹⁾ *Geuzenpenning* 1955, p. 48 e.v. en *Geuzenpenning* 1959, p. 4 e.v. voor vergelijkingen van penningen en beelden.

²⁾ *Geuzenpenning* 1959 p. 4 e.v.

³⁾ *Cat. Exposition internationale de la Medaille actuelle*, Parijs 1967, Nrs. 622 en 626.

⁴⁾ *Geuzenpenning* 1968, p. 15.

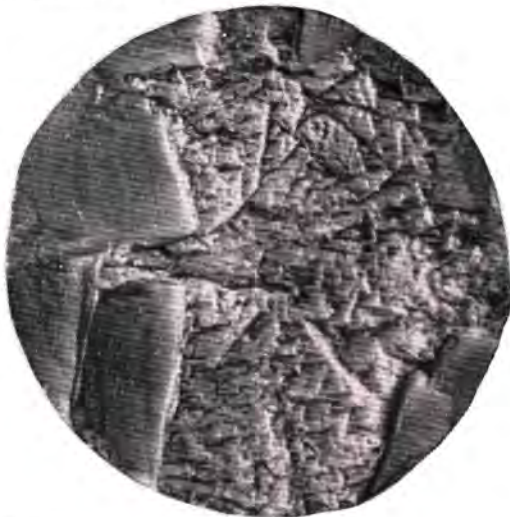
EEN PAAR MERKWAARDIGE MUNTEN

In een artikel ¹⁾ over oud-Servische zilveren muntstukjes in Byzantijnse stijl vonden we er een paar die bijzonder de aandacht verdienen. Zij stellen de graaf Lazare Grbljanovitz voor in de gedaante van een engel, als een soort verheerlijking na zijn heldendood op het slagveld van Kosovo (Merelveld) in 1389.

Nadat de vorst Stjepan Dushan de Grote, in Hilander tot keizer van Byzantium gezalfd, overleden was alvorens die waardigheid in de praktijk bekleed te hebben, en ook zijn zoon Urosh op zeer jeugdige leeftijd onder verdachte omstandigheden was gestorven, was het de tot dan toe teruggetrokken edelman Lazare Grbljanovitz die een laatste krampachtige poging deed het Servische rijk voor de Turkse overheersing te behoeden. Hij was een zeer vroom man; in de z.g. Heldenliederen kunnen we lezen hoe hij een bij voorbaat tot mislukken gedoemde zaak ondernam door 'het hemelse rijk boven het aardse' te verkiezen.

Op de bedoelde munten die dus waarschijnlijk ná 1389 geslagen zijn, staat hij afgebeeld als een hemelse figuur met engelevleugels en een stralenkrans om het hoofd en met een vijfdelige tak in de hand (fig. 3). De engel is zo gekeerd dat alleen de linkervleugel zichtbaar is, doch het gelaat ziet recht naar voren. Het randschrift begint onder de vleugel en luidt slechts CONTE (graaf) zonder nadere aanduiding. Toch is er ongetwijfeld CONTE LAZAR mee bedoeld, zoals we het op een, vermoedelijk iets vroegere munt kunnen lezen; hier (fig. 1) houdt hij een langstelig kruis in de hand en heeft hij nog geen heiligeschijn.

De achterzijde van deze laatste munt (fig. 2) vertoont een tronende Christus met tegen de borst gedrukt het Boek, waarvan de omslag is versierd met vijf kopnagels. De rechterhand is uitgestrekt in een zegenend gebaar en boven de schouders is het Griekse monogram voor Jezus Christus (IC XC) aangebracht. Op de achterzijde van de munt met de engel daarentegen is de zegenende Christus staande afge-

3

4

5

6

beeld in een dubbele mandorla, maar deze voorstelling is niet goed te onderscheiden (fig. 4).

Een ander, nog veel meer uitgewist exemplaar, toont Lazare met een scepter in de hand in plaats van een tak (fig. 5); de vleugel, hoewel erg afgesleten, is echter onmiskenbaar. Op de achterzijde eveneens de vage omtrekken van de staande Christus in mandorla's (fig. 6).

Ofschoon de beeldenaar op de meeste van deze munten door de primitieve vervaardiging met de hand en door het vele gebruik verre van duidelijk zijn doorgekomen, is de voorstelling meestal nog overtuigend te herkennen.

De naam Lazare is in de Balkanlanden niet ongewoon; toch kan deze misschien de gedachte hebben opgeroepen aan die andere Lazarus die uit de doden werd opgewekt. Hiervoor vinden we een bevestiging bij de bovengenoemde Heldenliederen. Er is daar namelijk sprake van een legende volgens welke het hoofd en het lichaam van de held, na veertig jaren gescheiden te zijn geweest, zich weer met elkaar verenigen, een wonder dus dat enigszins aan een opwekking doet denken. Van vleugels wordt hier weliswaar niet gesproken, maar wel van een licht dat van het hoofd uitstraalt, dus inderdaad een soort heiligeschijn.

Hoe dit zij, het door middel van een alledaags betaalmiddel verbreiden van de gedachte dat de vorst waardig was na zijn dood een heiligeschijn te dragen en een engelegestalte aan te nemen, is zeker een ongewoon verschijnsel en getuigt van een algemene grote verering van een als vroom en onbaatzuchtig bekend staand mens, die door zijn volk als martelaar voor de vrijheid werd beschouwd.

De doorsnee van deze zeldzame muntjes is als die van de gewone Groschen uit die tijd, d.i. ongeveer $1\frac{1}{2}$ cm; het gewicht is respectievelijk 0,70, 0,47, en 0,40 gram.

D. Beishuizen-van Oijen.

SPEELKAARTEN, SPEELPENNINKJES EN SPEELGELD

Onlangs werden te Amsterdam bij de afbraak van een huis in de Reguliersdwarsstraat in een ruimte onder één van de raamkozijnen 21 speelkaarten, 80 speelpenningen en 7 munten gevonden.

De *speelkaarten*, waarvan sommige verknijpt, omvatten: *harten* 2, 3, 4, 5, 9, vrouw en misschien een aas; *ruiten* 3, 5, 6 en misschien de 7 of 9; *schoppen* 1, 7, 9, heer; *klaver* 1, 3, 7, 8, vrouw, heer.

Speelkaarten moet men localiseren naar het type van de erop afgebeelde heer, vrouw en boer. De voorstellingen op deze kaarten behoren tot een Frans kaartspel en wel één van het Parijse type. Dit kwam voor vanaf de 16de eeuw temidden van zes andere in Frankrijk¹⁾. In de 18de eeuw, toen de wetgeving op de fabricage wat minder streng werd, nam men in heel Frankrijk het patroon van de Parijse kaartenmakers over.

De kaarten uit deze vondst stammen zeker uit die periode, een verdere datering op grond van de stijl is moeilijk, omdat speelkaarten zeer traditie-gebonden zijn. Hier kan de wijze van fabricage ons echter verder helpen. Vanaf 1770 werden de kaarten in Frankrijk met in koper gegraveerde mallen gemaakt. Het lijkt erop alsof men al een dergelijke techniek gebruikte, zonder er echter voldoende bedreven in te zijn. Men zou de datering dus kunnen kiezen tussen de zestiger en de tachtiger jaren van de 18de eeuw.

De *speelpenningen* zijn alle uit Neurenberg afkomstig en vervaardigd door meesters van het gilde van de *Rechenpfennigschläger*, nl. door Johann Jacob Dietzel, meester van 1711 tot ca. 1750; diens zoon Johann Adam Dietzel, als meester werkzaam vanaf 1746, gestorven 1768 en Johann Konrad Höger, als meester werkzaam vanaf 1712, gestorven 1743.

Zoals bijna alle speelpenningen uit deze tijd zijn de gevonden exemplaren van messing (geel koper) en niet geslagen, doch gewalst. In de teksten (vooral in de Latijnse) komen vrij veel

¹⁾ J. Petrović, 'Muntvondst in Malo Bonjince', *Starinar VIII* (1933-'34), 15-16.

fouten voor. Dikwijls is een omgekeerde A voor een V gebruikt en een E in plaats van een F. Aan de uitvoering van speelpenningen werd over het algemeen weinig zorg besteed.

In de vondst zijn de volgende typen vertegenwoordigd: Vz. borstbeeld van Lodewijk XV van Frankrijk. Omschrift LVD XV. DG - ER. E.N.REX. Kz. zittende vrouwefiguur 'De rust' met kroon op haar knie. Omschrift LE REPOS. SVIT.LA.VICTOIRE. (De rust volgt op de overwinning). In de afsnede IIDRF = Johann Jacob Dietzel Rechen Pfennig. Hiervan zijn 70 exemplaren aanwezig (Afb. 1).

Vz. borstbeeld van Lodewijk XV van Frankrijk. Omschrift LVD XV. D.G. - FR.E.N.REX. Kz. Monogram 2 ineengestrengelde L's, waarboven kroon, het geheel omgeven door een lauwerkrans. Omschrift IOH : JACOB : DIETZEL. RECHEN.P.F. Hiervan is één exemplaar aanwezig (Afb. 2).

Vz. borstbeeld van George II Augustus van Groot Britannië. Omschrift GEORG.A. - D.G:M. B.F.REX. Kz. Olijfboom door zon bestraald. Omschrift DAT FRUC - TUS DAXO (verbastering van Datque Coronas - Hij geeft vruchten, en hij geeft kransen). In het veld RE PF. In de afsnede .I.I.D. Hiervan is één exemplaar aanwezig (Afb. 3).

Vz. borstbeeld van Willem Karel Hendrik Friso (stadhouder Willem IV). Omschrift WIL. CAR.D.G. - PR.V.ORA. Gezien de veranderingen, die men in de inscriptie heeft aangebracht, zal dit oorspronkelijk wel iemand anders hebben moeten voorstellen.

Kz. landschap met herder en twee schapen. Omschrift AMOR. AD. GREG FAC ME. DUC (de liefde tot de kudde maakt mij tot haar leidman). In de afsnede IIDREFF. Hiervan zijn twee exemplaren aanwezig (Afb. 4).

Vz. borstbeeld van Willem Karel Hendrik Friso (stadhouder Willem IV). Omschrift WIL. CAR.D.G. - PR.V.D.REA (Verbastering van de hierboven genoemde tekst). Kz. landschap met herder en twee schapen. Omschrift A.M.O.R.A.D. REG.C.M.E In de afsnede IADREP. Hiervan waren 5 exemplaren aanwezig. De speelpenningen met portret van stadhouder Willem IV behoren tot de zeldzaamste typen (Afb. 5).

Vz. borstbeeld van Lodewijk XV van Frankrijk. Omschrift LVD XV DG. - FR.ET.N.R. Kz. Venus op schelp, draperie in vorm van zeil oplichtend, aan de horizon links en rechts twee schepen. Omschrift DAS KLVCK KOMPT.V.O BEN. Langs de schepen RE PF. In de afsnede I.C.H. = Johann Konrad Höger. Hiervan is één exemplaar aanwezig (Afb. 6).

De volgende munten zijn aanwezig:

Brabant : Karel II, oord 1692 (Antwerpen)

" : Karel II, " 1691 (Brussel)

Vlaanderen: Karel II, " 1692

Brabant : Philips V, " 1710 (Namen)

2 exemplaren

Gelderland: duit 1759

2 exemplaren

Daar de speelpenningen van Johann Adam Dietzel met portret stadhouder Willem IV niet later te dateren zijn dan vóór 1751 en boven-

trients, 1,27 g, goud, coll. Ned. Bank, 2x vergroot.

solidus Escharen nr. 25, 4,01 g, goud, coll. Kon. Penningkabinet.

dien de laatste, nog in prachtige staat verkerende, munten van 1759 zijn, mogen we aannemen dat de bovengenoemde datering van de speelkaarten ook voor de rest van de vondst aannemelijk is.

Het bijzondere van deze vondst is, dat hier speelkaarten, speelpenninkjes en speelgeld bij elkaar gevonden zijn. Speelpennningen vindt men vrij veel, deze combinatie echter is, voorzover ons bekend, nog nooit voorgekomen.

M.M.-K/J.H.E.

¹⁾ J. P. Seguin, *Le jeu de carte*, Parijs 1968.

EEN INTERESSANTE MEROVINGISCHE TRIENS GESLAGEN TE NIJMEGEN

De veilingcatalogus nr. 3 van J. C. A. Loon vermeldde onder nr. 64 de tot nu toe onbekende triens NIOMAOFIIT-(AVD)OALDVSM. Deze werd 16 november 1968 geveild en door de heer P. J. Soetens voor de collectie van de Nederlandsche Bank aangekocht. Dankzij de bereidwillige medewerking en naspeuringen van de heren Soetens en Loon kon de herkomst vastgesteld worden. Het bleek dat de triens in 1897 te Rhenen gevonden en voor f 3,50 door de vinder aan een particulier verkocht werd. Deze vindplaats is zeer aannemelijk gezien de nabijheid van het grote Merovingische grafveld (totaal 1000 graven), de concentratie van vroeg-Middeleeuwse bodemvondsten ter plaatse en de ligging niet ver van Nijmegen.

Wat de muntvondsten voor deze periode betreft, zien we naast de vele vondsten in het Friese terpengebied en aan het strand van Domburg een concentratie op veel kleinere schaal in de hoek van Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant, waar Rijn, Waal en Maas stromen. Bij deze laatste denken we onder andere aan de twee bij Eck en Wiel gevonden Merovingische trientes; één in 1959 van de Maas-trichtse monetarius Grimoaldus en één in 1844 van Muchoaldus te Autun. Bovendien hebben we uit Escharen een schatvondst van 66 Merovingische munten, die in een potje omstreeks 600 begraven werden.

Geslagen te Nijmegen kennen we tot nu toe slechts twee solidi en vier trientes, zij zijn afkomstig uit de genoemde muntvondst Escharen¹⁾. Van deze vondst zijn het de solidi nrs. 24 en 25 en de trientes nrs. 26-30, elke soort met identieke stempels geslagen. Als legende lezen we op de voorzijde NIOMAG(O), een contractie van Noviomago (Nijmegen) en op de keerzijde MAGNIAVICO. Twee plaatsnamen dus; de plaatsnaam op de keerzijde zou een deel van Nijmegen of een naburige plaats geweest kunnen zijn (zie ook Lafaurie). De onlangs geveilde triens is de eerste van Nijmegen met de naam van een monetarius, wat een belangrijk gegeven is. We zien op de voorzijde een naar rechts gewende buste. Het is een verwording van het type 'naar Magnentius', dat in de ateliers van Noordoost-Gallië geslagen werd. Als legende lezen we NIOMAOFIIT, met een ligatuur van M en A. Op de keerzijde is een gepommetteerd kruis (d.w.z. met als uiteinden verdikte stippen) in een parelrand te zien. Als legende: +(DAV)DOALDUS. Het is moeilijk uit te maken of we hier RAN(RAV)DAN(DAV)RA of DA-DOALDUS moeten lezen.

De hierboven genoemde solidi en trientes imiteerden slaafs de Merovingische munten uit naam van de Byzantijnse keizers, die in de Zuid-Gallische ateliers geslagen werden. De triens van het 'Magnentius' type volgt hierop. Eenzelfde ontwikkeling zien we in de ateliers Huy, Metz, Soissons, en Spier. Het 'Magnentius' type komt in de vondst Escharen nog niet voor en valt dus iets vóór of iets ná 600, het tijdstip waarop de schat begraven werd.

P. E. van Schie-Herweyer

¹⁾ J. Lafaurie, *Le trésor d'Escharen*, *Revue Numismatique* II, 1959/60, p. 153-209. Twee 6e eeuwse muntvondsten uit Nederland; *De Geuzenpenning* 1958, p. 25-28.

trients Escharen nr. 28, 1,32 g, goud, coll. Kon. Penningkabinet.

BUITENLANDS NIEUWS

VIJFTIGJARIG BESTAAN VAN DE TSJECHOSLOWAAKSE NUMISMATISCHE ORGANISATIE

Van 7 tot 9 maart van dit jaar vond te Praag het congres plaats ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Tsjechoslowaakse Numismatische Organisatie. Tengevolge van de bekende omstandigheden in het land kon aan dit jubileum niet de luister gegeven worden die men van plan was. Niettemin zijn de organisatoren van het congres, waarvoor een 24-tal buitenlandse numismaten waren uitgenodigd, er in geslaagd een programma samen te stellen, dat er wezen mocht.

De voordrachten die gehouden werden, stonden numismatisch zonder enige uitzondering op een zeer hoog peil.

Mijn algemene indruk is, dat in Tsjechoslowakije de numismatiek wezenlijk beoefend wordt en men er niet veel leden heeft die verzamelaars zijn en niets meer.

Aan alle deelnemers werd behalve het congres-insigne, dat het embleem van de Organisatie vertoont — een uitbeelding van het met de hand slaan van munten — tevens de ter gelegenheid van het congres geslagen gedenkpenning uitgereikt.

Deze penning vertoont aan de *voorzijde* het portret van de stichter der Organisatie, Eduard Fiala. Voor deze *voorzijde* werd het stempel uit 1905 gebruikt, toen Fiala zijn 50ste verjaardag vierde. De *keerszijde* werd ontworpen door de bekende medailleur Knobloch. Zij geeft de naam van de Organisatie met de data 7 III 1919-1969 met in het midden: Aan onze president. Waarmede niet de president van de republiek is bedoeld, doch die van de Organisatie.

Vrijwel alle buitenlandse gasten spraken het congres toe en overhandigden geschenken voor de collectie van de Organisatie.

Stellig verdienen de organisatoren van het congres lof voor de bergen van werk die zij verzet moeten hebben om het congres tot een eerste klasse numismatisch evenement te maken.

V.d.V.

BINNENLANDS NIEUWS

RECENTE MUNTUVONDSTEN

In de maand maart verschenen kort na elkaar berichten over vier recente schatvondsten in de pers.

Te Gapinge (gem. Veere) werd bij het slopen van een oud huis in de weggegraven grond een schat van 290 munten aangetroffen. Hij bestond uit een goudgulden van graaf Edzard van Oost-Friesland en 289 kleine zilveren munten: hoofdzakelijk stuivers, groten en kwart groten van Philips de Schone en Karel V. Zoals gewoonlijk bij deze kleinere munten het geval is hebben zij veel van het verblijf in de grond geleden. De schat kan op grond van enkele, vrijwel niet gesleten stukken, van de latere emissies van Karel V op ca. 1540 worden gedateerd.

Niet veel jonger is een schat die te Huizen (NH) bij het wegbreken van een oude vloer te voorschijn kwam. Daar werden 15 zilveren daalders uit de jaren 1539-1552 aangetroffen: twee ervan zijn Nederlands (Nijmegen en Drie Steden), de overige zijn afkomstig uit Midden- en Zuid-Duitsland. De nominale waarde — 21 toenmalige guldens — is ondanks het veel kleiner aantal stukken groter dan die van de vorige vondst van klein geld. De vondst is een van de weinige getuigenissen van het binnendringen van de hier te lande nog niet officieel toegelaten Duitse daalders.

Uit het begin van de 80-jarige oorlog dateert een kleine schat uit Herpen (gem. Ravestein), die bestaat uit gouden en zilveren munten van zeer uiteenlopende herkomst. Het jongste stuk is een gouden doppia van Milaan uit 1582. Opvallend is dat van de 4 goudstukken 2 exemplaren ernstig beschadigd en in de tijd zorgvuldig gerepareerd zijn. Dergelijke reparaties, waartegen in de wetgeving van de tijd meermalen wordt gewaarschuwd, blijken vrij geregeld voorgekomen te zijn: ook in de vondst Serooskerke werd dit geconstateerd.

Grote gelijkenis met deze laatste vondst vertoont een schat die te Moergestel bij het leggen van een kabel aan de dag kwam. Deze blijken het jongste jaartal kort na 1612 verborgen schat van 56 goudstukken bevat Nederlandse munten van Karel V, Philips II en de Aarts-hertogen, benevens stukken uit Engeland, Spanje en Portugal, alles natuurlijk in veel kleinere aantallen dan te Serooskerke.

H.E.v.G.

**KON. NED.
GENOOTSCHAP VOOR
MUNT- EN
PENNINGKUNDE**

Op 31 mei 1969 kwamen de leden bijeen te Leiden voor de voorjaarsvergadering. Zij werden ontvangen in het Rijksmuseum van Oudheden, waar de verzamelingen van Egyptische, Oosterse, Grieks-Romeinse, Europese en Nederlandse oudheden bezichtigd werden. Na de lunch in Restaurant De Doelen begaven de leden zich naar het Stedelijk Museum De Lakenhal, dat een van zijn zalen beschikbaar had gesteld voor de huishoudelijke vergadering.

In zijn openingsrede herdacht de voorzitter eerst de overleden leden Beckers, Kolff en Fonteijn Kuijpers. Vervolgens wakte hij de leden op om zich meer te wijden aan de be-

studering van gebieden in de numismatiek die tot nu toe nog te weinig aandacht gekregen hebben. Met name meende hij dat de interesse van numismatici zich ook moest uitstrekken tot munten die nu circuleren en in de toekomst zullen circuleren. De autoriteiten leggen vooral de nadruk op de technische en economische aspecten van de muntslag, maar deze eenzijdigheid betekent een verarming van het leven. Hij was van mening dat ook numismaten inspraak zouden moeten krijgen bij het overleg over eventuele nieuwe munten, b.v. over het invoeren van een zilveren topmunt. De notulen van de najaarsvergadering te Rotterdam op 2 november 1968 werden goedgekeurd. Tot nieuwe leden werden benoemd: K. Blees te Leidschendam, Prof. Dr. H. W. J. Bosman te Tilburg, B. Corba te Enschede, L. P. Frederiks te Lisse en Mr. L. J. M. Goedhart te Rotterdam. Na enige discussie werd besloten om de numismatische kring Zeeland, die als lid voorgedragen was, niet te accepteren, omdat een kring geen rechtspersoon is. De secretaresse las daarna het jaarverslag over 1968/69 voor, waarna de penningmeester een toelichting gaf op de aan de leden gestuurde financiële stukken. Op voorstel van de heer Ten Cate werd besloten dat het Koninklijk Penningkabinet ieder jaar een lijst zal overleggen van de voorraad publicaties van het Genootschap. De begroting 1969 werd goedgekeurd.

Drs. J. Vinkenburg, die aan de beurt van aftreden was, werd met algemene stemmen herbenoemd tot bestuurslid.

Besloten werd de najaarsvergadering op een zaterdag en zondag te Leeuwarden te houden. De datum zal voortaan eerder bekend gemaakt worden.

Tijdens de rondvraag ontstond een uitvoerige discussie over de kwestie die de voorzitter in zijn openingsrede aan de orde had gesteld. Vele leden namen aan de besprekingen deel. De voorzitter vroeg of de leden ermee accoord gingen dat het bestuur zich tot de overheid zou wenden met het voorstel een muntadviescollege in te stellen, waarin ook het

Genootschap vertegenwoordigd zou zijn. De meerderheid van de leden wilde bevorderen dat in een commissie die zich met het muntwezen bezig houdt, ook een lid van het Genootschap opgenomen zou worden. Nadere details zouden nog uitgewerkt moeten worden, het ging er alleen om dat de leden er in principe mee accoord gingen dat het bestuur moeite zou doen om inspraak te verkrijgen, wanneer de munt of muntwet veranderd zou worden. De meerderheid van de leden was er voor dat de mogelijkheden afgetast zouden worden. Ook de kwestie van zilveren topmunten en gedenkmunten kwam ter sprake. Uit een stemming bleek dat er veel meer voorstanders waren voor de eerste dan voor de gedenkmunten.

Een voorstel van de penningmeester dat het bestuur een excursie voor de leden naar het Penningkabinet van Brussel zou organiseren werd met grote bijval begroet.

Na de theepauze hield Dr. J. G. N. Renaud een zeer boeiende lezing met lichtbeelden over 'De Burcht van Leiden in het licht van nieuwe onderzoeken.' Hij gaf een overzicht van de verschillende theorieën die in de loop der tijden gelanceerd zijn over de stichter van de Burcht, de datering van de bouw en het gebruik waarvoor het gebouw bestemd was. Door opgravingen zijn steeds nieuwe feiten ontdekt, maar de problemen zijn nog niet volledig opgelost.

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

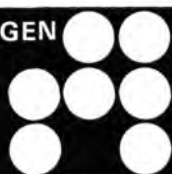

Tijdens de 44ste Algemene Ledenvergadering, gehouden te Amsterdam op 2 mei 1969, werden Prof. Drs. J. N. van Wessem en Prof. V. P. S. Esser als bestuurslid herkozen. Tot lid van de Kas-commissie-1969 werden benoemd W. Rueb en P. J. de Koning.

In 1969 zal worden uitgegeven de gegoten penning 'Zomer', groot 70 mm, naar modellen van Ruth Brouwer te Amsterdam.

Na uitvoerige toelichting door de Voorzitter en na enige discussie werd het bestuursvoorstel tot verhoging van de jaarlijkse bijdragen van donateurs en alle leden, te rekenen van 1 januari 1969 af, met algemene stemmen aangenomen. Deze contributies bedragen dus thans: f 70,— per jaar voor de donateurs en f 30,— per jaar voor de leden en de kunstenaarsleden.

NUMISMATISCHE KRINGEN

Kring Amsterdam
(Secr.: Keizersgracht 448)

197e bijeenkomst op 12 maart 1969 — Dr. H. Enno van Gelder hield een — als altijd uiterst interessante en boeiende — voordracht over de munten van 's-Heerenberg; waarbij de lichtbeelden hielpen deze vaak ingewikkelde muntslag nog meer te waarderen.

198e bijeenkomst op 17 april 1969 — Ds. J. de Vor nam ons voor zijn lezing over 'Wat de Romeinse munten uit het Keizerrijk te zeggen hebben' met lichtbeelden mee naar verscheidene muntplaatsen in het oostelijk deel van het grote Romeinse Rijk. Zijn met anecdoten gekruide voordracht heeft voor velen bijgedragen tot beter begrip van de Romeinse numismatiek.

Kring 's-Gravenhage
(Secr.: Zeestraat 71b)

192e bijeenkomst op 19 maart 1969 — Tijdens een kort verblijf in ons land had Ir. K. A. Dym uit Lima de gelegenheid een voordracht met lichtbeelden te houden over 'Spaanse matten'. Hij besprak vooral de omvangrijke aanmuntingen van zilver in Peru, eerst te Lima (muntteken ster), daarna te Potosí en besteedde veel aandacht aan de wisselende kwaliteit van de stempels en aan de variaties in gewicht en gehalte.

HET MENSELIJK HOOFD

OP MUNTEN, PENNINGEN EN GESNEDEN STENEN

Koninklijk Penningkabinet

Zeestraat 71B, Den Haag

10-12 u/14-17 u, 's zondags gesloten

Tentoonstelling

van 19/4-30/9, 1969

In de 6de eeuw v. Chr. vinden we, voornamelijk in de Griekse steden van Klein-Azië, de eerste munten met afbeeldingen van menselijke hoofden. De voorstellingen op deze munten zijn nauw verbonden met de overige kunstwerken uit deze eeuw; zoals de beelden, reliëfs, vaasschilderingen en de produkten van de kleinkunst. Een wezenlijk kenmerk van de kunst uit deze periode — de archaische genaamd — is de frontaliteit. Op de munten met koppen komen we dit verschijnsel in drie vormen tegen:

1. De onheil afwerende frontaliteit. Op de oudste munten met afbeeldingen, geslagen in de 7de eeuw v. Chr. in West-Anatolië, vinden we o.a. naar voren gewende schrikaanjagende dierekoppen. Hierop lijken de eerste munten met afbeeldingen, die ook menselijke gelaats-trekken vertonen. Het zijn maskers van het vrouwelijke monster Gorgo uit de Griekse mythologie, die slangen had in plaats van haren en wier blikken deden verstenen; een eigenschap, die haar afgehouden hoofd behield (afb. 1, 2).

1. Gorgo, Neapolis ca 500 v. Chr.

2. Gorgo?, Ionië 2de helft v. d. 6de eeuw v. Chr.

3. Apollo, Colophon? 520? v. Chr.

(Brits Museum)

2. De monumentale frontaliteit. Sommige afbeeldingen van hoofden op munten, zoals die van een langharige jongeling (afb. 3) zijn gemaakt naar het voorbeeld van de grote archaische staande beelden, die vaak Apollo voorstelden. Deze beelden waren bedoeld om voornamelijk frontaal gezien te worden.

3. De frontaliteit van het reliëf. Uit de Egyptische reliëfkunst kennen we het principe om de onderdelen van een voorstelling niet weer te geven zoals het oog ze waarneemt, maar in hun breedste en duidelijkste vorm. De

eerste hoofden en *profil* op munten zijn volgens dit principe opgebouwd en tonen van het begin af aan de eigenschap van het Griekse profiel; nl. de neus en het voorhoofd, die in een lijn in elkaar overgaan (afb. 4).

4. Athene, Athene ca 520 v. Chr.

5. 'Demareteion', Syracuse 479 v. Chr.

Dit soort profielkoppen, dat men in de loop van de 5de eeuw v. Chr. steeds meer aan de werkelijkheid aanpast, wordt het meest gebruikelijk voor de afbeeldingen van hoofden op Griekse munten en stap voor stap wordt zo de eigenlijke archaische frontaliteit overwonnen tot het hoofd werkelijk en *profil* wordt afgebeeld (afb. 5).

Tegen het eind van de 5de eeuw ondernemen stempelsnijders uit de Griekse steden op Sicilië en van Z.-Italië het om weer koppen en *face* of *à trois quarts* te maken, aangezet door de successen, die de schilders hiermee oogstten. Wij kennen hen van naam, want trots op hun werk, signeerden zij de munten. Voor Syracuse maakte Kimon bijv. een *à trois quarts* kop van de bronnymph Arethusa. Zijn invloed vinden we terug op de munten van vele andere steden.

In de 1ste helft van de 4de eeuw ziet het er naar uit — ondanks de kans op een ongelukkige en zelfs ridicule slijtage van de *en face* koppen, daar de Griekse stempelsnijders deze zelden lineair oplossen, zodat de neuzen een hoog en kwetsbaar reliëf hebben — of de kop en *face* of *à trois quarts* zich toch nog een behoorlijke plaats zal veroveren naast die *en profil*. Het feit echter dat de, vanaf 350 v. Chr. het geldverkeer voor een groot deel beheersende koningen Philips II en Alexander de

Grote voor het type en *profil* kiezen, zorgt ervoor, dat vrij spoedig wordt afgerekend met het *en face* type.

De munten, die deze heersers laten slaan tonen iets nieuws; de profielkoppen zijn in de uitwerking minder onpersoonlijk dan de voorafgaande. Ptolemaeus I, een opvolger van Alexander, slaat dan ook eerst munten met een soort portret van Alexander en vervolgens met een portret van hemzelf als vergoddelijkte Alexander. Dit wordt in de loop van de 3de eeuw bij de Hellenistische heersers gebruikelijk. Eerst zijn de portretten nog duidelijk op de Alexanderkoppen geïnspireerd maar allengs krijgen de persoonlijke gelaatstreken van de respectievelijke heersers meer de overhand. Deze portretten hebben meestal de afsnede bij de hals, een enkele maal vinden we, vooral bij de vergoddelijkte portretten, een stukje leeuwenhuid om de hals afgebeeld of een smalle draperie.

6. Athene, Thurum ca 350 v. Chr.

7. Athene, Heracleia ca 270 v. Chr.

Het Romeinse keizerportret is in de 1ste eeuw duidelijk geïnspireerd op de Grieks-Hellenistische traditie: het is bij de hals afgesneden en in naar rechts gewend profiel weergegeven. Uitzonderingen zijn schaars: Augustus wordt éénmaal *en face* op een schild afgebeeld, een houding die voordien aan goden en daarmee gelijkgestelden was voorbehouden. Onder de elkaar in de Burgeroorlog na de dood van Nero bestrijdende keizers wordt een enkele maal een bekleed borstbeeld gebeeld, waarmee zij zich menselijker willen voordoen.

Talrijker worden bustes met bekleding, al of niet over kuras in de 2de eeuw: het accent wordt verlegd naar de militaire capaciteiten van de keizer. De nadruk die kleding en waardigheidsteken krijgen maakt wendingen van het hoofd zelf gemakkelijker. In de loop van de 3de eeuw wordt de beklede buste meer en meer regel; slechts door Gallienus wordt tijdens zijn alleenheerschappij weer op de 1ste eeuwse traditie — afsnede bij de hals — teruggegrepen. Postumus, een Gallische tegenkeizer, laat zich voor het eerst met beklede buste doch nu *en face* afbeelden om zich als de werkelijke heerser te presenteren. De sol-

Augustus, 27 v. Chr.-14 n. Chr.

Hadrianus, 117-138

Faustina II, (138-161)

datenkeizer Probus laat zich bijzonder gaarne in volle wapenrusting, met helm, schild en speer, weergegeven. Tijdens de Tetrarchie (284-312) zijn het vooral keizers, die sterk naar de alleenheerschappij streven die zich naast het nog steeds overheersende profielportret, gaarne ook *en face* laten afbeelden: Maxentius, Licinius I en II en tenslotte Constantijn de Grote. De autoritaire Constantius II vertoont zich weer, evenals Probus, in volle wapenrusting maar nu naar voren gewend.

Probus, 276-282

Constantius II, 337-361

In de 5de eeuw gaat op de gouden solidi het naar voren gewende portret steeds meer overheersen, al wordt op kleinere munten het profiel nog lang gehandhaafd. Pas Justinianus I laat zich na 537 ook op de grote koperstukken *en face* afbeelden met al zijn waardigheidsteken, geheel in overeenstemming met de Byzantijnse voorliefde voor uitgebreid ceremonieel. Ook de keizerinnen worden naar voren gewend afgebeeld, het eerst Licinia Eudoxia ca. 435.

In de volgende eeuwen gaat men nog verder in deze richting: verschillende keizers worden sinds de 6de eeuw gezeten op de troon afgebeeld. Weldra verschijnen zij staande bekleed met al hun waardigheidsteken, eerst ten halven lijve, op de schotelvormige munten uit de 11de eeuw. Tenslotte (de vorm belet effectief slijtage van het sacrosancte keizersportret) zelfs geheel ten voeten uit waarbij de keizer veelal begeleid wordt door Maria, Christus of de aartsengel Michael.

Anastasius II Artemius, 713-716
Jan II, 1118-1143

De geschiedenis van het muntportret na de klassieke Oudheid wordt voor een groot deel bepaald door de spanning tussen tendensen tot eigentijdse weergave en telkens opnieuw aan de antieke voorbeelden ontleende impulsen.

Reeds in de vroege Middeleeuwen is dit zichtbaar. Na de lange reeks van Merovingische koppen die laat-Romeinse en Byzantijnse voorbeelden in eigen stijl navolgen, grijpen de zeldzame koppen van de Karolingische vorsten duidelijk naar vroeg-Romeinse portretten terug. In de volgende eeuwen draagt de grote meerderheid der munten in het geheel geen vorstenbeeltenissen. Wanneer dit wel het geval is, ligt sterk de nadruk op het symbolische karakter van de voorstelling: de kop *en face* met attributen of de ten voeten uit tronende vorst genieten de voorkeur, meestal zonder enige poging tot individualisering.

Keizer Lotharius I, ca 850
Koning Hendrik IV, ca 1060 (Utrecht)

De Renaissance brengt hierin een radicale wijziging: het persoonlijk portret van de vorst gaat in de loop van de 16de eeuw de obligate voorstelling op de voorzijde van vrijwel alle munten, behalve het kleingeld, vormen. Aanvankelijk is nog een vrij grote variatie in de vorm van het portret te zien. Terwijl de testons en andere muntsoorten van Italiaanse herkomst zich aan het klassieke profiel houden vertonen de Duitse daalders een grotere vrijheid. Levendige portretten *en face* en *à trois quarts* spelen een grote rol naast borstbeelden *en profil*, bijna steeds overvloedig van waardigheidsteken voorzien.

In de loop van de 17de en 18de eeuw treedt een verstrakking in. Het profielportret gaat steeds meer overheersen. De bekleding van de

buste wordt geleidelijk vereenvoudigd en langzamerhand steeds meer tot klassieke vormen gestyleerd; geprononceerde rococo-vormen blijven bij het zeer traditionele karakter van de muntbeeldenaars uitzondering. Sedert Lodewijk XIII van Frankrijk gaat het al of niet gelauwerde profiel met halsafsnede in zeer bewuste aansluiting bij de vroeg-Romeinse keizersportretten de beklede buste langzaam verdringen. De classicistische smaak van de late 18de eeuw brengt deze klassieke profielbuste tot alleenheerschappij: in de 19de eeuw komt vrijwel geen andere vorm voor op de munten, geheel in aansluiting bij de grote waarde die tengevolge van de economische opvattingen van de tijd aan stabiliteit van munt- en muntbeeldenaar werd gehecht.

Eerst de 20ste eeuw geeft weer gelegenheid tot meer diversiteit. De minder centrale plaats die de metalen munten thans in het geldstelsel innemen, laat, zij het in bescheiden mate, ook minder traditionele opvattingen van het vorstenportret aan het woord komen. Dezelfde ontwikkeling leidt ook tot de uitgifte van herinneringsmunten met afbeeldingen van beroemdheden uit heden en verleden, waarbij moderne artistieke opvattingen meermalen een kans krijgen.

Ercole I, hertog van Ferrara, ca 1490
Frederik III, keurvorst van de Palts, 1567
Hendrik LXXII, vorst Reuss j.L., 1840

De penningkunst is ontstaan in Italië in de 1ste helft van de 15de eeuw. In verschillende opzichten vonden de kunstenaars, die zich met deze nieuwe kunstvorm bezig hielden, inspiratie bij Griekse en vooral Romeinse munten. Een punt van overeenkomst is b.v. het portret op de voorzijde gecombineerd met een toepasselijke voorstelling op de keerzijde. Aanvankelijk gaven alleen vorsten opdrachten, maar later werden ook niet-vorstelijke personen op penningen geportretteerd. De kunstenaars bleven vasthouden aan het profielportret, dat als karakteristiek beschouwd werd voor de antieke munten. Van de bij uitzondering voorkomende *à trois quarts* portretten kan aangetoond worden dat deze teruggaan op geschilderde portretten.

In Nederland vond de penningkunst later ingang dan in Italië. Italiaanse kunstenaars die in opdracht van het Bourgondische hof werkten, brachten deze kunstvorm voor het eerst naar Nederland in de 2de helft van de 15de eeuw, maar al spoedig waren er ook Nederlandse kunstenaars die zich hierin meesters toonden. Ook zij maakten bijna uitsluitend profielportretten naar Italiaanse en klassieke voorbeelden.

In Duitsland verloopt de ontwikkeling anders. Hier beginnen kunstenaars pas in het begin van de 16de eeuw penningen te maken, maar al gauw komt deze kunst tot een uitzonderlijk grote bloei. Ook hier worden veel opdrachten door vorsten gegeven, maar nog meer door gezeten burgers. Opvallend is dat het *en face* portret een even grote rol gaat spelen als het profielportret. De medailleurs of hun opdrachtgevers gaven de voorkeur aan een meer schilderachtige weergave van het portret in de stijl van hun tijd.

Jan, graaf van Egmond, 1516,
door Hans Schwarz

Na een periode waarin weinig portretten op Noordnederlandse penningen voorkomen, omdat de krijgsverrichtingen van de 80-jarige oorlog het voornaamste thema vormen op de z.g. triumpfpenningen, volgt een opbloei van de portretpenning in een nieuwe techniek, die van de plaquettepenning. De vervaardigers hiervan waren nu eens geen schilders, beeldhouwers of muntgraveurs maar zilversmeden. Hun techniek van vervaardiging maakte een hoog reliëf mogelijk en het lag dan ook voor de hand dat zij hun portretten *en face* maakten.

Ds. Willem Mulman, 1759,
door Gijbert van Moelingen

De bewondering voor Romeinse munten, die men meer als illustraties van de Romeinse geschiedenis dan als onderdelen van het muntwezen beschouwde, leidde ertoe dat aan het eind van de 17de eeuw series gedenkpenningen gemaakt werden met op de voorzijde een stereotiepe afbeelding van een machtig vorst, zoals Lodewijk XIV van Frankrijk of koningstadhouder Willem III en illustraties van hun grote daden op de keerzijde (*histoire métallique*). De koppen worden bijna uitsluitend *en profil* weergegeven, vaak gelauwerd zoals op de Romeinse keizermunten. Op penningen van klein formaat is de buste meestal onbekleed, op de grote formaten meestal bekleed. In de 18de eeuw worden de vorsten nog steeds in de traditionele heroïsche trant weergegeven, maar portretten van privépersonen worden vrijer behandeld. Ditzelfde geldt voor dat gedeelte van de 19de eeuw waarin de neoklassicistische stijl hoogtij viert. Franse medailleurs geven de stoot tot stijlvernieuwing aan het eind van de 19de eeuw. Na een romantische periode volgt een meer realistische. Na de 2de wereldoorlog zijn dezelfde tendensen in de penningkunst waar te nemen als in de moderne schilder- en beeldhouwkunst.

193e bijeenkomst op 23 april 1969 — Dr. H. Enno van Gelder sprak met lichtbeelden over 'Munten van 's-Heerenberg'. De reeks valt uiteen in de munten van de eigenlijke heren Van den Bergh, van Adam III tot en met Willem IV en die van de verschillende zijtakken, die eveneens de graven-titel voerden: graaf Frederik, heer van Hedel en de graven Hendrik en Herman Frederik, heren van Stevensweerd.

194e bijeenkomst op 22 mei 1969 — De slotavond van het seizoen was in hoofdzaak gereserveerd om de leden gelegenheid te geven tot onderlinge ruil.

Kring Rotterdam
(Secr.: Kralingse Plaslaan 36)

64e bijeenkomst op 1 april 1969 — Door zijn intense belangstelling voor de kunstgeschiedenis van Europa in de Middeleeuwen, en met name voor de Christelijke aspecten daarin, kwam de heer G. W. de Wit te Rotterdam, zoals hij ons deze avond vertelde, allengs tot het verzamelen van munten uit dit tijdperk. Ofschoon zich geen numismaat noemde, sprak hij over 'Middeleeuwse munten'; zijn voordracht verraaide een veelzijdige kennis van de middeleeuwse cultuurgeschiedenis. Met een kleine collectie munten van uitzonderlijk fraaie kwaliteit onderstreepte spreker het numismatische karakter van zijn betoog.

65e bijeenkomst op 6 mei 1969 — Zoals gebruikelijk biedt de Kring zijn leden steeds tegen het eind van het seizoen de gelegenheid in een kort woord iets over zijn of haar verzameling te vertellen. Uit de lange duur van de avond en de talrijke discussies over een menigte uiteenlopende onderwerpen blijkt dat een dergelijke avond, die door de leden zelf wordt gevuld, een bijzonder plezierige instelling is.

Kring Twente
(Secr.: Bourdonstraat 12, Enschede)

13e bijeenkomst op 18 maart 1969 — Voor een talrijk gehoor hield de heer Schulman (nadere aanduiding overbodig!) een praatje over verschillende verzamelgebieden. Zijn suggesties hebben velen nog eens weer tot denken gezet over keuze en bewerking van hun verzamelgebied. Na de pauze werden een 80-tal munten ter veiling aangeboden.

14e bijeenkomst op 15 april 1969 — Dr. A. J. Bemolt van Loghum Slaterus hield een lezing over 'Willem I en zijn tijd'. Mede door de levendige verteltrant van de spreker was het een genoegzaam dit verhaal te beluisteren. Uiteraard was er veel belangstelling voor de mooie en uitvoerige collectie penningen die tot illustratiemateriaal diende.

15e bijeenkomst op 29 april 1969 — Een gezamenlijke bijeenkomst met de kring Oost-Nederland te Zutphen. Spreker dr. H. J. v. d. Wiel over 'De Muntslag voor Ceylon'. Zie verslag Oost-Nederland.

16e bijeenkomst op 13 mei 1969 — Een drietal leden gaf een korte beschouwing over enkele numismatische onderwerpen, resp. de Engelse penny, rekenpenningen en curieus geld. Eén en ander werd toegelicht aan de hand van eigen collecties. In het kader van de samenwerking tussen numismatische kringen in Oost-Nederland, waren een aantal leden van Moneta Transissulania (Kampen) te gast.

Kring Kampen
(Secr.: Wilhelminalaan 3, Kampen)

14e bijeenkomst op 14 april 1969 — Op deze bijeenkomst waren ook zes leden van de Kring Twente aanwezig. De heer E. ten Kate uit Zwolle hield een lezing over aanvang en groei van de penningkunst. Na de koffie was er ruimschoots gelegenheid om te ruilen of te kopen. De leden van de Kring Twente hadden in het bijzonder een mooie collectie meegebracht.

15e bijeenkomst op 5 mei 1969 — Het ledental groeit nog steeds. Er waren weer een drietal gasten aanwezig, die we op de volgende bijeenkomst als lid hopen in te schrijven. Het programma voor het seizoen 1969-70 werd besproken. Iedere maand zal er een vergadering zijn en wel telkens op de eerste maandag. Op vijf van die avonden is er een lezing. 13 mei hopen verschillende leden een bezoek te brengen aan een bijeenkomst van de Kring Twente en in juni volgt dan een bezoek aan het Munten- en Penningkabinet te 's-Gravenhage.

Kring Zeeland
(Secr.: Anton Mauvelaan 6, Vlissingen)

13e bijeenkomst op 6 februari 1969 — Deze avond hadden wij de eer Dr. Enno van Gelder in ons midden te hebben, die een causerie hield met als

titel 'Grep uit de Nederlandse Munt-Geschiedenis'. Dat deze avond interessant en leerzaam zou worden stond van te voren vast; de belangstelling was dan ook bijzonder groot. Spreker gaf eerst een overzicht van de muntslag in het algemeen, met name van het prille begin tot en met het Koninkrijk. Vervolgens behandelde de heer Van Gelder de Karolingische muntvondst van Goes/Roermond. Een wel zeer verrassend aspect voor de spreker was gelegen in het feit dat diverse leden nog enige recente aanwinsten toonden, die nog niet wetenschappelijk geregistreerd waren.

14e bijeenkomst op 20 maart 1969 — Op deze avond werd onder leiding van de heer P. Ch. de Vries een onderlinge veiling gehouden van door leden bijeengebrachte penningen en munten.

Kring Brabant

(Secr.: Le Sage ten Broeklaan 57, Eindhoven)

88e bijeenkomst op donderdag 13 februari 1969 in de Aula van het Provinciaal Museum, 's-Hertogenbosch — Dr. A. J. Bemolt van Loghum Slaterus uit Amsterdam sprak over: 'De Penningen uit de Tachtigjarige Oorlog'. Vele bekende en — voor ons — nog meer onbekende feiten werden op de bekende prettige wijze opgehaald en aan de hand van vele prachtige penningen gedocumenteerd.

89e bijeenkomst op donderdag 14 maart 1969 in de vergaderzaal van de Coöp. Centrale Boerenleenbank te Eindhoven — De heer P. J. M. van Poppel sprak over de: 'Brabantse Munten geslagen te Leuven'. De heer Van Poppel gaf een bijzonder boeiend overzicht van muntslag te Leuven in de Middeleeuwen. Na de pauze werd een overzicht gegeven — aan de hand van een aantal prachtige tableaux — van de collectie van de Coöp. Centrale Boerenleenbank.

90e bijeenkomst op donderdag 17 april 1969 in de Aula van het Provinciaal Museum, 's-Hertogenbosch — Onderstaande leden vertelden over: Pater G. C. A. Elbers: Gesigneerde munten van de stempelsnijder Virgilius; Mej. M. A. Vermeulen: a) Philipsdaalders uit de muntvondst Kamereik; b) Penning van Florence; P. G. M. Verbiest: Nalslag of vervalsing van: a) Sovereigns; b) Maria Theresia daalder; J. Nijenhuis: Brandweerpenningen; Drs. J. W. J. M. van Miert: Primitief geld; J. van Mourrik: 3 Bijzondere munten; P. W. Meyer: Salomon penning M. v. Rothschild; W. v. d. Boorn: Penningen over Napoleon en zijn tijd; Dr.

J. P. van Erp: Een vergelijking tussen een gouden Byzant. munt en ikonen.

Kring Oost-Nederland

(Secr.: Heijdenrijkstraat 8, Nijmegen)

52e bijeenkomst op 28 januari 1969 — Onder de titel '25 eeuwen munten als kunstwerk' behandelde pater G. C. A. Elbers aan de hand van een groot aantal door hemzelf verzamelde dia's de ontwikkeling van verschillende stijlvormen, vanaf de oudste Griekse munten tot heden.

53e bijeenkomst op 18 februari 1969 — Deze bijeenkomst stond weer in het teken van de handel en de materiële verrijking. Na in een korte inleiding verschillende mogelijkheden voor het opzetten van een numismatische verzameling te hebben besproken, hield de heer Schulman zijn traditionele jaarlijkse veiling. De provinciale munten gingen goed van de hand, voor de munten van het Koninkrijk was wat minder belangstelling. Niettemin zijn toch velen inderdaad verrijkt huiswaarts gekeerd.

54e bijeenkomst op 18 maart 1969 — Deze avond was gewijd aan de numismatische geschiedenis van onze voormalige gebieden overzee. Drs. J. Vinkenburg liet in een causerie over de Heren Zeventien nog eens zien hoe kooplieden tegen hun zin koloniatoren werden en door de nood gedwongen een monetaire politiek moesten voeren. Dat hun maatregelen dikwijls een averechts resultaat hadden was in een tijd, waarin de geld-theorie nog in de kinderschoenen stond, dikwijls onvermijdelijk. Een uitgebreide documentatie en vele interessante stukken uit spreker's collectie brachten dit stuk boeiend verleden opnieuw tot leven.

55e bijeenkomst op 29 april 1969 — Deze avond, georganiseerd in samenwerking met de Kring Twente, sloot min of meer aan op de vorige. Ditmaal was het Dr. H. J. van der Wiel, die met zijn lezing over de Nederlandse muntslag buiten het Rijksgebied voornamelijk de strijd om de handel

56e bijeenkomst op 27 mei 1969 — Het seizoen 1968-1969 werd besloten met een onderlinge ruilavond, samen met de Kringen Kampen en Twente.

Kring Limburg

(Secr.: Bonnefantemuseum)

87e bijeenkomst op 1 maart 1969 — Op deze bijeenkomst werd onder grote belangstelling van de

leden het 10-jarig bestaan van de Kring gevierd in hotel 'De Poort der Geulvallei' te Meerssen. Als gasten waren aanwezig de voorzitter van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde, dr. H. J. van de Wiel en de voorzitter van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap mr. dr. J. P. D. van Banning. Kringvoorzitter Moers constateerde dat in de 10 afgelopen jaren dankzij de activiteiten van de Kring de belangstelling voor de numismatiek en de kennis op het gebied van de Munt- en Penningkunde in Limburg zeer is toegenomen. Ook bij de Limburgse overheid heeft deze voorheen nogal verwaarloosde

tak van geschiedvorsing in verheugende mate erkenning gevonden. Met een warm applaus huldigde de vergadering ook de secretaris en mede-oprichter dr. J. Sprenger die onlangs promoveerde op een proefschrift over het muntwezen in Limburg. Dr. van Banning benadrukte in zijn feesttoespraak o.a. het belang van wetenschappelijke numismatische publicaties. Dr. v. d. Wiel was zeer voldaan over de talrijke nationale en internationale kontakten die de Limburgse Kring onderhoudt. Een Limburgse koffietafel vormde het sluitstuk van deze gedenkwaardige dag.

HONGARIJE 1968

Geschiedenis van Dr. Semmelweis geboren 1818

Het nageslacht gaf Dr. Semmelweis de bijnaam van „De Redder der Moeders”. Inderdaad nemen zijn leven en zijn werk een revolutionair tijdperk in de geschiedenis der medicijnen in. Zijn werk is van historisch belang, daar hij de ziekteoorzaak van de

kraamvrouwenkoorts

de moordende ziekte in zijn tijd, heeft opgehelderd en hij de weg tot voorkoming hiervan toonde.

Gedenkmunten ter gelegenheid van de 150ste verjaardag van Dr. Semmelweis. Een serie bestaand uit 2 zilveren munten van 50.— en 100.— Forint.

Beperkte oplage: 20250 series stempelglans — 4750 series met gepolijste stempels geslagen (gematteerde buste). Alle gepolijste stempels zijn op de rand met de letter „P” gemerkt.

100 Forint (Voorzijde)

50 Forint (Keerzijde)

WARE GROOTTE

Verkrijgbaar bij Uw handelaar of direct bij

„ETABLISSEMENTS EVOLINA”, Hauptstrasse 26, 9490 VADUZ, LIECHTENSTEIN
Uitgifte vond plaats in oktober 1968 door de Hongaarse Nationale Bank ter gelegenheid van het Internationale Medische Kongres in Boedapest, November 1968.

Geslagen aan de Munt te Boedapest. Uitgegeven als officieel circulerend, legaal betaalmiddel door de Hongaarse Nationale Bank (Officieel besluit Nummer 36 en gepubliceerd in de officiële courant EM 31/968 5 augustus 1968).

HANS M. F. SCHULMAN

NEW ADDRESS
25 WEST 45th STREET
NEW YORK, N.Y. 10036

THE MOST IMPORTANT FIRM FOR FOREIGN COINS
IN THE UNITED STATES

4—6 Auctions per year at the Waldorf-Astoria Hotel.
Subscriptions: \$ 5.00 per year for all our publications.

Tel: Mu-7-3145

Cables: Numatics, N.Y.

Em. BOURGEY

Expert en Médailles auprès du
Tribunal Civil de la Seine
PARIS 9e
7, Rue Drouot

MONNAIES ET MÉDAILLES

**ISRAEL
GOVERNMENT
COINS
AND
MEDALS
CORPORATION
LTD.**

CURRENT COINS
COMMEMORATIVE COINS
STATE MEDALS

World wide subscriber service.

Write for the Company's colorful descriptive publications.

Head Office: 11, Keren Hayesod Street, Jerusalem, Israel.

D. J. CROWTHER LIMITED

76 NEW BOND STREET, LONDON, W.1.
TEL: 01-629 9835 CABLES: CROWCOIN LONDON

for

COINS AND MEDALS OF ALL COUNTRIES
CLASSICAL ANTIQUITIES
NUMISMATIC LITERATURE

Send for specimen fixed Price List — Published Bi-Monthly

INKOOP - VEILINGEN - VERKOOP
MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKWERKEN

Grootste keuze in Nederlandse munten.

Vaste voorraad van ca. 10.000 stuks op jaartal.

Meer dan 100.000 buitenlandse munten en penningen

Regelmatig verschijnende prijslijsten op aanvraag.

Twee maal per jaar belangrijke muntenveiling.

Bezoekt ons geheel gemoderniseerde kantoor.

Ons kantoor is tevens op zaterdagmorgen
van 10.00 tot 14.00 uur geopend.

Op werkdagen is dit van 9.00 tot 12.30 uur en
van 13.00 tot 17.30 uur.

Fa. J. C. A. LOON
ERKEND NUMISMAAT

Haagweg 150 — Rijswijk (Z.H.)
(in het verlengde van Rijksweg 13, 200 meter over de Hoorenbrug)
tel. 070-980665-903147 — filiaal 010-241890

Parkeergelegenheid aanwezig.

SPINK

Handelaren in munten en penningen
van alle tijden

By appointment
to Her Majesty The Queen
Medallists

*Uitgevers
van de „Numismatic Circular“
en andere toonaangevende werken
op numismatisch gebied*

SPINK & SON LTD

Gevestigd in 1666

By appointment
to H.R.H. The Duke of Edinburgh
Medallists

KING STREET, St. JAMES'S, LONDON S.W.1
ENGLAND

A. G. VAN DER DUSSEN

Hondstraat 5, Maastricht
Tel: 04400-15119

Munten, Penningen, Eretekenen
en Numismatische Boeken

Prijslijsten worden op verzoek gratis toegezonden

GALERIE DES MONNAIES SA

Bernth Ahlström

Primerose 2
1000 Lausanne 3 Cour
Tél. 021/27.75.58-59

MONNAIES

Case Postale III, Cour
SUISSE

MEDAILLES

Listes de prix illustrées sans frais
Ventes aux enchères

M. C. HIRSCH A.B. (Harry Glück)

Malmskillnadsgatan 29, Stockholm

Telephon 11 05 56

MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES
COINS AND MEDALS

B. A. SEABY LTD. • MUNTEN EN PENNINGEN

61-65, Great Portland Street, LONDON, W. I.,

Uitgevers van:

"SEABY's Coin and Medal Bulletin" - Numismatische artikelen en prijslijsten, 14/— per jaar.

"Roman Coins and their Values" door H. A. Seaby, 1964 Edition, linnen band, 30/—.

"Standard Catalogue of British Coins", Vol I-England, gebrocheerd 14/—, linnen band £ 1.

"Greek Coins and their Values" gebrocheerd 16/—.

MONNAIES ET MÉDAILLES - JETONS - SCEAUX - DÉCORATIONS

LIBRAIRE NUMISMATIQUE

EXPERTISES

JULES FLORANGE & CIE

S.A.R.L. - Maison fondée en 1890

17, rue de la Banque - PARIS 2e - Tél. LOUvre 09-32 - R.C. 20475 B.

P. & P. SANTAMARIA

Numismatic Firm founded in 1898

ROME

Piazza di Spagna 35. Telephone: 670-416

COINS and MEDALS

Publishers of "NUMISMATICA" - every four months.

JACQUES SCHULMAN N.V. - Keizersgracht 448 - AMSTERDAM

MUNTEN EN PENNINGEN VAN DE OUDSTE TIJDEN TOT OP HEDEN

EXPERTISES - VERKOOP - INKOOP - VEILINGEN

LEVERANCIER VAN RIDDERORDEN EN ERETEKENEN.

Uitgever van: Handboek Nederlandse munten 1795—1969, Vierde druk	f 30,—
Munten Nederlandse Gebiedsdelen Overzee 1601—1948	f 25,—
H. Enno van Gelder en M. Hoc. Les Monnaies des Pays-Bas Bourguignons et Espagnols	f 50,—
R. Ratto. Monnaies Byzantines	f 45,—
A. Delmonte. De gouden Benelux - le Benelux d'or	f 50,—
A. Delmonte. De zilveren Benelux - le Benelux d'argent	f 70,—
Dr. I. G. Spassky. The Russian Monetary System	f 60,—

HEINRICH PILARTZ

5 KÖLN

KLINGELPÜTZ 16

MÜNZHANDLUNG

ANKAUF UND VERKAUF VON MÜNZEN UND MEDAILLEN

ANTIKE — MITTELALTER — NEUZEIT

AUKTIONEN — NUMISMATISCHE LITERATUR

Jährlich 5 bis 6 Lagerlisten gratis an Interessenten

ADOLPH HESS A.G., LUZERN

Haldenstrasse 5 - Telephon 2 2 4 3 9 2

MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES - COINS AND MEDALS

OSCAR RINALDI & FIGLIO

NUMISMATEN

VERONA - Casa di Giulietta - ITALIA

Uitgevers van het blad „ITALIA NUMISMATICA”

Abonnementsprijs per jaar: US \$ 6.50

A. RINALDI. Catalogo delle medaglia papali annuali
da Pio VII a Paolo VI con prezzo. L. 4.500.

MAISON MARCEL PLATT

49 Rue de Richelieu
PARIS I

MONNAIES — MÉDAILLES
JETONS — DÉCORATIONS
LIBRAIRIE NUMISMATIQUE
ANTIQUITÉS ARCHÉOLOGIQUES

LISTES s/DEMANDE

MÜNZEN UND MEDAILLEN A.G.

Malzgasse 25 - BASEL

Onder leiding van Dr. Erich Cahn, Dr Herbert Cahn, Pierre Strauss

Belangrijke voorraad munten en penningen uit alle tijdperken en landen
Maandelijks geïllustreerde prijslijsten, gratis op aanvraag

GERHARD HIRSCH

NUMISMATIKER

MÜNCHEN - 2 - PROMENADEPLATZ 10

ANKAUF

VERKAUF

VERSTEIGERUNGEN

S. A. M. LE LOUX

Numismaat

Damrak 37-38. 2e Etage, Amsterdam-C. 1, Postbus 3738 - Telef. 22 68 20

MUNTEN - PENNINGEN - BANKBILJETTEN - NUMISMATISCHE LITERATUUR

Prijslijsten, geïllustreerd en zes maal per jaar verschijnend, gratis op verzoek.

Geopend: Maandag-Vrijdag: 10.00-12.30; 14.00-17.00

Zaterdag: 10.00-14.00

NIEUWE PENNINGEN VAN DE KONINKLIJKE BEGEER!

Modelés J. Hekman

EERSTE, LANDING OP DE MAAN

Muntgoud 21,6 karaat poli fond / mat
relief

oplage	afmeting	gewicht	prijs
	18,5 mm.	3,7 gram	f 39,50
	22,5 mm.	6,5 gram	f 59,-
x 750 stuks	30 mm.	13 gram	f 125,-
x 100 stuks	50 mm.	50 gram	f 450,-
x 50 stuks	50 mm.	90 gram	f 760,-

Zilver: 30 mm. f 16,25; 50 mm. f 34,50
Brons: 50 mm. f 9,75.

PRESIDENT NIXON

Muntgoud 21,6 karaat poli fond / mat
relief

oplage	afmeting	gewicht	prijs
	22,5 mm.	6,5 gram	f 59,-
x 250 stuks	30 mm.	13 gram	f 125,-
x 50 stuks	50 mm.	50 gram	f 450,-
x 25 stuks	50 mm.	90 gram	f 760,-

Zilver: 30 mm. f 16,25; 50 mm. f 34,50
Brons: 50 mm. f 9,75.

VIJFDE EEUWFEST GEBORTE ERASMUS

Muntgoud: 18,5 mm., 3,7 gram f 39,50
Voor andere uitvoeringen, oplagen, maten, gewichten en prijzen zie penning President Nixon. De keerzijde toont de schrijvende hand van Erasmus, gemaakt naar een gravure van Hans Holbein. De vertaling van de tekst luidt: „Standvastigheid is niet: altijd hetzelfde zeggen, maar: altijd hetzelfde doel voor ogen hebben.”

EEUWFEST GEBORTE MAHATMA GANDHI

Muntgoud: 18,5 mm., 3,7 gram f 39,50
Voor andere uitvoeringen, oplagen, maten, gewichten en prijzen zie penning President Nixon. Op de voorzijde staat het portret van Gandhi met geboorte-, sterf- en herdenkingsjaar. De keerzijde toont een Indiër achter zijn charkha (Indisch spinnewiel), waaromheen een tekst in het Hindi, overgenomen uit „Gandhi's View of Life”. De vertaling luidt: „Ik zal ernaar streven India voor de allerarmsten een vaderland te maken.”

*Koninklijke Begeer
Voorschoten*

x genummerd, niet waarborgcertificaat, in luxe etui.
Prijzen inclusief B.T.W.
Te bestellen bij uw bank, uw juwelier, de stations- en grenswisselkantoren en de numismatische handel.
Prijswijzigingen voorbehouden.

DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE
van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en
Penningkunde
en van de Vereniging voor Penningkunst
REDACTIE
M. Maaskant-Kleibrink, Dr. H. H. Zwager, K. H. Heins
REDACTIE-SECRETARIAAT
J. Schulman, Keizersgracht 448, Amsterdam-C.
ABONNEMENTSPRIJS
voor niet-leden van een der beide verenigingen
f 4.- per jaar
ADVERTENTIES
½ pagina f 75.- per jaar
POSTREKENING 260629 t.n.v.
De Geuzenpenning, Amsterdam

DE GEUZEN PENNING

MUNT- EN PENNINGKUNDIG NIEUWS
19e JAARGANG
NO. 4
OKTOBER 1969

ZIJN PENNINGKUNST

NIEL STEENBERGEN

geboren: Steenbergen (N.Br.) 1911

In de Nederlandse moderne penningkunst neemt het werk van de Brabantse beeldhouwer en medailleur Niel Steenbergen een unieke plaats in. Geen van zijn collega's legt zo sterk de nadruk op het anecdotische element. Veel van Steenbergen's penningen tonen een serie van kleine levendige tafereeltjes die met elkaar een verhaal vertellen, maar ook waar één enkel tafereel het penningvlak vult, treft ons het verhalende aspect van de vele details. Hij wil met zijn werk iets vertellen, dat iedereen kan begrijpen en dat het leven verrijkt. Deze duidelijkheid betekent echter bepaald niet dat zijn vormgeving conventioneel of conservatief is.

De vlakverdeling in zijn composities is vaak hetzelfde. Telkens weer zien wij een horizontale voorstelling in het midden van de penning, waardoor de cirkelvorm doorbroken wordt. Diezelfde cirkelvorm wordt dan weer hersteld doordat de kunstenaar langs de rand een rij van kleine figuurtjes plaatst die een illustratie vormen bij de kern van het verhaal in het midden. Een goed voorbeeld van dit compositieschema is de penning die hij in 1958 maakte voor de stoelenfabriek 'Galvanitas'. Op de voorzijde zien wij een gezin om de tafel geschaard onder de lamp, als het prototype van de Nederlandse consument van huiskamerstoelen. Langs de rand zit een groot aantal personen op stoelen van zeer verschillend type. In plaats van door figuurtjes wordt de rand ook vaak gevormd door een spreuk vol levenswijsheid, door Steenbergen zelf geformuleerd of geciteerd uit de Bijbel, in het Nederlands of in het Latijn. Zowel de figuurtjes als de letters worden gekenmerkt door speelsheid en verfijn-

Afb. 2:
Huwelijk van Toos
Buiteman en Joop Thuring,
1964; detail van de vz.

Afb. 3:
*Geboorte van Thomas van
der Bent (kz.), 1963; 69 mm.*

de uitvoering. Het vlak van de penningen is gevuld met een groot aantal verschillende elementen maar door de fijne tekening die alleen het essentiële aangeeft, en de zorgvuldige compositie met weloverwogen afwisseling tussen licht en donker, wordt een harmonisch geheel bereikt. Steenbergen's penningen weerspiegelen zijn karakter: levendig, vriendelijk en op de medemens gericht.

Om het effect teweeeg te brengen dat hij beoogt heeft Steenbergen een techniek gekozen die door geen van de andere Nederlandse medailleurs toegepast wordt. Hij begint n.l. met het snijden van zijn getekende ontwerp in negatief in een gladgeschuurd plaatje steengips (afb. 1) dat een heel fijne structuur heeft. Dan maakt hij een afgietsel in palavit, een soort kunsthars, dat nog fijner is en bovendien wat taaier. Hierin werkt hij de details nog verder uit. Als instrumenten gebruikt hij een heel assortiment van burijsjes, die hij van zijn tandarts cadeau gekregen heeft en die hij zelf bijgeslepen heeft totdat zij voor zijn doel het meest geschikt waren. Hij ontwerpt zijn penningen altijd op ware grootte, ook de enkele slagpenningen die hij gemaakt heeft. Toen eens voor een speciale gelegenheid een kleinere versie van een van zijn slagpenningen gemaakt moest worden, sneed hij de voorstelling liever nog eens in het kleinere formaat over dan dat hij deze liet verkleinen door de reduceermachine.

Steenbergen bracht zijn jeugd door in het plaatsje Steenbergen. Zijn vader had graag een notaris van hem willen maken, maar al op het gymnasium voelde hij zich sterk tot de beeldende kunst aangetrokken. In 1932 ging hij naar de kunstnijverheidsschool in Antwerpen, daarna studeerde hij beeldhouwkunst op het Koninklijk Instituut in diezelfde plaats onder leiding van Prof. E. Wynants en na 1936 op de Rijksakademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam bij Prof. Bronner. Hier ontwaakte bij hem de liefde voor de penningkunst toen zijn leermeester hem Renaissancepenningen liet zien. In 1938 kreeg hij de Prix de Rome en 1½ jaar lang werkte hij in die stad tot het uitbreken van de oorlog. Na zijn mobilisatieperiode vestigde hij zich in Teteringen. Hij gaf les

in boetseren en kunstgeschiedenis aan de Academie voor Beeldende Kunsten in Tilburg en was tegelijk actief in het ondergrondse verzet. Nu woont hij in Oosterhout en geeft hij geen lessen meer, want hij heeft zijn handen vol aan opdrachten uit binnen- en buitenland. Zo maakte hij o.a. het beslag op deuren van een kerk die in opdracht van een oecumenische organisatie de laatste jaren in Nazareth gebouwd is door de samenwerking van kunstenaars van vele verschillende nationaliteiten en godsdiensten. Hij is een van de weinige beeldhouwers die hun beelden nog in steen hakken, inplaats van deze in beton of brons te gieten. Een van zijn laatste beelden is 'Het gesprek', in opdracht van de Nationale Investeringsbank in Den Haag vervaardigd. Verder werkt hij ook in hout.

In totaal heeft hij ongeveer 40 penningen gemaakt, meest voor opdrachtgevers beneden de Moerdijk. Zijn eerste penning maakte hij in 1945 bij de geboorte van zijn oudste dochter. Hier heeft hij meteen al zijn kenmerkende stijl gevonden: kleine raak getroffen figuurtjes, tot een decoratief geheel samengevoegd. Een penning die hij in datzelfde jaar maakte voor een betonfirma is minder karakteristiek, maar in

Afb. 1: *Eeuwfeest van het Episcopaat in Nederland;*
1953; in negatief in gips gesneden

Afb. 4:
Erepenning van de gemeente
Oisterwijk (kz.), 1964;
71 mm.

Afb. 6:
Driekoningen, 1965 (kz.);
78 mm.

de tekening van de bouwmachinerieën op de voorzijde en de dieren op de keerzijde treft weer dezelfde raakheid van typering en speelsheid van uitdrukking.

Steenbergen maakt vrij veel penningen ter gelegenheid van geboorten en huwelijken, vaak voor vrienden. Enkele zeer geslaagde voorbeelden zijn de huwelijkspenningen voor Johanna Potjer en Abraham Miedema (1953) en voor Toos Buiteman en Joop Thuring (1964; detail afb. 2) en de geboortepenningen voor Willem Jan Thuring (1963) en Thomas van der Bent (1963; afb. 3). Ook maakte hij een alleraardigste algemene huwelijkspenning in 1965, die een zilverfabriek cadeau geeft aan huwende paren wanneer zij een cassette tafelzilver aankopen. Verder hebben verscheidene gemeenten een beroep op hem gedaan voor erepenningen (b.v. Helmond, Oisterwijk, Teteringen). Het is moeilijk om de gemeentewapens, die er natuurlijk op moeten staan, op een originele wijze weer te geven, maar Steenbergen slaagt er altijd in, met behoud van de heraldische correctheid. Bij het keerzijde ontwerp kan hij zijn fantasie weer laten werken, zoals b.v. de gemeentepening van Oisterwijk aantoont (afb. 4). Een koeie (symbool voor de leerindustrie in deze plaats) dient als cartouche, waarop een naam gegraveerd kan worden. De stad Breda gaf hem in 1957 een opdracht voor het ontwerpen van een erepenning voor de St. Joost Academie (zelf zit hij nu in het bestuur van deze instelling). Hij beeldde St. Joost af als een pelgrim, die een kroon opgaf om het kruis te aanvaarden, met zijn 12 gezellen om hem heen langs de rand (afb. 5). Op de keerzijde houden 2 engeltjes een banderol vast waarop de naam gegraveerd wordt van degene die gedurende 4 jaar de beste prestatie geleverd heeft.

De hiervoor genoemde penningen zijn alleen bekend in een kleine kring, maar er zijn ook enkele die voor het publiek verkrijgbaar zijn. Ter gelegenheid van het Tweede Vaticaanse concilie in 1962 gaf de Koninklijke Begeer te Voorschoten een door Steenbergen ontworpen penning uit waarvan vooral de voorzijde ge-

slaagd genoemd mag worden (zie *De Geuzenpenning* 1963, p. 19). In 1967 werden 2 penningen van hem in de handel gebracht, 300 jaar Vrede van Breda en een portretpenning van Prinses Irene en haar man. Dit laatste ontwerp heeft niets van het sprankelende van Steenbergen's andere penningen, waarschijnlijk omdat zijn fantasie geheel aan banden gelegd werd. In 1968 werd een al enkele jaren eerder door de kunstenaar vervaardigde Driekoningenpenning door dezelfde fabriek uitgebracht. De afbeelding op de keerzijde (afb. 6), de doop van Christus in de Jordaan, ligt in een soort kommetje dat een associatie geeft met een doopvont. Bekendheid in ruime kring heeft ook de Carnavalspenning die Steenbergen in 1959 in opdracht van de Vereniging voor Penningkunst maakte (zie *De Geuzenpenning* 1959, p. 33). Deze joyeuze penning geeft als het ware een samenvatting van alle elementen die karakteristiek zijn voor het penningkunstig oeuvre van deze blijmoedige kunstenaar.

G. van der Meer

Afb. 5: Erepenning van de St. Joost Academie te Breda (vz.), 1957; 75 mm.

3:1

Afb. 1a:
Coll. Penningkabinet, Inv. 322, 1:1

MERKWAARDIGE OMSCHRIFTEN OP OOST-ROMEINSE MUNTEN (II)

In aansluiting op het artikel in *De Geuzenpenning* 1968, p. 51 e.v. volgt hier de beschrijving van een tot nu toe onbekende triens van Leo I (Oost-Romeins keizer, 457—474) met een afwijkend omschrift op de keerzijde.

De *voorzijde* van dit exemplaar is, behalve het misschien wat vlakke portret, identiek aan de gewone trientes van deze keizer. Het omschrift luidt hier zoals gebruikelijk: DN LEO PE-RP ET AVG, (Dominus Noster Leo Perpetuus Et Augustus). Op de *keerzijde* staat de gebruikelijke voorstelling van dit type munten: een staande Victoria met een krans in de rechterhand en een globe met kruis in de linker. Het omschrift VICTORIA AVGOSTRVII / CONOI wijkt hier echter af van het gebruikelijke VICTORIA AVGVSTORVM / CONOB. CONOB betekent dat een munt te Constantinopel van zuiver goud dat wil zeggen OBryzon geslagen werd. Dit in Byzantium gebruikte goud, dat waarschijnlijk uit Zevenburgen afkomstig is, heeft een vrij donkere kleur, die typerend is voor de daarvan geslagen munten. Ons hierboven beschreven exemplaar is bleker van kleur, wat mij — ook door het afwijken van de omschrift — aan het twijfelen bracht: is het wel een officiële te Constantinopel geslagen Byzantijnse munt?

De vergissingen in het omschrift zijn misschien het werk van een minder geletterd stempelsnijder. Men zou de munt daardoor kunnen plaatsen bij de zogenaamde 'barbaarse imitaties' (zeer grof uitgevoerde nabootsing van officiële munten door volken buiten het Romeinse rijk). De zuiverheid van stijl doet mij echter een andere mogelijkheid kiezen. Tijdens het Interregnum (465—474) was de Oost-Romeinse keizer *de jure* ook heerser over het West-Romeinse rijkdeel. Op naam van de keizer, Leo I, werden in deze periode ook in West-Romeinse muntplaatsen zoals Ravenna en Milaan gouden munten geslagen. Deze zijn wel zuiver van stijl en bovendien lichter van kleur dan de exemplaren, die te Byzantium geslagen werden.

H. van der Kuijl

EEN VROEGE VANITAS-ALLEGORIE?

Een interessant probleem vormt een tiental rekenpenningen in het Koninklijk Penningkabinet te Den Haag. Ze zijn geslagen door de Brabantse Munt te Antwerpen tussen 1488 en ca. 1520. Dit is te concluderen uit een vergelijking met lettertype en interpunctie van munten aldaar in dezelfde periode geslagen. De penningen hebben alle een vrijwel identieke keerzijdevoorstelling, nl. een naakte staande vrouw met verschillende attributen. Men treft in deze tijd zelden een samenhangende groep aan, bovendien is de voorstelling in deze vorm onbekend, niet alleen in de penningkunst, maar in de beeldende kunsten in het algemeen.

Hoewel (naar het uiterlijk te oordelen) zeer waarschijnlijk een allegorische voorstelling, valt de groep vóór de grote bloei van allegorie en emblema op de penning in de latere 16e en 17e eeuw. Vóór die tijd, rond 1500, waren de voorstellingen op de rekenpenning vrij stereotiep, voornamelijk religieus en heraldisch van aard. Niet alleen bestond er vrijwel nooit (voor zover na te gaan) verband tussen voor- en keerzijde, ook het omschrift stond in de meeste gevallen op zichzelf en was geen aanvulling op of verklaring van het beeld. Dit zijn belangrijke overwegingen als we ons willen bezighouden met de bovengenoemde serie.

De voorzijden, waarmee de vrouwenvoorstellingen gecombineerd zijn, laten in vier gevallen een wapen zien (3 x van Filips de Schone (afb. 1a), 1 x van een rekenmeester (afb. 2), in drie gevallen de Dood (in de vorm van een geraamte met zeis of doodskist (afb. 3a), in één geval een op de Oudheid geïnspireerde voorstelling van een naakte man en vrouw (afb. 4), in één geval drie decoratief gegroepeerde margrieten en éénmaal heeft de voorzijde net zo'n vrouwenvoorstelling als de achterzijde (afb. 5a en b). Het omschrift bij de Dood levert geen moeilijkheden op: HEUS QUID GESTIS EN HIC TE MANET EXITUS (ach, wat maakt ge U druk, zie dit einde wacht U) (afb. 3a). Omschrift en beeld hebben in dit geval duidelijk verband. De omschriften bij de wa-

Afb. 1b. Coll. Penningkabinet, Inv. 322, 1 : 1

Afb. 2 Coll. Penningkabinet, Inv. 375, 1 : 1

wapens van Filips zijn eveneens duidelijk: DILIGITE IUSTICIAM QUI IUDICATIS TARRAM (bemint de rechtvaardigheid gij die recht spreekt over de wereld) (afb. 1a) is een algemeen gebruikte bijbeltekst op munten van deze tijd. IECTOIRS POUR CEULX DES FINANCES (legpenningen voor de heren van de financiën) spreekt voor zichzelf. Ook de tekst IN OMNIBUS RESPICE FINEM (houdt bij alles het einde in het oog) (afb. 2) bij het wapen van de rekenmeester is van munten bekend. Ditzelfde geldt voor IN DOMINO CONFIDO (ik vertrouw op God) (afb. 5b), wat we tweemaal bij de vrouwenvoorstelling vinden. SAL IC GHEEN TROOST VERWE(R)V(EN) VA(N) ROU(W) SO MO(GE) IC S(TERVEN) (afb. 6) kan een persoonlijk devies zijn van rekenmeester of opdrachtgever. De overige omschriften leveren meer moeilijkheden op: TEMPORA LETO TRISTIA RISU TEMPERA (matig bedroefde tijden met een vrolijke glimlach) vinden we bij de 'antieke' voorstelling en bij verschillende van de vrouwenvoorstellingen (afb. 1b, 4). De tekst is niet uit ander verband bekend. Volgens Barnard¹⁾ heeft een rekenpenning met de Dood op de voorzijde en het 'antieke' paar op de keerzijde, met dit omschrift en de datum 1488, betrekking op de pestepidemie van 1488/9 in Brussel. Beide voorstellingen komen echter nog voor in 1518 met andere omschriften. Dat pleit toch eerder voor een meer algemene betekenis van de voorstellingen en niet voor verband tussen dit omschrift en het beeld. De tekst IUSTICIA IS GESLAG(EN) DO(OT) VERIT(AS) L(EIT) I(N) G(ROTE) N(OOT) (FALLACIA IS GEBOREN FIDES HEFT DE STRIIT VERLOREN) wordt in zijn geheel of gedeeltelijk met de vrouwenvoorstelling gecombineerd (afb. 3b). Ook deze tekst(en) is (zijn) niet van elders bekend. Een verband tussen vrouwenvoorstelling en tekst springt zeker niet direkt in het oog, evenmin als een verband tussen de vrouwenvoorstelling en de verschillende voorzijden. De keuze van combinatie lijkt ook geheel willekeurig. We kunnen ons dan ook alléén op de vrouwenvoorstelling concentreren. Er zijn twee typen vrouwen: de ene houdt een harp in haar linkerarm, de andere heeft in haar afhangende linkerhand een 'chantepleure' (een

soort gieter in de vorm van een vaas met lange hals en geperforeerde bodem. Hij werd gebruikt voor het overgieten van wijn in een vat. Aan het geluid, dat de vloeistof daarbij maakte dankt het voorwerp zijn naam). De entourage varieert onderling: zij kunnen naast een fontein staan (afb. 3b), met een vogel op de hand (afb. 3b en 6), of op de grond, temidden van grote margrieten (bijv. afb. 1b en 6), of met bloemen in de hand (afb. 5b). De vrouw met de harp heeft soms twee honden aan een touw (afb. 1b).

Onderzoek van de kunst van de latere 16de en 17de eeuw mocht niet worden overgeslagen, maar bleef zonder resultaat. De interpretaties van Van Mieris²⁾ bleken onjuist. Zijn fouten zijn te verklaren uit zijn verkeerd uitgangspunt, dat hem de penningen als historiepenningen deed zien en hun afbeeldingen als voorstellingen van contemporaine gebeurtenissen, en uit het feit dat hij voorbeelden aanvoert uit 17de eeuwse allegorie- en embleemboeken. De kunst, en wel speciaal de grafiek (in techniek met het stempelsnijden verwant) van de 15de eeuw levert enige aanknopingspunten: in profane voorstellingen uit laat-gotische tijd staat de naakte vrouw voor de liefde in vleeselijke, aardse, betekenis, vooral in de noordelijke landen (met name Duitsland): Venus of Frau Minne, de verpersoonlijking van de gevaarlijke charme van de vrouw, door een dunne sluier als vrouw van lichte zeden gekarakteriseerd. Zo kennen we haar uit twee illustraties van het *Narrenschip* van Sebastiaan Brant³⁾ in een context, die zeer verduidelijkend is voor onze voorstelling op de rekenpenningen: op de ene is een ridder afgebeeld, die in zijn droom tot het slechte pad verleid wordt door een naakte vrouw met een dunne sluier. Ze heeft een bloemetje in haar hand en achter haar staat de Dood. De tweede illustratie is een uitbeelding van de aardse ijdelheden. We zien een naakte vrouw met een sluier en een bloemetje in haar hand, die naast een fontein staat. Ze is in gezelschap van twee musicerende mannen, van wie er één de harp bespeelt. De herkomst van deze motieven is na te gaan: voorstellingen van de *Tuin van de Liefde* ontstaan

Afb. 3a, b: Coll. Penningkabinet, Inv. 200, 1 : 1

Afb. 4: Coll. Penningkabinet, Inv. 208, 1 : 1

in de 15de eeuw en zijn vooral in Duitsland en Italië populair. Ze zijn gebaseerd op voorstellingen van de *Paradijs tuin* met de levensfontein. De fontein vormt dan ook een belangrijk element en kan als geliefd centrum en plaats van samenkomst ook afzonderlijk met de paren worden afgebeeld, liever gezegd met één paar (*Fontein van de Liefde*). De paren zijn hoofs gekleed en musiceren; de vrouw bespeelt bij voorkeur de harp. Nauw verwant zijn de voorstellingen van de *Fontein van de Jeugd*, die, in Frankrijk ontstaan, tegen het einde van de 15de eeuw grote populariteit in Duitsland genieten (in Vlaanderen minder). De mannen en vrouwen zijn dan naakt afgebeeld, klaar voor hun bad in het verjongende water. Een combinatie van het één met het ander laat een terracotta plaque uit het Middenrijn-gebied zien van ca. 1450/1460 (één exemplaar van een groep reliëfs gevormd uit een matrijs en dienend voor versiering van doosjes, kastjes, altaartjes enz.⁴). Naast een fontein met badende mensen staan links een geklede man en rechts een naakte vrouw (afb. a). Verband met het motief van het liefdespaar naast de fontein is duidelijk. Deze bovengenoemde groep 'Tonmodellen' uit het Rijngebied bieden meer mogelijkheden voor ons onderzoek,

waarbij het opvalt, dat ze in vorm en stijl zeer op de rekenpenningen lijken en dat productie en verspreiding zeer groot was. Eén reliëf is een voorstelling van een liefdespaar, dat door de Dood verrast wordt. De man is gekleed, de vrouw naakt op een sluier na, waarvan het einde door de Dood gepakt wordt. Een andere plaque laat dezelfde vrouw zien nu alleen met de Dood (afb. b). In deze laatste voorstelling moet de oorsprong voor het motief *Liefdespaar met de Dood* van de andere plaque gezien worden en in de vrouw de belichaming van vleeselijke lust. D.w.z. een allegorie van Luxuria en tegelijkertijd meer concreet een meisje van lichte zeden. Het motief *Vrouw met skelet* wordt dan in de 16de eeuw in Noordeuropa dé Vanitas allegorie.

Wat de overige attributen betreft: vogels of bloemen (soms honden) zien we in de hand van de naakte vrouwen, die in Duitsland als volstrekte fantasiefiguren voorkomen op speelkaarten⁵, in letters (als de grillige onderdelen van een sieralfabet⁶), en als draagsters van enorme wapenschilden⁷). Naar mijn mening is de vogel op de rekenpenningen een valk, omdat hij op de hand gedragen wordt en aan een touwtje zit. Valk en honden zijn de begeleiders op de jacht van diezelfde hoofs geklede, aris-

Afb. a. Berlijn, Kunstgewerbe Museum, 9,8 cm.

Afb. b. Berlijn, Kunstgewerbe Museum, 9,9 cm.

Afb. 5a, b. Coll. Penningkabinet, Inv. 433, 1 : 1

Afb. 6. Coll. Penningkabinet, Inv. 327, 1 : 1

tocratische paren, die we op de *Liefdestuin*-en sommige van de bovengenoemde *Memento Morivoorstellingen* zien. Dit ijdel vermaak staat in grote tegenstelling met de Dood, die wacht.

In het bovenstaande zijn verschillende elementen van de voorstelling op de rekenpenningen naar voren gekomen. Alle in verband met de Vanitas-allegorie. De 'chantepleure' zou een nieuw verzonnen Vanitassymbool kunnen zijn, gekozen vanwege de naam: wie in dit leven vrolijk is (chanter), zal huilen (pleurer) in het uur des doods. (Uit de literatuur en heraldiek zijn voorbeelden van een dergelijk overdrachtelijk gebruik bekend⁴⁾. De vrouw besproeit duidelijk met de 'chantepleure' de grote bloemen om haar heen. Het is zeer waarschijnlijk, dat we naast vergankelijkheid, ook aan vruchtbaarheid (beide aardse begrippen) moeten denken.

Losgemaakt van de Dood verbeeldt de vrouw, met haar verschillende attributen, het droeve idee der vergankelijkheid en zonde en tegelijkertijd wellicht het idee van steeds terugkerende vruchtbaarheid en leven, dat in de Renaissance verder uitgewerkt wordt.

Uit de aangehaalde voorbeelden blijkt, dat de keerzijdevoorstellingen van de penningen vooral door Duitsland beïnvloed zijn, met name het Middenrijngebied. Gezien de grote éénheid in de stijl van de voorstellingen van de serie mogen we veronderstellen, dat de stempels alle door één kunstenaar gemaakt zijn. Deze veronderstelling wint aan waarschijnlijkheid als we in de registers der Rekenkamer slechts één man vermeld vinden als stempelsnijder van de Munt van Antwerpen voor de periode 1488-1520. Dit is Jean van Nymegen of van Vlieden, tevens befaamd goudsmid en medailleur en beschermer der kunsten⁵⁾. Hij wordt door Jean Lemaire genoemd in zijn gedicht 'La Couronne margaritique' van 1504, dat de Deugden bezingt, die Margaretha van Oostenrijk bij de dood van haar echtgenoot Philibert aan de dag legde. De kennelijke klasse van deze

kunstenaar zou de meer dan gebruikelijke kwaliteit en originaliteit van de voorstellingen op onze serie rekenpenningen verklaren.

W. H. de Haan-van de Wiel

⁴⁾ F. P. Barnard, *The casting-counter and the counting-board. A chapter in the history of numismatics and early arithmetic*, Oxford 1916, 36.

⁵⁾ F. van Mieris, *Histori der Nederlandsche Vorsten ... met meer dan duizend historipenningen gesterkt en opgehelderd I*, Den Haag 1732.

³⁾ Sebastiaan Brant, *Das Narrenschiff*, Basel 1494. De besproken illustraties komen voor in de Nederlandse vertaling *Affghebeelde Narren Speelschuyt* ..., Leiden 1610, 102 en 103. Jammer genoeg is de herkomst en datering van deze twee houtsneden onbekend, dergelijke afbeeldingen komen echter al voor in de Duitse uitgave van 1497.

⁴⁾ W. von Bode en W. F. Volbach, 'Mittelrheinische Ton- und Steinmodel aus der ersten Hälfte des XV Jahrhunderts', *Jahrbuch der königlichen preussischen Kunstsammlungen* XXXIX (1918), 89 e.v. en Pl. V-VIII.

⁵⁾ H. Rosenfeld, *Münchener Spielkarten um 1500. Ein Beitrag zur Datierung der Spielkarten des 15. und 16. Jahrh.*, Bielefeld 1958, 12 en Pl. Vc.

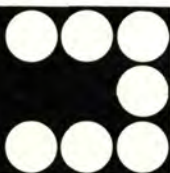
⁶⁾ M. Lehrs, *Geschichte und kritischer Katalog des deutschen, niederländischen und französischen Kupferstichs im XV Jahrh.* II, 1910, 294 (Meester E.S.).

⁷⁾ Idem 218 (Meester E.S.).

⁸⁾ Een Frans gedicht uit de 13de eeuw, geheten 'Chantepleure ou pleurechante', richt zich tot de mensen 'qui chantent en ce monde et qui pleureront dans l'autre', zie F. Godefroy, *Dictionnaire de l'ancienne langue française et de tous ses dialectes du IX au XV siècle*, 1883 s.v. 'chantepleure'. Valentine de Milan, vrouw van Louis van Orléans, voerde na de dood van haar man (1407) de 'chantepleure' als embleem met het devies 'Plus ne m'est rien', zie C. Paradin, *Les devises héroïques*, Antwerpen 1563, 55.

⁹⁾ A. Pinchart, 'Jean van Vlieden dit van Nymegen', *Revue de la numismatique belge* 1853, 391 e.v.

**KON. NED.
GENOOTSCHAP VOOR
MUNT- EN
PENNINGKUNDE**

Rectificatie. In het verslag van de voorjaarsvergadering 1969 van het Genootschap te Leiden, afgedrukt in *De Genzenpenning* van juli 1969, p. 43, is bij de overleden leden die door de voorzitter herdacht werden ook de heer Beckers vermeld. Later is gebleken dat de herdenking van de heer Beckers op een misverstand berustte. Het bestuur heeft hem hiervoor inmiddels excuses aangeboden.

PUBLIKATIES

Gould's Gold and Silver Guide to Coins, Fleet Press, New York 1969, prijs \$ 8.95; 256 blz., rijk geïllustreerd.

De Amerikaanse numismaat Maurice Gould heeft bovenstaand boek geschreven om van de Amerikaanse verzamelaars, die helaas het munten verzamelen teveel als investeringsobject zien, *numismaten* te maken. Gould, die een halve eeuw van numismatische activiteit in Amerika achter de rug heeft, geeft richtlijnen voor de beginnende Amerikaanse verzamelaar en heeft daarbij voor de speculatieve aspecten van het muntenverzamelen geen goed woord over.

Hij geeft vervolgens een duidelijk overzicht van de munten van Amerika vóór en ná de Onafhankelijkheidsverklaring van 1776 en ook van de muntslag van Hawaï, Puerto Rico, Canada en Alaska en van de in de V.S. veelvuldig verzamelde 'Tokens'. Het boek eindigt met de bespreking van de munten van Israël.

Menig Amerikaans verzamelaar, en wellicht ook de Europeaan, die Amerikaanse munten verzamelt, zal het boek met genoegen lezen en bij gelegenheid met vrucht raadplegen.

vdV.

NUMISMATISCHE KRINGEN

Kring Groningen

(Secr.: Wilhelminalaan 19, Haren)

113e bijeenkomst op 27 september 1968 — De jaarlijkse besloten veiling voor kringleden door de heer Schulman genoot, zoals steeds, een grote belangstelling.

114e bijeenkomst op 12 november 1968 — Een avond gevuld met bijdragen der leden zelf. Helaas veelal dezelfde sprekers, waaruit blijkt dat velen te erg opzien tegen het houden van een kort verhaaltje over eigen bezit en interesse.

115e bijeenkomst op 13 december 1968 — Op een door slecht weer matig bezochte bijeenkomst werden onderling stukken verruild, nadat een enkele korte inleiding over eigen collecties was gehouden.

116e bijeenkomst op 12 maart 1969 — Onder de titel 'Van follis tot besant' hield pater G. C. A. Elbers uit Mook een interessante voordracht over het ontstaan, de ontwikkeling en de ondergang van het muntwezen in het Byzantijnse rijk.

117e bijeenkomst op 15 april 1969 — De 'Zuid-Afrikaanse numismatiek' werd besproken door de heer Van der Wiel aan de hand van zijn prachtige collectie. Munten vanaf de eerste scheepjesgulden tot de recente series in omloop waren daarbij te bezichtigen.

118e bijeenkomst op 9 mei 1969 — Voor de 16e keer (sic!) hield ons lid, de heer E. E. Puister, voor onze kring een lezing, ditmaal over 'De geschiedenis van Selwerd en de daar geslagen munt'. Uit het betoog bleek, dat op de hoogte, die thans als volgebouwde stadswijk Selwerd deel uitmaakt van het agglomeraat Groningen, in de 14e eeuw een dubbel klooster stond, alsmede een burcht van van waaruit de prefecten van Groningen tevergeefs trachtten hun macht over de stad te handhaven, en waarin zij tevens hun munt sloegen.

Kring Rotterdam
(Secr.: Kralingse Plaslaan 36)

66e bijeenkomst op 3 juni 1969 — Het seizoen werd besloten met een onderlinge veiling die een bijzonder geanimeerd verloop heeft gehad.

Kring Kampen
(Secr.: Wilhelminalaan 3, Kampen)

16e bijeenkomst op 2 juni 1969 — Op deze vergadering waren ook de leden van de jeugdclub aanwezig. De heer Korteweg uit Zwolle vertelde met behulp van een bandrecorder aan de hand van

dia's over de muntvervaardiging vroeger en nu en na de pauze over munten in Nederland.

Zaterdag 14 juni 1969 — maakten we met een flinke groep een dagtocht. 's Morgens bezochten we de 'vlooiemarkt' in Amsterdam op zoek naar munten. 's Middags brachten we een bezoek aan het Penningkabinet. Dr. H. Enno van Gelder hield een causerie en liet talrijke tableaux met munten circuleren. Na de thee behandelde de heer J. H. Evers met behulp van dia's het onderwerp: 'Vervalsing van munten'.

Kring Zeeland
(Secr.: Anton Mauvelaan 6, Vlissingen)

15e bijeenkomst op 23 april 1969 — Op deze bijeenkomst besprak de heer M. de Jong 'De penningen van de medailleur Karl Goetz'. Deze boeiende causerie over de karakteristieke 'Goetz' penningen werd door middel van prachtige kleurendia's toegelicht.

16e bijeenkomst op 22 mei 1969 — Deze keer werd een grote ruil- en koopavond georganiseerd, waarbij ook diverse munthandelaren waren uitgenodigd. Onder de aanwezigen konden wij onder meer de heer A. Delmonte uit Brussel en de heer Van der Dussen uit Maastricht begroeten, naast nog enige verzamelvrienden uit België.

17e bijeenkomst op 12 juni 1969 — Op deze zeer goed bezochte bijeenkomst verzorgde de heer J. H. Evers op zeer boeiende wijze een lezing over 'Valse munten en -munters'. Spreker had speciaal hiervoor een unieke collectie valse en echte munten meegebracht, die, gekombineerd met lichtbeelden en naslagwerk, de vervalste exemplaren tot in de kleinste details ontsluierten.

HANS M. F. SCHULMAN

NEW ADDRESS
25 WEST 45th STREET
NEW YORK, N.Y. 10036

THE MOST IMPORTANT FIRM FOR FOREIGN COINS
IN THE UNITED STATES

4—6 Auctions per year at the Waldorf-Astoria Hotel.

Subscriptions: \$ 5.00 per year for all our publications.

Tel: Mu-7-3145

Cables: Numatics, N.Y.

Em. BOURGEY

Expert en Médailles auprès du
Tribunal Civil de la Seine
PARIS 9e
7, Rue Drouot

MONNAIES ET MÉDAILLES

**ISRAEL
GOVERNMENT
COINS
AND
MEDALS
CORPORATION
LTD.**

CURRENT COINS
COMMEMORATIVE COINS
STATE MEDALS

World wide subscriber service.

Write for the Company's colorful descriptive publications.

Head Office: 11, Keren Hayesod Street, Jerusalem, Israel.

D. J. CROWTHER LIMITED

76 NEW BOND STREET, LONDON, W.1.

TEL: 01-629 9835

CABLES: CROWCOIN LONDON

for

COINS AND MEDALS OF ALL COUNTRIES
CLASSICAL ANTIQUITIES
NUMISMATIC LITERATURE

Send for specimen fixed Price List — Published Bi-Monthly

INKOOP - VEILINGEN - VERKOOP
MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKWERKEN

Grootste keuze in Nederlandse munten.

Vaste voorraad van ca. 10.000 stuks op jaartal.

Meer dan 100.000 buitenlandse munten en penningen

Regelmatig verschijnende prijslijsten op aanvraag.

Bezoekt ons geheel gemoderniseerde kantoor.

Ons kantoor is tevens op zaterdagmorgen
van 10.00 tot 14.00 uur geopend.

Op werkdagen is dit van 9.00 tot 12.30 uur en
van 13.00 tot 17.30 uur.

Fa. J. C. A. LOON
ERKEND NUMISMAAT

Haagweg 150 — Rijswijk (Z.H.)
(in het verlengde van Rijksweg 13, 200 meter over de Hoorenbrug)
tel. 070-980665-903147 — filiaal 010-241890

Parkeergelegenheid aanwezig.

SPINK

Handelaren in munten en penningen
van alle tijden

By appointment
to Her Majesty The Queen
Medallists

*Uitgevers
van de „Numismatic Circular”
en andere toonaangevende werken
op numismatisch gebied*

SPINK & SON LTD

Gestigd in 1666

By appointment
to H.R.H. The Duke of Edinburgh
Medallists

KING STREET, St. JAMES'S, LONDON S.W.1
ENGLAND

A. G. VAN DER DUSSEN

Hondstraat 5, Maastricht
Tel: 04400-15119

Munten, Penningen, Eretekenen
en Numismatische Boeken

Prijslijsten worden op verzoek gratis toegezonden

GALERIE DES MONNAIES SA

Bernth Ahlström

Primerose 2
1000 Lausanne 3 Cour
Tél. 021/27.75.58-59

MONNAIES

Case Postale III, Cour
SUISSE

MEDAILLES

Listes de prix illustrées sans frais
Ventes aux enchères

M. C. HIRSCH A.B. (Harry Glück)

Malmskillnadsgatan 29, Stockholm

Telephon 11 05 56

*MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES
COINS AND MEDALS*

B. A. SEABY LTD.

MUNTEN EN PENNINGEN

61-65, Great Portland Street, LONDON, W. 1.,

Uitgevers van:

"SEABY's Coin and Medal Bulletin" - Numismatische artikelen en prijslijsten, 14/— per jaar.

"Roman Coins and their Values" door H. A. Seaby, 1964 Edition, linnen band, 30/—.

"Standard Catalogue of British Coins", Vol I-England, gebrocheerd 14/—, linnen band £ 1.

"Greek Coins and their Values" gebrocheerd 16/—.

MONNAIES ET MÉDAILLES - JETONS - SCEAUX - DÉCORATIONS

LIBRAIRE NUMISMATIQUE

EXPERTISES

JULES FLORANGE & CIE

S.A.R.L. - Maison fondée en 1890

17, rue de la Banque - PARIS 2e - Tél. LOUvre 09-32 - R.C. 20475 B.

P. & P. SANTAMARIA

Numismatic Firm founded in 1898

ROME

Piazza di Spagna 35. Telephone: 670-416

COINS and MEDALS

Publishers of "NUMISMATICA" - every four months.

JACQUES SCHULMAN N.V. - Keizersgracht 448 - AMSTERDAM

MUNTEN EN PENNINGEN VAN DE OUDSTE TIJDEN TOT OP HEDEN
EXPERTISES - VERKOOP - INKOOP - VEILINGEN
LEVERANCIER VAN RIDDERORDEN EN ERETEKENEN.

Uitgever van: Handboek Nederlandse munten 1795—1969, Vierde druk	f 30,—
Munten Nederlandse Gebiedsdelen Overzee 1601—1948	f 25,—
H. Enno van Gelder en M. Hoc. Les Monnaies des Pays-Bas Bourguignons et Espagnols	f 50,—
R. Ratto. Monnaies Byzantines	f 45,—
A. Delmonte. De gouden Benelux - le Benelux d'or	f 50,—
A. Delmonte. De zilveren Benelux - le Benelux d'argent	f 70,—
Dr. I. G. Spassky. The Russian Monetary System	f 60,—

HEINRICH PILARTZ

5 KÖLN

KLINGELPÜTZ 16

MÜNZHANDLUNG

ANKAUF UND VERKAUF VON MÜNZEN UND MEDAILLEN
ANTIKE — MITTELALTER — NEUZEIT
AUKTIONEN — NUMISMATISCHE LITERATUR

Jährlich 5 bis 6 Lagerlisten gratis an Interessenten

ADOLPH HESS A.G., LUZERN

Haldenstrasse 5 - Telephon 224392

MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES - COINS AND MEDALS

OSCAR RINALDI & FIGLIO

NUMISMATEN

VERONA - Casa di Giulietta - ITALIA

Uitgevers van het blad „ITALIA NUMISMATICA”

Abonnementsprijs per jaar: US \$ 6.50

A. RINALDI. Catalogo delle medaglia papali annuali
da Pio VII a Paolo VI con prezzo. L. 4.500.

MAISON MARCEL PLATT

49 Rue de Richelieu
PARIS I

MONNAIES — MÉDAILLES
JETONS — DÉCORATIONS
LIBRAIRIE NUMISMATIQUE
ANTIQUITÉS ARCHÉOLOGIQUES

LISTES s/DEMANDE

MÜNZEN UND MEDAILLEN A.G.

Malzgasse 25 - BASEL

Onder leiding van Dr. Erich Cahn, Dr Herbert Cahn, Pierre Strauss

Belangrijke voorraad munten en penningen uit alle tijdperken en landen
Maandelijks geïllustreerde prijslijsten, gratis op aanvraag

GERHARD HIRSCH

NUMISMATIKER

MÜNCHEN - 2 - PROMENADEPLATZ 10

ANKAUF • VERKAUF • VERSTEIGERUNGEN

S. A. M. LE LOUX

Numismaat

Damrak 37-38. 2e Etage, Amsterdam-C. 1, Postbus 3738 - Telef. 22 68 20

MUNTEN - PENNINGEN - BANKBILJETTEN - NUMISMATISCHE LITERATUUR

Prijslijsten, geïllustreerd en zes maal per jaar verschijnend, gratis op verzoek.

Geopend: Maandag—Vrijdag: 10.00—12.30; 14.00—17.00

Zaterdag: 10.00—14.00

NIEUWE PENNINGEN VAN DE KONINKLIJKE BEGEER!

Modelés J. Hekman

EERSTE LANDING OP DE MAAN

Muntgoud 21,6 karaat poli fond / mat
relief

oplage	afmeting	gewicht	prijs
	18,5 mm.	3,7 gram	f 39,50
	22,5 mm.	6,5 gram	f 59,-
x 750 stuks	30 mm.	13 gram	f 125,-
x 100 stuks	50 mm.	50 gram	f 450,-
x 50 stuks	50 mm.	90 gram	f 760,-

Zilver: 30 mm. f 16,25; 50 mm. f 34,50
Bron: 50 mm. f 9,75.

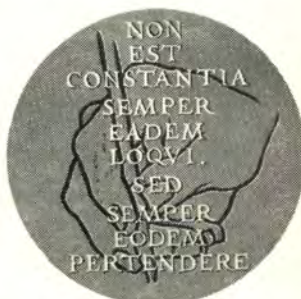

PRESIDENT NIXON

Muntgoud 21,6 karaat poli fond / mat
relief

oplage	afmeting	gewicht	prijs
	22,5 mm.	6,5 gram	f 59,-
x 250 stuks	30 mm.	13 gram	f 125,-
x 50 stuks	50 mm.	50 gram	f 450,-
x 25 stuks	50 mm.	90 gram	f 760,-

Zilver: 30 mm. f 16,25; 50 mm. f 34,50
Bron: 50 mm. f 9,75.

VIJFDE EEUWFEEST GEBORTE ERASMUS

Muntgoud: 18,5 mm., 3,7 gram f 39,50
Voor andere uitvoeringen, oplagen, maten, gewichten en prijzen zie penning President Nixon. De keerzijde toont de schrijvende hand van Erasmus, gemaakt naar een gravure van Hans Holbein. De vertaling van de tekst luidt: „Standvastigheid is niet: altijd hetzelfde zeggen, maar: altijd hetzelfde doel voor ogen hebben!”

EEUWFEEST GEBORTE MAHATMA GANDHI

Muntgoud: 18,5 mm., 3,7 gram f 39,50
Voor andere uitvoeringen, oplagen, maten, gewichten en prijzen zie penning President Nixon.

Op de voorzijde staat het portret van Gandhi met geboorte-, sterf- en herdenkingsjaar. De keerzijde toont een Indiër achter zijn charkha (Indisch spinnewiel), waaromheen een tekst in het Hindi, overgenomen uit „Gandhi's View of Life”. De vertaling luidt: „Ik zal ernaar streven India voor de allerarmsten een vaderland te maken”.

x genummerd, niet waarborgcertificaat, in luxe etui.
Prijzen inclusief B.T.W.
Te bestellen bij uw bank, uw juwelier, de stations- en grenswisselkantoren en de numismatische handel.
Prijswijzigingen voorbehouden.

Koninklijke Begeer
Voorschoten